
COLUMNA LUI TRAIANU

REVISTA MENSUALĂ

PENTRU

ISTORIA, LINGUISTICA ȘI PSICOLOGIA POPORANĂ

SUB DIRECȚIUNEA

D-lui B. P. HASDEŪ.

NOUA SERIE

ANULŪ IV.

Redacțiunea și administrațiunea se află în *curtea Bisericei Mihailu-
vodă* și la *Tipografia Academiei Române*.

Abonamentele se primescū numai pe anū : *20 lei pentru România*
30 franci pentru străinătate.

Veđi Sumariulū din dosulū acesteī pagine.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMĀNE (LABORATORII ROMĀNI)

No. 26 — Strada Academiei. — No. 26.

1883

SUMARIULŪ N-RULŪ 1—2 :

- N. Densușianu** : Monumente pentru istoria țerei Făgărașului.
S. Fl. Marian : Istoriore poporane din Bucovina.
B. P. Hasden : CuvintulŪ *Samă* este elŪ latinŪ sau maghiarŪ ?
I. Bianu : VladŪ ŢepeșŪ și ȘtefanŪ celŪ Mare. Documente din ArchivulŪ dela MilanŪ.
B. P. HasdeŪ : *ScornescŪ* și *StêrnescŪ*. UnŪ specimenŪ de necesitatea vechilorŪ texturŪ pentru orŪ-ce cercetare lingvistică.
Emile Picot : Génélaogie de la famille Brankovic.
G. Chițu : Cuvinte creștine în limba română.
ZilotŪ RomânulŪ : Înainte de TudorŪ Vladimirescu. O cronică inedită dintre 1800—1821.
I. B. : Mișcări în învățămintulŪ filologiei romănice în Italia și în Franca.
Cronică.
-

 Redacțiunile diarelorŪ și revistelorŪ sunt rugate a reproduce sumariulŪ de față.

COLUMNA LUI TRAIANU

ANULŪ 1882

COLUMNA LUI TRAIANU

REVISTA MENSUALA

PENTRU

ISTORIE, LINGUISTICĂ ȘI PSICOLOGIA POPORANĂ.

DIRECTORU:

B. PETRICEICU-HASDEU.

Eine Hand voll Körner reicht oft nicht zu, ein Brod zu backen; aber man streue sie als Samen in einen fruchtbaren Boden und sie werden hundertfältig aufgehen und eine reiche Nahrung bieten.

Un pumn de grăunțe poate să nu ajungă pentru a căce o pâine; dar presărându-le ca sămânțe pe un pământ roditor, ele vor încolți însuși și vor oferi o bogată hrană.

STEINTHAL.

ANULU IX.
NOUA SERIE
Tomă III.

BUCURESCI
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMÂNE, (LABORATORI ROMÂNI)
STRADA ACADEMII No. 26.

1883

CUPRINSULU
 «C O L U M N E I L U I T R A I A N U»
 PE ANULŪ 1882.

I S T O R I A

Biann I. :	<i>pagina</i>
Note dintr'o escursiune din Moldova	107—115
Calimahŭ T. :	
Originea familiei Calimahŭ. Două acte.	630—632
Densuŝiann N. :	
Monumente pentru istoria țerei Făgărașului.	1—18,94—102
	161—167,217—226,344—353,430—452,553—569
Hasdeŭ B. P. :	
Portretulŭ lui Ștefanŭ celŭ Mare.	115—123
Archivulŭ din Geneva. Documente retative la istoria română.	477—479
Supărările artistice ale lui Nėgoe Basarabŭ. O scrisore inedită din Archivulŭ sășescŭ dela Sibiu	525—527
Zilotŭ Românălu :	
Inainte de Tudorŭ Vladimirescu. Cronica inedită a Țerei-Românesci dintre a. 1800—1821	166—303
	321—330,490—518,537—543

LINGUISTICA :

Bianu I. :

O nouă lucrare a lui Ascoli. Recenziune	168—170
Manuscriptul românesc delat 1632 al lui Evstratie logofetului. Descriere.	210—217
Din nouele lucrări ale lui Miklosich despre lingvistica română. Re- cenziune.	232—235
O veche tipăritură românească necunoscută. Notiță bibliografică . .	521—522
Alexandru Dascălul. Un scriitor român de peste Olt delat sfârșitul secolului XVII. Notiță bibliografică	599—602

Brandza Dr. D. :

Limba botanică a țeranului român	43—48, 73—77, 155—158, 227—232, 385—396
--	--

Chițu G. :

Despre numirea lunelor la Români. Notiță filologică	303—306
Domnă-Dómnă, Dominus-Domina. Note filologice.	452—459, 607—611
Cuvintele creștine în limba română.	452—459, 607—611
De unde avem noi dicțetorea «de cându ploua cărnaft»?	519—521

Hasdeu B. P. :

Studie de știința limbef. Un nou punctu de vedere asupra ramifica- ționilor gramaticef comparative	19—31
Laletica saă fisiologia sonurilor.	65—73, 129—135, 193—210
Manuscriptul românesc din 1574 aflătoru la London în <i>British</i> <i>Museum</i>	48—60, 78—86, 171—177, 239—244, 358—367, 459—465, 624—629
De unde vine <i>zglobiū</i> ? Notiță etimologică	245—249
<i>Ghiocū</i> (diocū) și <i>sglăvocū</i> (sglăvogū, sclăvocū). Un dubletu greco- latinu	372—379
<i>Doīna</i> . Originea poesief poporane la Români.	397—406
<i>Voīnicame</i> și <i>mișelame</i> . Istoria unuf sufixu romanicu dispărutū din limba română.	480—486
Incă «zglobiū»	487—490
«Doīna» restórnă pe Rösler	529—535
<i>Crescetū</i> și <i>urđicā</i> . Etimologiă poporană din epoca formaționif lim- bef române	544—553
<i>Domname</i> și <i>Turca ne</i> . Sufixul romanicu <i>-ame</i> la Macedo-români .	570—573
<i>Ghiogă</i> . O pagină din istoria armaturef române.	593—598
Apendice la notița d-lui Bianu «Alexandru Dascălul»	603
<i>Șugubetū</i> și <i>șugubinā</i> . Un restu din influința juridică a Slavilor qru a- supra limbef române	612—619
«Nu e în tóte țilele Pascile». Originea creștinismului la Români . .	633—638

Ionescu N. :	
Numiri vulgare de plante în limba romancia, culese de cantonul Grijunilor (Elveția)	<i>pagina</i> 465—467

PSICOLOGIA POPORANĂ :

Băicanu E. :	
Din anecdotele poporului român	60—62
Climescu I, Curpanu I, Petrovici C. și Pătu :	
Din obiceiurile juridice ale poporului român din districtul Bacău	32—42, 86—93
	178—182, 249—256, 380—384, 406—430, 574—593
Densușianu Ar. :	
Semo Sancus și Sămbele. Studiul de mitologia comparativă.	136—147
Gesticone Th. I. :	
Pășaniile arhanghelului Mihailu. O istoriță poporană din Prahova.	522—524
Ispirescu. P. :	
Câtea 'n varță. Poveste de pe malul Dunării	124—128
Din păcălirile internaționale ale poporului român. Cum au per- dut Sașii pe sfinții lor?	158—160
Un basm mitologic	307—308
Comană vinătorul, basm poporan din Ilfov	468—476
Judecata Vulpei, snovă din gura poporului	603—606
Marian S. Fl. :	
Cinci satire poporane din Bucovina.	147—154
De pocitură, descântec din Bucovina	236—239
Cum facu Românele din Bucovina culorea galbenă? Fragment din «Cromatica poporului român».	257—265
Din farmecele poporului român din Bucovina.	309—318, 330—344
Mariencescu Dr. At. :	
Novăcescu. Balade poporane inedite de peste Carpați	354—358, 619—624
Negoescu Chr. :	
Nașul și fina. Doină din Transilvania.	318
Căntece soldătesci din ultimul război	569—570

VARIA :

Despre portretul lui Ștefanu cel Mare	318—320
Chițu Maria P. .	
Infernul de Dante, tradus în românește. Specimen	103—107

Hasdeu B. P. :	
Notițe bibliografice	63,527—528, 639—640

STAMPE :

Autografulu lui Marcu-Vodă	51
Patru semne de fabrică ale hârtiei din secolii XVI—XVII	210,211
Portretul lui Ștefanu cel Mare după evangeliarulă dela Homoră	118
Idem după patrafirulă dela Dobrovățu	187
Subscrierea lui Radu Gramatică din Mănicesti	57
Fac-simile din Alexandru Dascălulă	600

COLUMNA LUI TRAIANU

IANUARIÛ — FEBRUARIÛ 1883

ISTORIA. — LINGUISTICA. — LITERATURA POPORANĂ.

MONUMENTE

PENTRU

ISTORIA ȚĂREI FĂGĂRAȘULUI

adunate de

NIC. DENSUȘIANU.

(Urmare.— Veđi No. 1 și pînă la 12, 1882)

XXX.

1632, Sept. 18.

George Racoți I, Principele Transilvaniei, confirmă în statulă de boeri pe Solomon ũ Monea din Veneția-de-josũ, pe frații și pe feciorii lui, sub condiție ca dînșii întocma ca cei-l'alți boeri să suporte tôte sarcinele și serviciile boeresci, cu cari sunt datorii la castelul Făgărașului.

Nos Georgius Rakoci Dei gratia Princeps Transilvaniae Partium Regni Hungariae Dominus et Sicularum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos cum ad nonnullorum fidelium Dominorum Consiliariorum nostrorum singularem propterea Nobis factam intercessionem, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis strenui *Salamonis Monya* de Also Venetzie, quae ipse primum quidem Principibus hujus Regni nostri Transilvaniae praedecessoribus videlicet nostris felicis reminiscantiae, ac tandem Nobis etiam

et huic Regno Nostro Transsilvaniae pro locorum et temporum varietate in omnibus rebus fidei et industriae suae commissis juxta (possi)bilitatis suae exigentiam summa cum animi sui constantia et promptitudine exhibuit, et impendit, ac in posterum quoque exhibiturum et impensurum ipsum confidimus. Eundem igitur *Salamonem Monya* ac per eum *Many, Opra, Stants Monya* fratres carnales, *Opram, Bukur* et *Michaelem Monya* filios ipsius antea etiam uti et diligenti informatione egregii Georgii Szegedi de Kolosvár, provisoris, *boerones* extitisse, ex speciali nostra gratia et potestatis plenitudine, denuo una cum ipsorum liberis jam videlicet natis et in posterum Dei beneficio nascituris in coetum et numerum reliquorum Boerorum istius Districtus Terrae Nostrae Fogaras adnumerandos, aggregandos, cooptandos et adscribendos duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et adscribimus, decernentes expresse, ut a modo deinceps iidem Salamon, Many, Opra, Stants, Opra, Bukur et Michael Monya ipsorumque haeredes et posteritates utriusque sexus universae *pro veris et indubitatis boeronibus habeantur et reputentur omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et praerogativis, quibus caeteri veri nati et indubitati Boerones praedicti districtus terrae Fogaras quomodocunque de jure et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, usque ad beneplacitum nostrum uti, frui, et gaudere possint atque valeant.* Domosque eorundem Salamonis, Many, et Opre Monya, in dicta possessione Also Venetzie, vicinitatibusque domorum Salamonis Monya, nobilis Stantsul Zoganya, ab una partibus vero ab altera nobilis Stan Monya, Many Monya, Goile Csiszmasu. altera vero partibus. ejusdem possessionis Opre Monya, providus Stoika Butza ab una, partibus vero ab altera locus desolatus et rivus ibidem decurrens in praedicto districtu et terra Fogaras comitataque Albensi transilvanico existente habitas ab omni censuum, taxarum et contributionum nostrarum tam ordinariarum quam extraordinariarum subsidiique et lucri Camerae nostrae solutione servitiorum quorumlibet plebeorum et civilium exhibitione, seminaturas item allodiaturas, agricolationes, vineas, sylvas et alias quaslibet haereditates ad *Boeronatum* ipso-

rum spectantes in jam fata possessione Also Venitze territorioque ejusdem eximendas, supportandas, libertinandas, boeronandas duximus, ea tamen conditione ut iidem Salamon, Many, Opra, Stants, Opra, Bukur et Michael Monya haeredesque et posteritates ipsorum universae *omnia onera et servitia boeronalia, ad arcem nostram Fogaras* consequenterque domos et curias nostras nobilitares districtus Terrae Fogaras debentia *instar aliorum boeronum semper et ubique subire* et a provisoribus castellanisque Arcis nostrae Fogaras dependentiam habere, modis omnibus debeant et teneantur, prout eximimus, supportamus, libertamus et boeronamus praesentium per vigorem. Quo circa vobis generosis, egregiis et nobilibus *Capitano*, Provisori, Castellanoque dictae arcis Fogaras, providis item circumspectis Judici juratisque civibus possessionis Also Venitze modernis scilicet et futuris quoque (pro) tempore . . . eorumque vices gerentibus cunctis, etiam aliis quorum interest seu intererit praesentium notitiam habituris, harum serie committimus (et) mandamus firmiter, quatenus vos quoque a modo in posterum praefatos Salamonem, Many, Opra, Sztants, Opra, Bukur et Michael Monya, haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universas in praedicto Boeronatu conditione sub praemissa conservare debeatis et teneamini, neque eosdem propterea in possessionibus rebusque suis universis impedire, turbare, molestare seu quovis modo damnificare praesumatis vel sitis ausi modo aliquali, secus non facturi. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes nostras litteras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas memoratis Salamon, Many, Opra, Stants, Opra, Bukur et Michaeli Monya ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in Civitate nostra Kolosvar die decima octava mensis Septembris Anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo secundo. Rakoci m.p.

Octavarum *litterarum boeronalium* in transmissionalibus insertarum sub No. 4. Salomonis quondam Monya et fratrum ejusdem a Principe quondam Georgio Rakotzi impetratarum, quarum tenor et contentia huius erat tenoris :

(Urméză diploma de susă)

Annotatumque erat in iisdem litteris transmissionibus : subscriptum fuisse praeinsertis litteris boeronalibus a sinistra Georgius Rakoczi, a dextra autem partibus in margine Martinus Markosfalvi Secretarius m. p., et quod fuerint sigillo altefati Principis super cera rubra in zona sericea diversi coloris pendentis impressivae communitae et roboratae ac in pergamento patenter confectae et emanatae, cum hujus modi in exteriori parte subscriptione : Praesentes litterae boeronales et exemptionales per praefectum et exactorem fiscales ac Requisiteores Albenses tamquam Commissarios Illustrissimae Dominae Principissae ad investiganda boeronum terrae Fogaras jura deputatos et exmissos revisae, lectae ac pro Michaelae, Vaszil et Raduli Monya producentibus in vigore relictas, in Fogaras die 25 mensis Februarii Anno Domini Millesimo sexcentesimo septuagesimo septimo.

(Comunicatū de d-lū Ioanū cavalerū de Pușcarū, consiliarū la înalța curte de înștiță in Pesta).

XXXI

1652, Martiū 8.

George Racoți alū II-lea Principele Transilvaniei conferesce bucătarulū seū Ionū Făgărășanu din comuna Draguș titlulū de nobilū transilvanū împreună cu dreptulū de a purta insigne nobilitari.

Nos Georgius Rakoci Dei Gratia Princeps Transylvaniae Partium Regni Hungariae Dominus et Sicularum Comes, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos cum ad nonnullorum fidelium Dominorum Consiliariorum nostrorum singularem nobis propterea factam intercessionem; tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis Strenui *Ioannis Fogarasi Coci* nostri primarii, quae ipse in arte sua coquinaria fideliter exhibuit et impendit, ac in posterum etiam exhibere et impendere velle, perhibetur. Eundem igitur *Ioannem Fogarasi*, et consortem suam *Annam Nyagoje*, ac *Matthaeum*, *Simonem*, *Stannislaum*, *Ladislaum* et *Stephanum* filios, item *Mariam*, *Sztanam* et *Helenam* filias ex speciali gratia nostra, et potestatis nostrae plenitudine in coetum et numerum verorum natorum et indubitatorum regni nostri Transylvaniae, et partium Hungariae eidem annexarum Nobilium annumerandos aggregandos cooptandos et adscri-

bendos esse duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et adscribimus per praesentes. Decernentes expressè ut a modo deinceps successivis semper temporibus idem Ioannes Fogarassi ac per eum Anna Nyagoie, consors ; item Matthaeus, Simon, Stanislaus, Ladislaus, et Stephanus filii, nec non Maria, Sztana, et Helena filiae suae, ipsorumque haeredes et posteritates utriusque sexus universi, pro veris natis et indubitatis Nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem huius modi verae et perfectae nobilitatis eorum haec arma seu nobilitatis insignia : Scutum videlicet militare coelestini coloris in cuius campo sive area homo integer, viridi tunica indutus, ad mensam stare, et ambabus manibus cultros coquinarios tenendo quasi carnes diversas in partes minutiores scindere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema Regium gemmis et unionibus eleganter distinctum et ornatum. Ex cono verò galeae teniae sive leminisci variorum colorum hinc inde defluentes, utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrimè ambiunt et exornant, prout haec omnia in capite sive principio praesentium literarum nostrarum docta manu et arte Pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato et ex certa scientia liberalitateque nostra Principali memorato Ioan Annae Nagoie consorti ac Matthaeo, Simoni, Stanislae, Ladislao et Stephano filiis, nec non Mariae, Sztanae et Helenae filiabus ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiosè dedimus donavimus et contulimus, annuentes et concedentes ut ipsi praescripta arma seu nobilitatis insignia more aliorum verorum et indubitatorum natorum Nobilium armis utentium, ubique in praeliis, hastiludiis, ornamentis, duellis, monomachiis, aliisque quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus : Item sigillis, vexillis, cortinis, velis, aulaeis, annulis, elypeis, tentoriis, domibus, sepulchris et generaliter quarum libet rerum et expeditionum generibus, sub merae et perfectae nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis cuiuscunque status, conditionis, et praeeminentiae homines existant, insignitos dici, teneri, et nominari volumus ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et praerogativis, quibus caeteri

veri, nati et indubitati regni nostri Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum Nobiles, ac militares homines quomocunque de jure et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur, et gaudent, perpetuò uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rej memoriam, firmitatemque perpetuam, praesentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas memorato Ioanni Fogarassi, et Annae Nyagoie consorti, ac Matthaeo, Simoni, Stanislao, Ladislao et Stephano filiis, nec non Mariae, Sztanae, et Helenae fili ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dandas duximus et concedendas. Datum in Civitate nostra Alba Julia die octava Mensis Martii Anno Domini Millesimo, Sexcentesimo, Quinquagesimo secundo.

Georgius Rakoci mp.

Ioannes Horvat
de Palocz Secr. mp.

(L. S. P.)

Î n d o s ũ :

Juxta ritum et veterem huius Terrae Fogarasiensis consuetudinem praesentes Literae, Illustrissimi Principis, et D. D-ni Georgy Rakoci Dej Gratia Regni Transilvaniae Principis, Partium Regni Hungariae Domini et Siculorum Comitibus, Domini Domini nostrj Clementissimi, Armales seu nobilitares pro parte Ioannis Fogarasi de Dragus, sunt in frequenti et celebr. sede superiorj Arcis Fogaras, tribus in sedibus, publicatae, proclamatae, ac in vigore suo nemine contradicente relictæ. In Anno Millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo, die 4 May.

Publicatae et extradatae per me Michaelem Czine . . de Fogaras, Juratus Notarius Sedis Juditiariae Nobilium Fogarasiensium.

Idem Notarius mp.

(Originalul pe pergamenă în posesiunea d-lui ingineră N. Făgărășană; înălțime 59 cm. 4 mm., lățime 71 cm. 1 mm. Sigilul pendent în ceră roșie (diametru 5 cm. 5 mm.) reprezintă la mijloc un scut oval cu armele Transilvaniei, sus și sora și semi-luna, jos și acvila și cele șapte castele. Pe scutul Transilvaniei la mijloc este așezat un scut mai mic cu armele Racoșescilor reprezentând o acvilă cu aripile întinse privindu în dreapta, de desupt o rotă așezată pe trei munți. În jurul sigilului inscripțiunea. RAKOCI. D. G. PRINCEPS TRANIÆ PART. REG. HVN DO. ET. SICCO).

XXXII.

1689, Iuniu 16.

Michaiu Apafi I, Principele Transilvaniei, confirmă diploma Anei Nadasdi, doamnei Țerei Făgărașului, cu privire la drepturile boeresci ale familiei Popa, în comunele Recea, Luța, Râușor și Bucium.

Nos Michael Apafi Dei Gratia Princeps Transilvaniae Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis et singulis, quod pro parte et in personis Strenuorum *Serbani Popa* de Réese, Bonorum nostrorum Porumbakiensium Racionistae nec non *Popa Rad* parentis, ac *Popa Sztan* fratris ejus omnino de Rétse, exhibitae sunt nobis et praesentatae Literae quaedam Magnificae quondam Dominae Annae de Nadasd, Spectabilis ac Magnifici quondam Stephani Majlad (*sic*) Vajvodae Transilvaniae et Siculorum Comitis Relictae, titulo novae donationis confectae et emanatae, quibus mediantibus dicta Domina Anna de Nadasd Districtus Terrae Fogaras Domina videlicet terrestris medietatem *Bojaronatus* possessionis Rétse, ac in ejusdem territorio quoddam praedium Lutza dictum cum alpium Szekeritsore et Plasse dictarum medietatibus, item mediam similiter partem dictae possessionis Russor et possessionem tertiam Bucsum vocatam totaliter, Cziganosque filios quondam fratre Czighani, item Bagyul, (nume ilegibilu), Kalota, Kokossa, Drinke, Kajkire et Puhacz filios et totam familiam, per majores eorum pacifice tentas et possessos (ex eo quod universae literae eorum praedictorum iurium possessionariorum et alpium et cziganorum concernentes ignis voraginibus absumptae fuissent Nova Donatione praespecificatorum ut praefertur majoribus dedisse novisque in literis privilegialibus transumpsisse cernebatur tenoris infrascripti. Suplicatum itaque extitit nobis humilime, quatenus nos easdem Literas novae Donationis ratas habentes, eisdem literis consensum nostrum praebere nostrisque literis inscribi facere, quandoquidem caracteres earum vetustissimis temporibus usitati a plerisque per-

legi nequeant antiqui etiam esse perhibentur) dignaremur quarum quidem Literarum tenor talis est.

(Urméză documentulü sub No. II).

Nos igitur praemissa supplicatione nobis modo quo supra porrecta faventer exaudita et admissa praemissas Litteras novae Donationis non abrasas, non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni vicio carentes praesentibus Literis nostris de verbo ad verbum sine diminutione et augmento variationeque aliquali inseri et inscribi quoad omnes earum continentias, clausulas, articulos, et puncta, eatenus quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae viribusque earum veritas suffragatur, acceptamus approbamus, iisdem nostrum praebuimus consensum, imo praebemus benevoluntatem pariter et adsensum, et nihilominus (*verba praetermissa*) erga eosdem Serbanum Popa ac Popa Rad parentem et Popa Sztan fratrem ejus gratiae nostrae Principalis declaratione, totum item et omne jus nostrum regionum, quod in praedeclarata medietate Bojezonatus possessionis Retse ac in ejusdem territorio praedicta Lutza nuncupata. . . alpium Szkeritsora et Plassà sic vocitarum medietatibus item media parte alterae possessionis Russor et possessione totali Butsum Cziganisque fil'is olim Frate Cigan, ad haec Bagyul (nomen illegibile) Kelota, Kokoska, Drinke, Kapkire et Puhay ac tota familia etiam qualitercumque existeret et haberetur aut eadem iidem et idem nostrum ex quibuscumque causis . . . modis et rationibus concernerent collationem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentibus quibus libet terris scilicet arabilibus, cultis et incultis agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, silvis, nemoribus, montibus, alpibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis item fluviiis, piscinis, piscaturarum aquarumque decursibus, molendinis et eorum locis generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad easdem de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus, memoratis Serbano Popa, nec non Popa Rad parenti ac Popa Sztan fratri ejus haeredibusque et posteritatibus eorum universis dedimus donavimus et contulimus prout damus

donamus et conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendas possidendas pariter et habendas, salvo jure alieno. Quas nos in formam Privilegii nostri redigi faciemus dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum in curia nostra Porumbakiensi die decima sexta mensis Junii Anno Domini millesimo sexcentesimo octuagesimo nono, et subscriptum erat : Michael Apaffi mp. Franciscus Lugosi Secretarius mp.

Tribus in sedibus judiciariis Nobilium Fogarasiensium juxta morem et antiquam consuetudinem hujus Terrae Fogaras praesentes *Litterae Bojeronales* nominibus et in personis introscriptorum Serban Popa de Rétse, nec non Popa Rad parentis, ac Popa Sztan fratris ejus omnino de Réts exhibitae, lectae, promulgatae ab omnibus quorum interfuit aprobatae acceptatae ac in suo vigore nemine contradictore apparente relictas. Extradatae vero die septima mensis Junii Anno Domini Millesimo sexcentesimo nonagesimo per Stephanum Lészai juratum notarium sedis sup. Nob.

(Copiă din secolulă trecută în archiva vechiă a comitatului Făgăraș sub No. 855).

XXXIII.

1689, Augustă 6.

Michaiă Apafi I, Principele Transilvaniei, confirmă în statulă boerescă pe Stană Monea din Veneția-de-josă sub condițiune ca dñsulă și eređiă seă, întocma ca și ceia-l-altă boeri, se presteze serviciă militari equestre la castelulă Făgărașului și în altă locă, în conformitate cu vechia consvetudine.

Nos Michael Apafi Dei Gratia Princeps Transilvaniae partium regni Hungariae Dominus et Sicularum Comes. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod Nos cum ad nonnullorum fidelium dominorum consiliariorum nostrorum fidelis nobis sincere dilecti spectabilis ac generosi Stephani Nalaczi de eadem Nalacz consiliarii nostri intimi comitatum Hunyad (et) de Zarand comitis, aulae nostrae magistri ac arcis nostrae Devensis Capitanei ubique supremi, singularem coram Nobis pro parte et in persona strenui *Sztan Monya* de Also Venicze factam

intercessionem, tum vero benigne attentis et consideratis fidelitate fidelibusque servitiis ejusdem, quae idem praetitulati Stephani Nalati in curia nostra saepe numero a latere serviendo fideliter se ac laudabiliter accommodans juxta exigentiam muneris ipsius eidem concredita omnia negotia ad complacentiam est executus, sperantes ipsum deinceps etiam adicturum, imo haecce Principali nostra clementia accensus, majora quoque fidelitatis documenta daturus. Eundem itaque Sztan Monya boeronali hactenus etiam praerogativa gavisum e speciali gratia nostra ac Principalis potestatis nostrae plenitudine denuo et ex novo eximendum ac *in coetum et numerum verorum, natorum et indubitatorum Boeronum Districtus seu Terrae Fogaras annumerandum, aggregandum, cooptandum et adscribendum duximus*, decernentes expresse ut a modo deinde successivis semper temporibus, idem Sztan Monya haeredesque et posteritates ejus utriusque sexus universae pro veris, natis et indubitatis Boeronibus habeantur et reputentur; omnibusque et singulis iis honoribus, privilegiis, immunitatibus et praerogativis, quibus caeteri veri nati indubitataque Districtus seu Terrae Fogarasiensis Boerones de jure et ab antiqua consuetudine utuntur fruuntur et gaudent, perpetuo uti frui et gaudere valeant atque possint, *ita tamen ut equis armisque optime instructi Nobis ac successoribus nostris ad arcem Fogaras exhibenda, alioque in loco praestanda quaelibet servitia juxta antiquum morem et consuetudinem instar aliorum ejusdem ordinis Boeronum supportare*; imo in omnibus juridicis rebus ac publicis consuetudinibus ab officialibus annotatae arcis Fogaras dependere modis omnibus debeant et sint adstricti, neque in ullis temporum vicissitudinibus a praefata arce nostra Fogaras se se extrahere ausint modo aliquali. Pro ampliori autem gratiae et munificentiae nostrae Principalis erga praementionatum Sztan Monya haeredesque et posteritates ipsius, declaratione, totalem et integrum fundum ipsius aedificiosum ab una et superiori strenuus Gabrielis Czajna de Also Venitzie Boeronis Domus, ab altera et inferiori providi Opra Labes in portione nostra possessionaria in possessione Also Venitze districtu Terrae Fogaras et comitatu Albensi Transilvaniae existente habitum, hactenus etiam per praelibatum

Sztan Monya jure avitico ac optimo, nunc etiam pacifice tentum et possessum, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, aquis item fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, et eorum locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum, et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad praespecificatum fundum jure perpetuo et avitico ab antiquo tentis et possessis sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus ab omni servitute jobbagonali et plebea denuo et ex novo (: ut praemissum est :) clementer eximendum libertateque boeronali condecorandum esse duximus, prout eximimus, annumeramus, aggregamus, cooptamus et adscribimus, praedeclaratum ipsius fundum aedificio-boeronali praerogativa condecoramus praememorato Sztan Monya libere possidendum in manibus ipsius relinquimus salvo jure alieno, harum nostrarum pendentes et authentici sigilli nostri munimine roboratarum virtute et testimonio Litterarum mediante. Quas Nos ad formam Privilegii in hujus rei memoriam firmitatemque perpetuam annotato Sztan Monya haeredibusque et posteritatibus ipsius utriusque sexus universis boeronali praerogativa benigne duximus concedendas. Datum in Castro nostro Radnoth die sexta mensis Augusti Anno Domini millesimo sexcentesimo octuagesimo nono.

Michael Apafi mp.

Franciscus Lugosi mp. secret.

Praesentes Litterae boeronaes nomine et in persona introscripti Sztan Monya de Also Venitze tribus in sedibus judiciariis Nobilium Fogarasiensium frequentibus exhibitae sunt, promulgatae et publicatae ab omnibusque quorum interfuit approbatae ac in hoc vigore debito cum obsequio, nemine contradicente, relictas. Extradatae die 10-a Decembris 1689, per Stephanum Lészay sedis praef. juratum Notarium.

(Colecțiunea d lui Ioană cav. de Pușcarü).

XXXIV.

1701, Aprile 9.

Leopoldu I împăratulū Germaniei conferese lui Ionu Sebeșanu (Sassebeși) titlulū de nobilū pentru tôte țările Austriei, cu dreptulū de a purta insigne nobilitari: unū scutū militarū reprezentându la mijlocū unū brațū ținendū în mână unū condei de scrisū (1).

Nos Leopoldus Dei Gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Galitiae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Lucemburgi ac superioris, et inferioris Silesiae, Würtembergae et Techae, Princeps Sveviae, Marchio Saeri Romani Imperii, Burgoviae, Moraviae, Comes Habsburgi, Tirolis Ferretis, Kyburgi, et Goritiae, Landgravius Alsaciae, Dominus Marchiae Slavoniae, Portus Naonis et Salinarum etc. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod Nos cum ad nonnullorum Fidelium Nostrorum singulariter Majestati Nostrae propterea factam humillimam intercessionem, tum vero attentis, et consideratis fidelitate, fideliumque servitiorum meritis *Ioannis Szaszsebesi* de eadem Szaszsebes, quae ipse Majestati Nostrae, Augustissimaeque Domui Nostrae Austriae, variis in occasionibus fideliter exhibuisse, et impendisse, perhibetur, in posterum quoque exhibiturum et impensurum nulli dubitamus. Eundem igitur Ioannem Szaszsebesi ejusque Conjugem, filios, Haeredesque, et Posteritates eorundem utriusque sexus universos, e Statu, et conditione Civili, in qua hactenus perstitere, de Caesareo-Regiae

(1) Din acéstă familiă își trage originea distinsulū economistū d-lū P. S. Aurelianu. Judecându după armele nobilitari ce le confere împăratulū Leopoldu lui Ionu Sassebeși (calamum scriptorium) se vede că dñsulū a fostū unū omū învățatū în epoca sa. Atâta scimū că mai înainte cu optū-spre dece ani (1683) se înființase în Sebeșū o tipografiă românească ПЕНТРС АСМИНАРА НЪМСАШЪ НОСТРС, în care s'a tipăritū ca cea de 'ntăiū «pârgă» cartea cunoscută sub titlulū de Сикриюль де ашї.

Pe la anulū 1796, unulū din familia Sassebeși, anume George Sassebeși, era aședatū în Țera Făgărașului (în comuna Veneția-de-josū), după cum se vede din formula de publicațiune înscrisă la finele diplomei.

Potestatis Nostrae plenitudine gratiaque speciali eximentes, ac in coetum et numerum verorum, et indubitatorum Regni Nostri Hungariae aliorumque Regnorum, ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum, Nobilium duximus annumerandos, cooptandos, et adscribendos. Annuentes, et ex certa Nostra scientia animoque deliberato concedentes ut ipsi a modo in posterum futuris, et perpetuis semper temporibus, omnibus iis gratiis honoribus praerogativis, et immunitatibus, quibus caeteri veri et indubitati, dicti Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura jure vel antiqua consuetudine uti sunt et gavisi, utunturque et gaudent, uti frui, et gaudere possint, ac valeant, haeredesque et Posteritates eorundem utriusque sexus universi, valeant atque possint. In cujus quidem Nostrae erga eos exhibitae Gratiae, et Clementiae, ac Liberalitatis, Testimonium, veraeque et indubitatae Nobilitatis signum, haec Arma seu Nobilitatis Insignia scutum videlicet Militare erectum coelestini coloris cujus fundum cespes viridis occupat, super quo brachium humanum, humero tenus resectum caeruleo amictu indutum, calamum scriptitorium manutenerere conspicitur. Supra scutum galea militaris craticulata est posita, cui supereminet Diadema Regium gemmis unionibusque decenter redimitum, ex quo aliud brachium humanum inferiori per omnia simile parem calamum scriptitorium proferre visitur. A summitate vero seu cono galeae, laciniis sive lemniscis hinc candidis et rubris, illinc vero caeruleis et fulvis, in scuti extremitatibus placide se se diffundentibus, illudque pulcherrime exornantibus. Quemadmodum haec omnia in Principio seu capite praesentium Literarum Nostrarum, Pictoris industria genuinisque suis coloribus illustrata, lucidius, ob oculos intuentium posita esse conspiciuntur. Eidem Ioanni Szaszsebesi ejusdem Conjugi, filiis haeredibusque et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis gratiose danda duximus, et conferenda. Decernentes et ex certa Nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi, a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus, eadem Arma seu Nobilitatis Insignia, more aliorum verorum et indubitatorum, dicti Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum

Nobilium, sub iisdem juribus, praerogativis et immunitatibus, quibus caeteri, veri et indubitati praefati Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Dicionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum, Nobiles natura, jure vel antiqua consuetudine usi sunt, et gavis, utunturque et gaudent, ubique in praeliis, certaminibus, pugnis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus, et Nobilitaribus, nec non sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clypeis, tentoriis, domibus et sepulchris generaliter vero in quarumlibet rerum, et expeditionum generibus sub merae, verae, syncerae, et indubitatae Nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus, cujuscunque status, conditionis, honoris, dignitatis, et praecminentiae hominibus insignitos, et ornatos, dici, nominari, haberi et reputari volumus, mandamusque ferre, et gestare, ac iis in aevum uti frui, et gaudere possint ac valeant, haeredesque, et posterum eorundem utriusque sexus universi valeant, atque possint. Imo nobilitamus, damus et conferimus praesentium majoris, et aulici Sigilli Nostri pendentis munimine roboratarum per vigorem. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae Die nona Mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Primo, Regnorum nostrorum Romani Quadragesimo Tertio, Hungarici Quadragesimo Sexto, Bohemici vero Quadragesimo Quinto.

Leopoldus m.p.

Comes Samuel Kálnoky m.p.

Joannes Fiath m.p.

(L. S. P.)

Praesentes litterae armaks in Generali Congregatione nobilium Universitatis Incl. Districtus Terrae Fogaras die 19 Sept. A. D. 1796 publice perlectae nemineque contradicente Publicatae Exhibenti Georgio Szaszsebesi restituuntur. Ex eadem generali Congregatione anno die ut supra notatis.

Extradatae per Adamum Ra . . . incl. distr. Terrae Fogaras jur. n.

Praesentes Literae Armales Marcoli Congregatione Nobilium Universitatis Incl. Distr. Terrae Fogaras Die 5 Mensis Aprilis anul 1837 celebrata denuo publicatae, nemineque contradicente in suo vigore remanentes Supplicanti

Ioanni Szaszsebesb hisce restituuntur. E praeattacta marcali Congregatione Anno dieque supranot.

Extradatae per Stephanum Hamar Ord. Incliti distr. Fogaras jur. notar.

Praesentem Copiam e vero et authentico suo originali per me sine ultra variatione fideliter descriptam esse fide mea mediante attestor. Sign. Venetia inferiori 23 Martii 1860.

Nicolaus Szaszsebesi mp.
par. gr. cath.

ISTORIORE POPORANE DIN BUCOVINA

ADUNATE DE

S. FI. MARIAN.

I.

ȚIGANULŪ JUCĂUȘŪ

Unŭ Țiganŭ a furatŭ odată o épă dela unŭ boeriŭ și, pînă una alta, o ascunse într'o pădure.

Étă însă că nu multŭ după aceea fu prinsŭ și trasŭ la răspundere de nisce ómenŭ, pre care boeriulŭ păgubașŭ anume îl trămisese ca să-l caute épă perdută.

— Měi Țigane! la ce ai furatŭ épă boerului? — îl întrebă aceștia, după ce puseră mâna pe dînsulŭ și-lŭ legară cotŭ la cotŭ.

Țiganulŭ, fiindŭ unulŭ de cei, sciŭl... cum merge vorba :

Micŭ de statŭ
Și bunŭ de sfatŭ,
Micŭ de statură
Și bunŭ de gură,

nu stete multŭ pe gândurŭ : ce-arŭ face și cumŭ arŭ croi-o

mai bine ca să pótă scăpa mai lesne din căpcana, în care căduse, ci începù a se jura și a ȃice :

Ba ! ómeni buní ȃeú !
De-amú furat'o eú,
Să n'ajungú luna
Cu mâna
Și sórele
Cu picíórele !

— Dacă n'ai furat'o tu, apoi cine altulú a furat'o ? — ilú întrebareá mai departe ómeniú.

N'amú furat'o eú pe dinsa,
Plesnitá i-arú fi fostú rânza,
Ci ea m'a furatú pe mine
Cândú gândianú că-mí e mai bine !

respunse érá-și repede Țiganulú.

Oamenii éráși ilú întrebareá :

Așa-í tréba ?... apoi bine :
Cum te-a furatú ea pe tine ?

Țiganulú prefăcutú nici de astá datá nu chibzui multú cum arú trebui să se desvinovățéscá, ci respundéndú ȃice :

Mé 'ntrebați cumú ?... étá cumú !
Mergéndú alaltá-erí pe drumú
Spre unú arinú
De arine plinú
Ca să mánâncú vr'o dóue arine,
Ép'a venitú după mine.
Apoi mergéndú într'unú hârtopú
La unú plopú
Să mánâncú vr'o dóue plópe,
Ea a venitú mai aprópe.
Și mergéndú la unú carpénú
Să mánâncú vr'o dóue carpene,
Ea a venitú să se scarpene,
A venitú și s'a scârpenatú,
Carpénulú s'a hurducatú
Și eú îndatá amú picatú

Din colnare în colnare
 Pin' la dinsa pe spinare;
 Și după ce amă pîcată,
 Vr'o doî, trei pîtenî î-amă dată,
 I-amă dată pîtenî ca să stee,
 Și ea a fugitū să peîe,
 Și atâta ce mî-a fugitū
 Pin' ce-aicea s'a opritū !

Ilū întrebareă mai departe ómenîi :

Dacă épa n'aî furatū,
 Mîndulū la ce l'aî luatū?

Țiganulū respunse :

Eū destulū î-amă șueratū !
 După mine ce-a cătatū ?

— Trécă ducă-se și acésta !... dar' să ne mai spuî încă una :
 cine î-a pusū mîndulūi căpēstrulū în capū, dacă nu l'aî fu-
 ratū tu ?

Dacă asta-î dracu,
 Mînce-î-ar lupîi capu
 Și cíórele
 Picíórele,
 Îar corbîi
 Scóte-î-arū ochîi !

respunse Țiganulū, scărpînându-se în capū.

— Așa-î că te-amū prinsū acuma cu mâța în sacū?... Dar
 lasă, mări cíórá, că acuși țî-omū afla noi léculū !... Scimū noi
 ce vomū face cu tine, că nime de acumū înainte nu te-a mai
 puté fura !... O să te spîndurāmū frumușelū, și încă câtū mai
 de grabă !...

— Ba ! stați, ómenî bunî, deū stați
 Și nu mă mai spîndurați,
 Că numai de pécate vė'ncărcați !
 Spîndurați mai bine calulū
 Și lăsați să trăéscă Țiganulū !

Totū așa se apéra și se desvinováța Țiganulū pre sine, cam

în șagă, cam într'adinsă, pînă ce vedu că se îngroșă tréba și că nu e lucru de șagă. Apoi o întorse pe altă strună. Incepu a se văeta, a se blăstéma, a afurisi épa, mândulă și pre sine, și a se ruga ómenilor ca să-î deé drumul. jurându se că câtú va fi și va trăi, mai multú n'a mai face ceea ce a făcutú...

Dar' tóte fură înzădarú!... Nimicú nu putu să-î ajute!... Oamenii hotărîră să-lú pérdá, și cum hotărîră, nu trecú multú timpú la mijlocú și spîndurátórea fu gata numai să-lú puie la vîntú.

Țiganulú dacá vedú și vedú că nu'î modru de scăpare, că acuma i-aú gătitú chiarú și srpîndurátórea, și o mulțime de lume se adunase din tóte părțile ca să-î vedă sfîrșitulú; uítându-se cu jale și cu șiretiă la lumea adunată, începu a se mai ruga încă odată și a cere ca în césulú celú de pe urmă să-lú lase măcarú vr'o câte-va minute ca să se mai bucure o țîră de veselía vieței pămîntesci.

— Lăsați-mé, ómeni buní!—dise elú —să-mi mai jocú încă odată jocurile, că vai Dómne! mare jucăușú amú mai fostú eú în vieța mea, și multú mi-aú mai plăcutú mie jocurile!...

Oamenii îlú lăsară să vedă ce va face.

Țiganulú, bucuria lui nu era próstá, cum vedú că-lú lasă să-și jóce jocurile; îndată prinse a juca, a sări în susú, a se suci, a se sbuciuma și a se strîmba în totú chipulú, chiuindú :

Jocú aprópe, jocú departe,
Mare delú cá mé desparte,
Și cândú nu m'arú despărți
Vai Dómne bine-arú mai fi!

Și totú așa chiuindú și sárindú cândú în colo, cândú în cóce, de ce în ce își făcu totú mai multú locú pintre mulțimea adunată, care se totú feria de dînsulú dicéndú :

— Dați-î largú!... dați-î largú!...

Țiganulú, vedéndú dela unú timpú că mulțimea adunată s'a rărítú, a începutú a sări și a-și da nisce avînturí și mai minunate și mai îndrăsnețe, ca astú felíú să póta mai lesne străbate rîndurile mulțimii pînă de cea-l'altă parte și apoi să

o tundă la sănătoșa. Câte o dată eșia din mijlocul mulțimii și se ducea hătă departe, dar' éráșî se'nturna îndată înapoi și se arunca cu mai multă chitelă și chibzuélă în mijlocul mulțimii.

Mulțimea îlú privia cu gura căscată, și de dragulú joculú și a nebunilorú sale, câte le făcea, uítase mai cu totulú că are să-lú spîndure.

Țiganulú, înțelegêndú ácêsta, unde nu mi-ți începu alt-feliú a se sbuciúma și a sări, de ți se părea că totú are să se sferme, nu alta. Și'n foculú lui celú mare se depártă de ómeni mai multú decâtú mai nainte, totú strigândú :

Jocú aprópe, jocú departe,
Mare délú că ne desparte,
Și dacă m'oíu depárta
Și'n pădure m'oíu băga,
Dómne! bine'mí va päre
Dacă nu me'ți mai vedé!

Și fiindú că, pe cândú rostia elú cuvintele acestea, era cam depărciorú de mulțimea care se uita dusă la dînsulú, nu stete multú pe gândurí ce să mai facă că dóră arú poté scăpa dela mórte, ci o rupse de o dată la fugă, și să te cam mai duci băete! . . . Apucă mai întâiú peste délulú în a cărui apropiare se afla spîndurátórea rădicată, trecu apoi printr'o pădure, și câtú aí bat^o în palme eșî la unú drumú bătutú, cine scie unde dincolo de pădure, lăsândú în urmă-y atâtú pre ómenii ce l'au fostú prinsú și judecatú la mórte, câtú și pre mulțimea ce se adunase ca să-y védă sfîrșitulú.

Dar' étă că tocmai cândú eșî elú la drumulú celú bătutú, se întálnesce cu boeríulú, dela care a fostú furatú épa și mândulú și care tocmai atunci trecea pe acolo într'o trásurá cu patru cai, sprinteni și frumoșî de-ți fugeau ochii cândú te uítai la dînșii.

— Da ce fugí așa de tare, méi Țigane, ca și cândú te-arú fugári o sută de Tátari? — îlú întrebá boeríulú, oprindú trásura în locú și uítându-se plinú de mirare la dînsulú.

— D'apoi să ȳerte Măria ta! — respunse Țiganul — cum nu voiu fugi, săracul de mine, după ce . . . écă colo . . . peste celă délă, mânca-l'arū amaru, din-colo de cea pădurice, amū vēđutū cum nisce ómenĭ voiaū să spĭndure pre unū Țiganū ca mine, și cumū amū vēđutū m'amū băgatū ĩn rėcorile morțĭĭ, și de aceea fugū așa de tare, că de n'așū fi fugitū nu sciū đėū ce-așū mai fi pățitū! . . .

Auđĭndū acėsta boerulū, porunci vizitiulū să măie caiĭ mai repede spre loculū, unde era spĭndurătórea ridicată, voinđū să ajungă mai de grabă acolo, ca dóră arū puté să vedă și elū cumū vorū spĭndura pre Țiganulū ce ĩ-a fostū furatū épa.

Țiganulū, vēđėndū că boierulū se pornesce, fără ca să mai ĩntrebe și alta ce-va de dĭnsulū, ĩĭ đise :

— Cucornașule! cucornașule! nu te mai duce de gĭaba, că dacă nu-sū eū acolo, totū nu va fi nemică!

Dar' boierulū, care se grăbia ca să vedă cumū vorū spĭndura pre tálharulū ce ĩ-a fostū furatū épa, nu băgă ĩn sémă cuvintele din urmă ale Țiganulūĭ, ci rĭđėndū de spaĭma și frica lui, se duse mai departe, lăsăndū pre Țiganū ĩn urma unū norū de colbū, ce se rădicase ĩn urma trăsureĭ.

Dar' și Țiganulū nu stete multū loculū, ci o tuli din noū la fugă, și câtū ai scăpăra dintr'unū amnariū, se făcu nevėđutū.

Și așa a jucatū elū tuturorū jocurile sale.

Apoi mai đică cine-va că Țiganulū nu e cu draculū!

II.

FECIORULŪ MOROȘANULUI.

Unū *Moroșanū* avea unū feciorū, care, de cândū s'ă trezitū pe lume, a petrecutū numai prin munți la unū locū cu urșiĭ și cu lupiĭ.

Étă că aū venitū serbătórite Pascilorū.

Bėtránulū Moroșanū, sculāndu-se des-deminėtă și spėlāndu-se pe obrazū cu apă próspletă, ĩn care se afla mai multe

ouă roșii și bani de argint, cum e datina Românilor de-a se spēla în acéstă țî mare și sfântă, țise cătră feciorulū seū :

Grigă !
 Scólă și te 'nchiciorugă,
 Aruncă ce-va și'n glugă
 Și mergi la băscucură
 Și ne ado natură !

Feciorulū nu s'a pusū de pricină. S'a sculatū, s'a încălțatū, s'a îmbrăcatū într'o *gubă* cu *glugă* lungă, și luândū o *măglă* mare în mână s'a pornitū spre biserică ca să aducă nafură.

Dar étă că tocmai cândū a ajunsū elū la biserică și a întratū în nuntru, toți ómenii adunați sta în genuchi cu capetele plecate spre altarū, căci tocmai atunci popa cetia evanghelia.

Griga alū nostru, ne mai fiindū nici odată la biserică, a cugetatū în mintea lui, că ómenii de frica popei staū în genuchi, și de aceea, fără să mai stea multū pe gânduri, a începutū a-și face locū printre ómeni, ghiontindu-i și împingēndu-i cu măgla încolo și încóc, și a se duce țintă la popa în altarū. Érá după ce a ajunsū în altarū, nici una, nici dóue, rădică măgla în susū și, arđēndu-i popei una peste capū, popa nu țise mai multū nici *măcū*, ci de-a-una căđu mortū la pămintū.

Grigore însă, după ce îlū omorī, e i repedatū din biserică afară și — pe ici încolo țî-i drumulū *Gorută* !

Ómenii, cari dintru începutū remase ca împetriți, vedēndulū că fuge voiră să-lū prindă, și deci se luară cu toții la fugă după dînsulū, strigāndū în gura mare :

— Prindeți-lū ! prindeți-lū !

Dar' de unde să-lū prindă, după ce Grigore era cu multū mai bunū de piciorū decâtū dînsil ! Pînă ce eșiră ei din biserică, Grigore se făcu nevedūtū, pare-că arū fi fostū întratū în pămintū.

Ajungēndū a-casă, tatălū seū, care 'lū aștepta, îlū întrebă de i-a adusū nafură orī ba ?

— Da de unde să-ți aducū !—respunse acesta. După ce eū,

cumă amă ajunsă acolo, amă vëđută într'o căsuță mică o mă-măeță pletosă și bărbosă, de a cării frică toți ómenii sta în genuchii, și cumă amă vëđut'ó, fiindu-mă milă de bieții ómenii, *mintenază* mă repeđii la dinsa, îi arsei una și bună cu măgla peste capă, și apoi, fără să măi staă să caută la dinsa ce va măi face, m'amă întorsă îndereptă a-casă, uitându ca pămîntulă de nafură. Ómenii, după ce m'amă depărtată eă, începură a striga care de care măi tare totă : prindeți-lă ! prindeți-lă !

Nu sciă prinsu-l'ó oră ba,
Că eă totă venii în coa !

CUVINTULŪ *SAMĂ* ESTE ELŪ LATINŪ SAŪ MAGHIARŪ ?

ISTORIA UNUI TRUNCHIU CRESCUTŪ DIN TREI RĂDĚCINE

de

B. P. HASDEU.

În *Cuvente den bătrăni* (t. I p. 301), eă făcuă laconica întrebare : « *samă* = ung. *szám* ? » Mă-era greă s'ó afirmă, dar nu puteamă totuși s'ó negă, fără a supune măi întâiă cestiunea unei seriose cercetări.

D. Cihac (*Dict.* II. p. 524—5) nu admite nici óndoielă despre originea maghiară a lui *samă*, căruia îi consacră următorulă articolă, altmintrelea destulă de interesantă :

« *Sămă*, *seamă*, s., compte, raison, rapport, attention, soin, responsabilité, garde; *a da*, *a 'și da sama*, *sămile* rendre compte, rendre des comptes; *a da samă* rendre compte, raison de qch.; *a da în samă* donner en garde, confier qch. à q.; *a băga în samă* prendre en considération, avoir égard à; *a băga de samă* faire attention, remarquer, observer; *a ține (în) samă* mettre en compte, tenir compte de qch., faire la part; *a lua samă* regarder à, faire attention, avoir soin, surveiller; *a lua în, pre samă* prendre qch. sur son compte, en être responsable;

«*a 'și lua samă* considérer, examiner qch., réfléchir sur qch. ; *a ști sama* «savoir son compte, avoir connaissance de qch. ; *a 'și face samă* se tuer «soi-même ; *de cu bună samă* assurément, certainement ; *mai cu samă* «d'autant, par dessus tout, notamment, principalement, surtout ; *fără samă* «*samă* sans mesure, démesurément, excessivement ; *fără de samă* cela «ne compte pas ; *e samă, o samă* partie, en partie ; *de o samă* le même, «de la même façon, de la même sorte, du même âge, identique ; *o samă de oameni* certaines gens, quelques gens ;—*sameș, s.*, comptable, caissier, payeur, trésorier : - *sămeșie, sămișie*, trésorerie, tenue des livres «de la trésorerie ; -*sămuesc, sămuluesc, asămuesc, asămăluesc, î, vb.*, ad- «ditionner, compter, compter parmi, mettre au nombre de, adjoindre, «assimiler, comparer, réfléchir sur qch., (C. C. §. 405, note 22: la per- «sonalnic drit se *sămălueste* ; Ur. 4. 301 : *asămăluesc* pre om cu Dum- «nezeu) ; -*sămuire, sămăluire, asămuire, asămăluire, s.*, addition, «compte, proportion, assimilation, analogie, comparaison (Arh. 2. 50: pe «*sămuirea* sfintei Sofii (bisericei) este făcută ; Pan. P. V. 1. 172 : să 'l «aduci la *sămuire* (trupul) ; C. C. §. 399: a căroră preț se poate hotări «prin *asămăluire* cu altele) ; -*szám* nombre, chiffre, compte, raison, «*számlálni, számolni, számítani* compter, rendre compte ; *bulg. transylv.* «zama *nombre*.»

Maghiarulul *szám* pronunțându-se *sam*, fiindu de genū femininū și însemnându în adevărū «nombre, chiffre, compte», ba încă și «raison» în sensulū comercialū alū vorbeī, tōte acesteia coincidă de minune cu elementulū foneticū și cu elementulū morfologicū alū românului *samă*. Din maghiarulul *szám* românulū *samă*, ca din maghiarulul *vám* românulū *vamă*. Sub raportulū ideologicū însă, ne întîmpină nesce dificultăți atātū de ponderōse, încātū d. Cihac arū fi fostū datorū, celū puținū, de a nu le trece cu vederea.

Maī întāiū, tōte texturile aduse de d-sa pentru *sămuiescū, sămăluiescū, asămuiescū, asămăluiescū, sămuire, sămăluire* etc., tōte însemneză «assimiler, assimilation, comparer, comparaison», iar nicī decumū : «compter, compte, additionner» și așa maī încolo.

Alū doilea, cuvintulū *samă*, bună-ōră în *mai cu samă* «d'autant, par dessus tout, notamment, principalement, surtout»

saŭ în *a băga de samă* «faire attention, remarquer, observer», une-orî nu se potrivește cu nici una din accepțiunile maghiarului *szám*.

Alŭ treilea, în fine, e fără exemplu ca o vorbă ungerescă, adecă de o provenință relativamente modernă și mai alesŭ provincială, să fi produsŭ în limba română din întreaga Daciă a lui Traianŭ o familiă atâtŭ de numerosă, atâtŭ de ramificată, atâtŭ de respândită, precumŭ este *samă*.

Dorința de a trage pe românulŭ *samă*, cu orî-ce prețŭ, din maghiarulŭ *szám* a pututŭ să împingă pe d. Cihac de a nu defini cu destulă exactitate diferitele locuțiuni, în cari figurază acestŭ cuvîntŭ. Pentru a procede mai corectŭ, fêrindu-ne de orî-ce umbră de pârtenire, noi ne vomŭ da ostenela de a le urmări în vre-unŭ textŭ românŭ originalŭ din secolulŭ XVII. Pe orî-ce textŭ vomŭ pune mâna, e totŭ una; numai să nu fie o traducere, căci acolo nu mai este o deplină libertate a cugetării, iar prin urmare nici a fraseologiei. Să luămŭ, de pildă, cronica lui Nicolae Costinŭ, după prima edițiune a «Letopiseșelorŭ» lui Kogălnicenu.

Iată :

p. 5 : «la bețiia lui pre multŭ îi da (Dabija-vodă) la Armași să-î spînzure, érá déca se treziia, nimică nu știia, nice mai întreba ; ce-î lu-
«a se s a m a și rîndul toți, și de și orînduiia orî pe cine la Armași,
«orî la închisóré, îi sloboziia...» ;

p. 42 : «trimițend la dinși Cantemir-vodă cu poftă ca să dé ajutor
«țerii cu o s a m ă d e b e r b e c i, érá eî n' a ŭ b ă g a t s a m ă, ce
«încă cu rușine aŭ scos pre trimiși lui Cantemir-vodă...» ;

p. 54 : «să se ȳ a s a m a : ce bucate rêmân în curte domnescă...» ;

p. 61 : «șezând Antioh-vodă pe un scaun den-afară de corturi, bënd
«tîutîun, érá un Turcu aŭ dat cu pușca, zic, într'un vênat; așa a ŭ d a t
«Turcul s a m ă, dacă l'aŭ prins și aŭ început a'l bate...» ;

p. 76 : «ci eî, ca niște ómeni semeți, nu a ŭ b ă g a t s a m ă, ci aŭ
«mers drept la Cernăuți...» ;

p. 87 : «cărți pe la scaune la Părcălabi să cheme față pe cutare cu
«Turcul să sté să le ȳ a s a m a...» ;

p. 89 : «birul s'aŭ luat din țară, care de nu l'aŭ dat Mihaî-vodă, să dé
«s a m ă...» ;

p. 90: «ce lu ă nd s a m a d  m nuntul ómenii lui Nicolai-vodă...»;
 p. 94: «stătuse visternic mare Gheorghită Apostol păharnicul, pre
 «carele il av  Nicolai-vodă apr pe; ce el nesimțindu-se de s a m a Vi-
 «steriei că i - a r l u a - o  sa cur nd, nu-ș i l u a s a m a c u d i e c i  
 «de Visterie;  t  de o dat  porunc  la visternicul s  ș i c a u t e s a m a
 «Visteriei. . » ,

ibid.: «acei boier  c te-va zile in Visterie lu ă nd s a m a l u i G h e o r -
 «ghiță...»;

ibid.: «av  Nicolai-vod  t te or nduelile c te se str ngea din țar ,
 «aș a p r e ț e r a n i c u m ș i p r e m a z i l i , i z v   d e g r e c e ș t i , p e s a m a l u i
 «Sculi...» ;

ibid.: «dup  s a m a ș i s o c o t   l a a c e l o r d o i b o i e r i , s   r b i n d u - s e
 «Nicolai-vod  pe Gheorghie...» ;

p. 98: «boierii  ș a a   d a t s a m a : c u m l e - a   s c r i s c   r ț i l e l u i M i h a i  
 «vod ,  ș a a   j u d e c a t . . . »

p. 100: «ce e i c a n i ș t e p   g   n i n   a   b   g a t s a m   ș i a   t r e c u t
 «peste  menii...»;

p. 110: «el a   d a t s a m   , c u m a   v e n i t v e s t e d e l a P r u t d e l a
 «str ji...» ;

p. 114: «era s   c e t   ș i l   c u s t e m u l t e , p e s t e s a m   d e m u l t e , d e
 «acoperise locul...»;

p. 115: «l' a   d a t p r e s a m a M u s c a l i l o r , c a r i i p   z i i l a c e t a t   . . . » ;

p. 119: «v   z   n d ș i T u r c i i c   p e r i r   f   r   s a m   , a   i n c e t a t a
 «mai n   v   l i . . . » ;

p. 125: « t  c       d a   ț a r a i n s a m a t a . . . » ;

p. 129: «dac  'ș i i m m u l ț e ș t e o m u l u r   c i u n   l a n e p r i e t e n i n e b  
 «g   n d i n s a m   , ș i a l e s c e i m a i p u t i n c i o ș i , c   n d n u t e g   n d e ș i t i a t u n c i
 «te surp   . . . »

Pe de o parte, s   se a f l e i n t r ' u n   t e x t   r o m   n e s c   v r e - o
 singur   v o r b   m a g h i a r   , s a   f i e m   c a r   ș i s l a v i c   , n u n u m a i
 at   t   d e d   s   , d a r m a i c u s a m   at   t   d e n u a n ț a t   i n i n -
 t r e b u i n ț   r i l e s a l e ; i a r p e d e a l t a , i n c e r c e - s e c i n e - v a , f i e c h i a r  
 d. Hunfalvy (*A Rumun nyelv*, Budapest, 1878, p. 118-9), a tra-
 duce unguresce t te pasagele de mai sus   cu ajutorul   lui
 s z   m .

 c   de cenoi, deș i r e c u n   s c e m   c   m a g h i a r u l   *sz m* n u e d e
 tot   str   i n   r o m   n u l u i *sam  *, m a i c u d e o s e b i r e i n *sameș  * ș i *s   -*
m   l u i r e, i n c   r i e   u n g u r e s c   i n s u ș i e l e m e n t u l   f o r m a t i v   ,
 totuș i a m   a j u n s   l a c o n v i c ț i u n e a c   s t r   b u n i i n   ș t r i c a t   s  

fi avutŭ acestŭ cuvîntŭ deja cu multŭ mai de 'nainte, astŭ-felŭ cŭ mai în urmŭ s'a operatŭ numai adaosulŭ cŭtrŭ elŭ alŭ unui o m o n i m ŭ maghiarŭ.

Insuși d. Cihac se vede silitŭ a traduce pe «a-și lua sama» prin «*considérer, e x a m i n e r* quelque chose».

Ei bine, din latinulŭ *examen* limba română nu putea să facă altŭ ce-va decătŭ *samă*.

În privința fonetică, inițialulŭ *ex-* latinŭ, în româna ca și în italiana, trece regulatŭ în *s-* (Miklosich, *Beitr. Conson.* II p. 67).

În privința morfologică, neutrulŭ latinŭ *-men* devine la noi femininulŭ *-mă*, ca în *aramă* din *aeramen* sau *legumă* din *legumen*.

În sfîrșitŭ, latinulŭ *examen* corespunde pe deplinŭ românului *samă* nu numai prin sonŭ și prin forină, dar și prin sensŭ, căci însemnăză :

1°. Ca accepțiune fundamentală, numărŭ : «*examen* dicitur de quacunque multitudine» (Forcellini ad voc.), astŭ-felŭ cŭ latinulŭ «*examen juvenum*» sau «*examen infantium*» presupune, negreșitŭ, unŭ numărŭ mai mare decătŭ românulŭ «o samă de tineri» sau «o samă de copii», dar totuși unŭ numărŭ.

2°. Ca sensuri secundare, sau mai bine posterioare :

a) Acea parte din *cumpănă*, prin care se mănține echilibrulŭ, «*ligula staterae vel librae, quae per mediam aginam vertitur*» (Forcellini), așa cŭ fără ea, «*sine examine*», *cumpănă* e fără echilibriŭ, «fără samă», de unde apoi :

b) Ori-ce *cumpănire* a lucrului, ori-ce judecată sau cercetare scrupuloasă, «*ponitur pro exacto iudicio et pensiculata alicujus rei investigatione*» (Forcell.), adecă ori-ce *samă* luată, *samă* ținută, *samă* dată etc.

3° Ca sensŭ terțiarŭ, dezvoltatŭ mai alesŭ în latinitatea medievală, «*proba judiciară*», care consista în felŭ de felŭ de torture (Du Cange, ad voc.).

Chiarŭ în latina clasică, «a da cui-vă pe samă» se dicea

«dare alicui examen» = «deferre censuram et iudicium» (Forc.); iar «cu bună samă» și «mai cu samă» era «examinata» și «examinatus».

Italianul «prendere in esame» se traduce românesc prin «a lua în samă».

Deci maghiarul *szám* «număr» și «socotélă» găsisse gata de secol în limba română pe *samă* = *examen* «număr» și «cumpănire», de unde, prin sufixul verbal denotativ «-ui-», ca în *leguire* din *lege*, *păcătuire* din *păcat*, *făptuire* din *faptă* etc., se formase verbul *semuire*, care într'ună glosară slavico-română din secolul XVII se explică așa : «размышляю, разсуждаю, семеекк, алег кс кшпетса, жсдек, сокотекк» (*Cuvențele bătrâni*, I. p. 301 No. 162). Dacă *semuire* însemnă dară «aleg cu cugetul, judec, socotesc», apoi atunci ȳică oricine, «alégă cu cugetul, judece, socotescă», dacă el ű vine mai curând din maghiarul *szám* ori din latinul *examen* ?

Mai 'nainte însă de a se fi întâlnit latinul *examen* pe tērimul românesc cu maghiarul *szám*, el ű se căsătorise deja la noi cu o altă vorbă latină.

În «Legenda sântei Vineri», text ű de pe la jumătatea secolului XVI, noi citim :

«și zise slugelor lui să mērgă să o aducă înainte lui, și «căuta spre ia celu [în]părat, și mira-să de frămșeșile ei, și «zise slugilor sale : să-mi agűute domnezeul miu, cela ce creșu «eu întru elű, că mai frumoasă fată de acasta n'am vășut ! și «șise cătră ia celű împărat : ce s a m ă d e o m ű ești și cum «te cheamă (че сама де ш м ъ еци ши коѱм те кеамъ)?...» (*Cuv. d. bătr.* II p. 147).

Este învederat ű că aci *samă* însemnă cu totul altű ce-va decât maghiarul *szám* și chiarű decât latinul *examen*. D. Cihac aduce locușinea : *de o samă*, traducēnd'o fōrte bine prin : «le mēme, de la mēme fașon, de la mēme sorte, du mēme âge, identique». Întrebarea împēratului : «ce samă de omű» pare în adevēru a fi : «quelle fașon, quelle sorte, quelle espēce d'homme»; cu alte cuvinte : «cu cine s e m e n i ?» A-

cestă *samă*, neseparabilă de *sămăn* adevărat *sémén* «similis», a produsă la rîndul său verbul *semuire* în obicînuita frază : «te se m u e s c ũ cu cutare sau cu cutare»; o expresiune pe care d. Cihac a scăpat-o din vedere și 'n care *semuesc* «a-semeneză» diferă cu desăvîrșire etimologicesce de *semuesc* «aleg

Prin fusiunea sa cu *samă* = *examen*, celălalt *samă* «similitudo», mai corect *sémă*, căci aci *e* = lat. *i* este organică, ca și 'n *asemenea*, *asemeni* etc., I-a altoit pe acest *e*, astăfel că adesea se aude din gura poporului *sémă* în loc de *samă*, iar la verb aprópe pretutinden *semuire*, nu *sămuire*. Dacă amă avé a face numai cu latinul *examen* sau cu maghiarul *szám*, *e* în *sémă* și 'n *semuire* ară rămâne inexplicabilă, cu atât mai virtos că în fonetica română s tinde a întuneca pe tonicul *e* chiar acolo unde este etimologic, de ex. *sară* pentru *séră* = ital. *sera*.

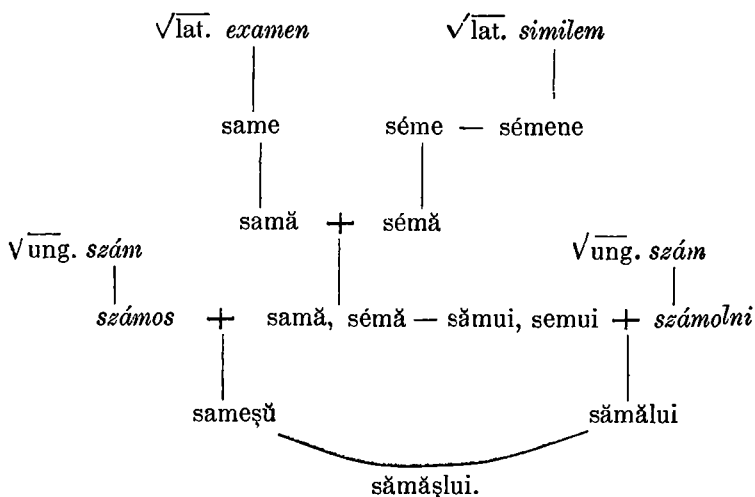
Din latinul *similem*, Românii au moștenit din capul locului pe *sémene*, conservată perfectă în *asémene* = *ad-similem*. Acest *sémene* s'a diferențiat apoi pe de o parte în *sémén* și *séménă*, după norma generalității adiectivelor, ca în *ager* și *ageră* din *agere* = *agilem*; iar pe de alta, prin pierderea finalului *-ne*, din *sémene* s'a născut *séme*, ca *nime* din *nimene* = *neminem*. În fine, *séme* din *similem*, ca și *same* din *examen*, după analogia celor mai multe feminine a devenit *sémă* și *samă*, terminându prin a se confunda ambele, pînă ce a ajuns mai târziu a se mai revêrsa în ele și maghiarul *szám*, mai ales prin derivatul *számos* = *sameș* și prin forma verbală *számolni*, a cărei *-l-* se resimte la noi în *sămăluire* pentru *semuire*.

Ce-va și mai curios! Căpătîndu din maghiara pe *sameș* = *számos* și pe *sămăluire* = *számolni*, Românul s'a încercat a le condensa într'un singur cuvînt, în care să fie și *ș* și *l*, anume *sămășluire*. În Pravila lui Vasile Lupul din 1646, fóia 96 retro : «în voia și putéria giudețului stă acestu lucru să s a m a ș l u i a s c a certaria «morții (cz c z m z ш л 8 п а с к ж чертаря морци)». *Sămășluire*

nu derivă aici din *számos*, nici din *számolni*, ci din amîndouă totu-odată.

Cum 6re sã mai caracterisãmũ acuma rolulũ elementuluĩ ungurescũ într'unũ cuvîntũ românũ de o origine aœa 6icîndũ de doue ori latinã? Max Müller numia altã datã «umbrire germanã a vorbelorũ romanice» («deutsche Schattirung romanischer Worte», în Kuhn, *Zeitschr.* t. V p. 11—24) unũ fenomenũ cam analogũ cu acela ce ne preocupã. Unũ exemplu. Din latinulũ *altus* limba francesã arũ trebui sã aibã *aut*, printr'o tranziþiune foneticã întocmai ca în *saut* din *saltus*, *autel* din *altare*, *psautier* din *psalterium* etc. În evulũ mediũ, Francesiĩ începîndũ a cunoœce pe germanulũ *hoch* «înalþũ», acesta s'a acãþatũ de sinonimulũ *aut* = lat. *altus* pentru a da nascere actualuluĩ francesũ *haut*, în care numai aspiraþiunea iniþialã nu e romanicã. Cu atãtũ mai multũ alũ nostru *samã*, latinũ nu numai ca *examen*, dar œi ca *similem*, ne apare abia u m b r i t ũ, «eine ungarische Schattirung», prin maghiarulũ *szám*. A 6ice cã românulũ *samã* e ungurescũ, este a lua o umbrã dreptũ realitate.

Iatã în ce consistã «istoria unuĩ trunchiũ crescutũ din trei rãdîcine» :

Acéstã genealogiã ne oferã unũ felũ de «ménage en trois».

Pe lângă căsătoria cea legitimă între *examen* și *similem*, ună «connubium» întemeiată pe egalitatea drepturilor cetățenesci între ambii soți, s'a furișat prin «contubernium» maghiarulul *szám*, sbuciumându-se a rumpe legăturile familiare de mai 'nainte, și chiar reușind într'o mare parte a șterge urma lor. Asemeni fenomene ne întimpină nu o dată în istoria tuturor limbilor...

STEFANŪ CELŪ MARE

CĂTEVA DOCUMENTE DIN ARCHIVULŪ DE STATŪ DELA MILANŪ

comunicate de I. BIANU.

Aflându-mă în anul trecut, pentru studie filologice, la Milan, m'am silit a profita de timpul ce-mi rămânea liber printre ocupațiunile de școlă și lucrările dîlnice, spre a căuta dacă nu cumva voi pute afla, în colecțiunile destul de avute ale fôstei capitale a Lombardiei, vre-un document nepublicat privitor la istoria română. Pe cât, ca neistoric, îmi aduceam a-minte, nici odată vre-una din țerile române n'a avut relațiuni directe cu Ducii Milanului; totuși, sciind că de departe se reslățesc, în cursul timpurilor, veștile despre un popor care s'a luptat învingător secolî întreg cu vecinii inimi și puternici, credeam posibil ca și la Milanesi să fie ajuns scriori despre faptele Românilor. Nu m'am înșelat cu totul.

Resfoind un număr destul de mare din miile de volume manuscrise ale Bibliotecii Ambrosiane, am adunat diverse notițe relative la țerile nôstre, notițe ce cred că vor presinta un ore-care interes, când le voi pute ordina și publica. De-o-cam-dată mă grăbesc a comunica aci câte-va documente ce am găsit în Archivul Statului din Milan.

Înaintea mea scieamŭ că aŭ făcutŭ cercetări de asemenea natură în această colecțiune d. C. Esarcu și unŭ trimisŭ alŭ Academiei Unguresci, o Academiă care, faptŭ mai pre susŭ de tôte demnŭ de imitatŭ, trimisesc în Italia câști-va tineri cu însărcinarea de a copia, de prin nenumeratele și avutele archive ale peninsulei, tôte documentele referitore la istoria Ungariei, copie ce se publică în marea colecțiune de documente istorice a Academiei dela Pesta : *Monumenta Hungariae historica — Magyar történelmi emlékek*. M'amŭ încredințatŭ însă că cercetările acestora aŭ fostŭ făcute cam în fugă, aștŭ-felŭ că mi-aŭ lăsatŭ și mie documente de copiatŭ, orŭ copiele lorŭ cele greșite de corectatŭ. În casulŭ întâiŭ se află mai multŭ d. Esarcu ; în alŭ doilea, trimisulŭ Academiei Unguresci. Ca să dămŭ unŭ singurŭ specimenŭ despre celŭ de'ntâiu, d. Esarcu ne spune în privința celorŭ patru documente publicate în *Columna lui Traianŭ* 1876 p. 420—425, cumŭ-că ele sunt scose «din Biblioteca Ambrosiană», și anume dintr'o cutiă «Sezione storica militare, guerre, Turchia», pe cândŭ o asemenea cutiă nu există la *Biblioteca Ambrosiană*. ci numai în *Archivulŭ de Statŭ* dela Milanŭ. Darŭ criticândŭ pe alŭi, să constatŭ că și eŭ amŭ fostŭ departe de a puté face o cercetare sistematică și completă, din cauză că nu dispuneamŭ de lungulŭ timpŭ ce trebuia pentru acésta.

Iată dară ce amŭ găsitŭ și ce amŭ a comunica :

În cartonulŭ *Sezione storica militare, guerre, Turchia*, amŭ aflatŭ tôte documentele ce comunicŭ aci, afară de n-rulŭ 1 ; pe lângă acestea, unele nu le-amŭ copiatŭ, și anume :

1. *Copia l-rarum scriptarum per virum nobilem hieronymum Marbadico (sic) locumtenentem patrie Forejulij. Ill. d. d-nio Venetorum*, la fine : *Datummbergi die xij^o Sept. MCCC^o LVI°*. Despre mórtea lui *Ianus Voiuode*, adecă Ioanŭ Corvinŭ. Credŭ că e publicatŭ în colecțiia Academiei dela Pesta. pe care eŭ n'o amŭ întrégă la dispozițiune; de aceea nu-lŭ comunicŭ de astă dată, deși l'amŭ copiatŭ.

2. Patru documente puse împreună într'o învălitore de hâr-

tiă pe care e scrisă: *Documenti che furono copiati pel sig^r Esarco*. Eă nu le-amă mai copiată. Acestea sunt :

Unulă cu data d'asupra : *1474 a di 12 febraro, In Buda, vorbesce despre : rotta [che] ha hauuto el turcho da christiani, cioe da Stefano Vayuoda Signor de Vlachia.* ¹⁾

Altulă cu titlulă : *Novitates de Turcis allate ad Maiestatem Regiam*, cu data la fine : *Ex torda ferria tertia proxima a n festum conuersionis S. Pauli ap-li anno 1475.* ²⁾

Doue traduceră independente ale «epistolei circulare a lui Stefană celă Mare datată din Sucéva 1475 Ianuarie 25». ³⁾ Traducerile pörtă următorele titlură. Prima : *A la corona de Ungaria, et a tutte le terre a che uegnera presenta questa Littera. Salutem. Nuy Stephano Vaiuoda dei gratia Segnor de la Molda :.... la fine : Datum Souzauia el di de San Paulo adi 25 zenaro anno d-ni 1475.* După acestă exemplară este publicată în *Monumenta Hungariae historica, Negyedik osztály. Magyar diplomáciai emlékek Mátyás Király korából*, t. II (Budapest 1877) p. 302. — Cealaltă e întitulată : *Copia de vna letera manda (sic) Capitanio generale del Re d'Ongaria et dal Valacho chiamato Stefano Vaiuoda alli principi de cristianità notificandoli la rotta del Turcho*, cu data la fine : *Data in Sacovia in di della conversione di Sanpaulo del mese di genaro a di 25 nel 1475.*

Amă spusă deja că unele din documente privitoare la istoria noastră aă fostă copiate și publicate în colecția Academiei Unguresci; se pare însă că copiile aă fostă făcute cu neglijență, căci în edițiune sunt pline de greșeli. Unulă îlă reproducemă întregă, însemnândă josă greșelele, aprópe de o sută și cară pe multe locură facă din textă ună non-sensă. Precumă se vede din acéstă comparațiune, greșelele nu potă fi cauzate decătă de o copiare pripită și de libertatea cu care copistulă își permise a trata textulă și ortografia documentulă : cuvinte uitate ori

(1) Veđi-lă amintită de Esarcu, *Documentele istorice descoperite în Archiuele Italiei*, Bucur, 1878, p. 31.

(2) Amintită de Esarcu, *Documente* p. 31.

(3) Veđi amintirea ei la Esarcu, *Documente* p. 30.

schimonosite, ordinea vorbelorŭ în frasă schimbată, ca să nu mai vorbescŭ de ortografia maltratată : duplă consŏnă unde trebuia și textulŭ dă simplă, simplă unde trebuie și textulŭ are duplă. Intr'unŭ documentŭ dela 18 februarŭ 1476 privitorŭ și la Români, publicatŭ t. II p. 345—6 a colecției citate, se transcrie 440 din originalŭ prin *CCCCAO*, se uită cuvintulŭ *V-re* (vestre), s'a tipăritŭ *comunitatem* pentru *comitatum*, *fortissima* pentru *fortunam*, *nostrŭ* pentru *num*, *certam* pentru *ortam*. La unŭ altŭ documentŭ, publicatŭ în t. II p. 287, data e tipărită: *Ex Varadius Petri V. die...* unde textulŭ are: *Ex Varadino presenti quinto die...*, Acesta este indicatŭ cu *Velencze államkönyv* (din biblioteca națională dela Valenția) pŏte totŭ din greșelă, căci copia consună întocmai cu cea dela Milanŭ.

Credŭ că este bine a mai spune în acéstă notiță deja pré lungă, că nici unulŭ din aceste documente, precumŭ nici cele ce comunicŭ mai josŭ, nu sunt originale, ci numai *copie contemporane*; și erau datorŭ, atâtŭ d-lŭ Esarcu câtŭ și trimisulŭ Academiei din Pesta, să spună acestŭ faptŭ, care reduce multŭ valŏrea documentelorŭ. Acestŭ faptŭ ne explică și ne'ngrijirea cu care sunt scrise, și ignoranța scriitorilorŭ, mai cu sémă pentru cele latinescŭ. 1) Documentele originale, orŭ prime copie, tŏte de câte ne ocupămŭ de astă dată, aŭ fostŭ trimise la Veneția, care avea, precumŭ sciutŭ este, multă vreme cele mai complete informațiuni dintre tŏte statele Europei despre totŭ ce se petrecea în Orientŭ. Dela Veneția apoŭ se făceau copiele carŭ se trimiteau Curții dela Milanŭ și altora, pe câtŭ timpŭ erau în bune relațiuni cu puternica republică. Astŭ-felŭ aŭ ajunsŭ copiele acestorŭ documente în Archivulŭ Milanescŭ și pînă la noi; aprŏpe fie-care din ele pŏrtă d'asupra indicațiunea *copia* orŭ *exemplum*, carŭ aici sunt sinonime. Unele originale

(1) Asemenea este o copie și *Descrierea stării Moldovei la 1599* de *Bernardino Quirini Episcopŭ catolicŭ*, care se află în Ambrosiana MS. H. 80. P. Inf., publicată cu destule greșeli, după o copie dată de d. Esarcu, în Hurmuzachi, *Documente*, vol. III. p. 54b—551.

póte se vorú mai fi păstrândú în Archivulú Veneþianú ; pentru cele perdute, aceste copie sunt de mare preþú.

I.

1462, martiú 4.

Petrus de Thomasiis, secretarulú Dogelui Veneþiei la Buda pe lingá regele Mateiú Corvinú, relatézá despre nisce scrisori ce acelú rege a primitú dela Dracu-vodá Domnulú Valachiei printr'unú trimisú alú acestuia, prin cari scrisori Domnulú Valachiei notificá biruinþele sale asupra Turcilorú. Apoi ambasadorulú Veneþianú intervine pentru a se da regelui Mateiú unú ajutorú în bani dela Republicá ori dela Papa, ca sá póta merge în ajutorulú Voevodului românú și împreuná sá combatá contra Turcilorú. Intre altele, dice cá Dracu-vodá ține în cásatoriá pe o rudá a regelui Mateiu Corvinú.

Serenissime princeps et domine mi *Excellentissime*.

Post humillimam commendationem. A di 2 del instante scripsi ala Sublimitá *vostra* quanto me occorreua, et inter cetera dixi del intrar di Vaiuoda de Seruia in questo regno etc. Et le *lettere* insieme con altre mie de XXV del passato, che per manchamento de corierj non hauea possuto mandare, assignai a Matio ongaro mio corier. Da poi ozi mandò per me questo *Serenissimo Signor Re*, et feceme leger algune *lettere* riceute per vno ambaxatore in quella hora zonto dal Dragull Vaiuoda transalpino zoè de Valachia, per le qual significa i danni et crudelitá per esso nouamente fate contra Turchi, et el numero de Turchi et Bulgarj morti, secondo per i capi presentati ha veduto, oltra quelli sono combusti nei lochi, chomo la *Celsitudine vostra* per la copia de dicte *lettere* et tute altre scripture per lui mandate, quali la prefata regia *Maestà* me ha fato dare et a queste firano alligate, potrà vedere; che, in veritá, è tanta cossa che ogni *christiano* se ne de sumamente ralegrare, perche hora mai *christiani* pareano tanto albasso che piu non se vedeano in questi confinj se non fuzire. M'è referito molte gratie ala sua *Santità*; cum quelle parole me parse

persuadendoli anchor lei douerse suegliare etc. Dixe la sua Maestà che con tuti spiriti ad altro non attendeua se non a metersi in ponto et cum el nome di dio descender in terra Siluania, azo che bisognando se possi vnir cum el dito Vaiuoda et fare quello die fare vno principe *christiano*. Ben me pregaua io non douesse tacere le necessità di questo regno et presertim de qualche fermo soccorso che non voria esser lungo ma subito; offersime farlo. Et in uerità, *Serenissimo principe*, se mai fo necessario, è hora; et è da tegnir che se'l Turco *etiam* hauea altro obiecto che questo anno far contra questo regno, al presente muterà proposito per vendicar la crudelità fata per dito Valacho, che hora è homo del dito *Signor Re* et ha tolto vna soa parente per moglie; ma, *Serenissimo principe*, chome per altre ho dito ala Vostra *Sublimità*, è necessario e subito che'l sia prouisto ale cosse de qui, sì in mandar di vno legato, chome di danarj per subuentione di costoro per le extreme condizioni soe; peroche non vedendo questo Re algun efecto, ma hauer parole, come luj dice hauer hauuto per lo passato, è da dubitar non diuengi a qualche trabuco con danno et vergogna de *christiani*. — Di quello succederà ala zornata ne farò per mie la *Sublimità Vostra* certa.

Dei uaiuodi turchi intrati in questo regno, chome per altre mie dixi, fin hora niente si sente. Ha questo *Serenissimo Re* fate molte prouisioni de comandar al Vaiuoda transilvano, et ai popolj de quella parte, che ognun se aduna ale defexe. — De quello succederà ne farò la *Sublimità Vostra* per mie *lettere* aduisare. Cuius *gratie* me humillimo comitto. Bude 4-o Martij 1462. hora 24.

Seruuulus Petrus de Thomasijs.

A tergo: *Serenissimo principi et d-no Ex-mo d-no Pasquali Maripetio, dei gratia duci Inclito Venetorum etc.*

In *Archivulă Statului la Milană: Documenti diplomatici—Dominio sforzesco—Signoria di Francesco I-o Duca—1462 Marzo*

II.

1462, iuniu 14.

Petrus de Thomasiis scrie dela Buda Dogeluî Veneției despre marea expedițiune făcută de Sultanulū spre părțile dela nordulū Imperiulū, despre pregătirile Voevodulū Valachiei, despre numărulū oștirilorū turcesci și romănesci. Descrie mersulū bătăliei și spune marile pregătiri ale Voevodulū Transilvaniei spre a veni în ajutorū celui din Valachia; în fine, despre totū ce se face în Ungaria contra Turcilorū.

Acestū documentū e publicatū în *Monumenta Hungariae historica*, Nyegyedik osztály t. I p. 145—147 sub no. 91, dar cu atâta neîngrijire, încâtū credemū de trebuință a-lū publica de nouă întregū, însemnândū în note josū greșelele de lectură a tipăriturei, spre a se vedé că nu absolută încredere se pōte da copiilorū luate în fugă de ómenii Academiei dela Pesta. Cf. nota preliminară.

Exemplum Litterarum Circuspecti Petri de Thomasijs ducali Secretarij in Hungaria.¹

Serenissime Princeps et Excellentissime Domine etc. L'ultime² mie ala *Excellentia* vostra fono³ de xxvij et xxvij del passato assignate á Mattheo Hongaro mio corriero, et per quale inter cetera dissi la conclusion fatta ne la generale congregatione di questo regno, in la⁴ *materia* dell'Imperatore, çoe⁵ de acetar le conditione per lui porte etc. Dissi etiam quello sentiva de lo exercito turco, giunto in Bulgaria, et de le gente che principiavano⁶ intrar in Seruia, et le provisione fatte per el Valacho, çoe de hauer mandato tute femene et puti ai monti, et lui con tut'altri da xij annj⁷ in suso⁸ hauersi posto a la guarda⁹ de le rive del Danubio dal lato suo, et ogn'altra cossa¹⁰ che fin quel' hora mi occorreua degna de advisatione etc. Dapoi a *primo*¹¹ del instante per el gionger¹² de Pangratio¹³ corrier, con summa riverentia¹⁴ recevj *lettere* de la Subl. v-ra, de dj xvij del passato, per lequale intercetera intixi¹⁵ la creatione de V. S-tà de la quale rilegrandome¹⁶ summa-mente infinite gratie al omnipotente Idio referisco. Supplicandoli se degni per longo tempo in felice stato conservarla. Et hauendo dicto Pangratio¹⁷ etiam *lettere* de la Cel. v-ra

cerca ¹⁸ la creation ¹⁹ sua ala M-tà del Re non feci parola a la S-tà ²⁰ soa ²¹, la quale ridutta con el conseio ²² suo di ²³ prelati et baroni feci introdure dicto corrier ²⁴, et lezer dicte l-re, et disseme, che benche la M-tà soa ²⁵ et per l-re intendesse ²⁶ congratularsi con la v-ra Sub., nientemeno mi pregava, che dovesse scriver ala v-ra S-tà che de la creation sua si ne alegrava quanto piu li era possibile.

A di. vij. del instante de qui se parti el R-mo Arcivescovo de Crede verso l'Imperatore per notificarli la conclusion ²⁷ de questo S-or Re. De quello succederà, che ragionevolmente altro non po essere che la execution di capitoli conclusi, poiche qui sono l-re del prefato S-mo Imperator ²⁸ nel R-mo Vescovo di Varedino ²⁹, per lequale conferma tute conditione concluse, non dubito la Cel. V. per l-re del prefato S-or arcivescovo ne sarà particolarmente ³⁰ de tempo ³¹ in tempo avisata ³².

De i progressi de lo exercito turco la Cel. v-ra per dicte mie ultime, quanto fin quell'hora se sentiva intex[e]. Dapoi questo S-mo S. Re da novo ha havuto et certo el Bassa con circa persone .Lx. *millia* utile, electe de tuto lo exercito ³³, fra le quale ³⁴ esser ³⁵ Janiçari xxv. *millia* haver passato el Danubio, et intrato in Valachia, et el Valacho, che con circa persone .xxij. *millia* se era posto ala guardia de le rive, non possendo sostenir tanto impeto haverse posto in fuga, et fornite le forteçe ³⁶, redottossi con tuti ³⁷ ali monti, dove per avanti etiam ³⁸ havea ³⁹ mandato ⁴⁰ tute ⁴¹ le femine ⁴² et puti et molte victualie. La persona del Turco con el resto de le gente è a Silvanigra apresso a Nicopoli ⁴³, et li ala giornata giongerli gente, chi tamen dice non ne esser ⁴⁴ la persona soa ⁴⁵, ma el fiolo. Ma pur questa matina ⁴⁶ me ha dicto questo S-or Re haver per certo che'l ⁴⁷ Turco in persona se attrova ⁴⁸ in campo, et voler ⁴⁹ venir contra ⁵⁰ Belgrado, et chia sono in Servia cinque vaivodj; ⁵¹ el Vaivoda Transilvano faceva chiamar tuti i ⁵² gentilhomini et popoli che pono portar arme per soccorrere ⁵³ el Valacho se-

condo al commandamento de Signor Re. Sta el prefato Signor Re et quelli del Consejo ⁵⁴ che qui se ⁵⁵ attrovano molto spaventati, dubitando che'l ⁵⁶ Valacho con el favor del Transilvano non si pona ⁵⁷ á mor ⁵⁸ bataglia. Peroche i suo[i] ⁵⁹ sono popoli et quelli del Bassa sono homini electi et exercitati ne le arme. Dio provedj. ⁶⁰ Questo Signor Re incesanter et per lettere et per messi chiama ⁶¹ che ognun Prelato, Barone et gentilhomme che pono portar arme se debi sença ⁶² alcuna indusia ridure ad uno loco di qua tamen dal fiume de la Tissa ⁶³, do[e] piccole giornate appresso Belgrado, chiamato Zogedino ⁶⁴, dove intende fare ⁶⁵ la mossa de le ⁶⁶ gente, et poi governarsi secondo li andamenti del exercito turco et cussi ⁶⁷ fra sei fin otto ⁶⁸ zorni se partirà so ⁶⁹ Maestà de qui, secondo se dice. Hame ⁷⁰ pregato questo S-mo S. Re, che per sua ⁷¹ parte debi scriver ala Vostra Celsitudine, che vogli questi andamenti di ⁷² Turchi notificar al Summo Pontifice et a quelli altri principi che non credono el male daltruj, açio intendano, sel Turco dorme, o vegia. ⁷⁴ Di quello succedera, che in verita S-mo Principe non ne ponando ⁷⁵ Idio miracolosamente la mano ⁷⁶, dubito per quello vedo et parmi intender ⁷⁷ non sira ⁷⁸ se non male, peroc le subjugata Valachia la Transilvania che e i duo terci ⁷⁹ di questo regno et il meglio convera inclinar. ⁸⁰ (Ne faro per mie la v-ra Sub. avisata. Ala gratia dela quale divotamente me recomando). * Bude 14 ⁸¹ Iunij, 1462.

Chome ⁸² per altre mie ho scripto ⁸³ ala ⁸⁴ v. S-tà la poverta di questo regno e chaxone de ⁸⁵ tanti inconvenienti quanti se ⁸⁶ vede.

(1) *titlulă întregă omisă.* (2) Le ultime. (3) forono. (4) *omisă.* (5) *ç tot-d'a-una tipărită* c (6) principiano. (7) *omisă.* (8) susu. (9) guardia. (10) cosa. (11) 1. (12) giunger. (13) Pargrazio. (14) rev-. (15) intesi. (16) —mi. (17) —zio. (18) circa. (19) —one. (20) Maesta. (21) sua. (22) conselio. (23) de. (24) — ero. (25) sua. (26) — essi. (27) —ione. (28) —tore. (29) Varadinino. (30) particul—. (31) de tutto. (32) avisato. (33) l'exer—. (34) quali (35) esse. (36) fortezze. (37) tutti. (38) *omisă.* (39) haveva. (40) mandato. (41) tutte. (42) femene. (43) Ainiopoli. (44) esse. (45) sua. (46) matina. (47) che il. (48) atrova. (49) volei. (50) —a. (51) et che sono vi cinque Vajvodi. (52) tuti zen.— (53) soccorer. (54) conselio. (55) si. (56) che el. (57) pena.

(85) a tor. (59) Pero questi sono popoli. (60) pervedi. (61) *nu există în Msctă.* (62) senza. (63) loco degna, pero dal fiume dela Tiza. (64) *Ms. zoge*— (65) far. (66) delle. (67) cusi. (68) fra sei fra otto. (69) sua. (70) havia. (71) suo. (72) de. (73) credano al male da altruy. (74) acio intendono se el Turcho dorme o veglia. (75) possando. (76) la mano Idio miracolosamente. (77) —dere. (78) sera. (79) che e due terzo. (80) — nare. (81) XIV. (82) *vorba «Postscriptum» din edițiuna nu există în Msctă.* (83) scritto. (84) alla. (85) regno casone di. (86) se. (*) Cele în parentesă nu aŭ fostŭ tipărite în edițiunea dela Buda-Pesta.

III.

1462, augustŭ 3.

Aloisiŭ Gabriel rectorŭ de Can[d]ia scrie lui Antoniŭ Loredano căpitanŭ în Modon despre licențierea dela Constantinopole a unei corăbie a Domnului Valachiei, ce era prinsă. Dă vestea ce a auțitŭ despre sdrobirea Turcilorŭ și despre disordinea în care aŭ ajunsŭ la Adrianopole.

Copia de littere del Sp. messer Aloy. Gabriel Rector de la Cania (*sic*) al Mag-co d. Antonio Loredano, Cap-o in Modon, date a 3 agosto 1462, et in Modon 13 del dicto.

Per littere de Candia de 31 del passato dice hauer da Constantinopolle de 25 del passato, per la naue del Vlacho che era sta licentiata cum tute le altre che erano state retenute; dice et conferma esser stata grande la rotta del Turcho, et el simile esser gionta tuta la sua armata mal condicionata; et qual signor piu che de passo era ritornato in Andrinopoli et licentiato tuto lo exercito suo. Et dice hauer manda comandamento al Subassa de Constantinopoli; armasse et aparichiasse per armare naue 5 avente le fuste et galie, — non diceua per qual loco. Feneno *nostri* tuti fieno zanze: ma fano questo per farsse reputatione. Atendeuasse el signore de zorno in zorno in Constantinopoli. A ser Iacomo Michel haueua messo li Alumi aspri 30. de piu altro non dice che de conto sia. Nè piu altro sauemo saluo d. Victore Capitano esser ritornato de leuante; attendeua a Tenedo per ueder el castello era sta facto ala bocha in Candia. La peste del tuto era cesata. Idio laudato!

IV

Copia unei scrisori fără titlu, dela 12 Augustu, fără anu și arătarea numelui scriitorului, scrisă de aceeași mână cu No. III și după elu, pe aceeași hârtiă; de aceia e probabilu că sunt ambele din același anu 1462. Relatăză, după spusele unui Albanesu fugitu dela Adrianopole, despre victoria Românilorū asupra Turcilorū și neorânduiala în care s'au întorsu la Adrianopole. Dă detalie foarte curioase despre bătaia urmată în Valachia asupra Turcilorū, în a cărorū armată se afla frațele Voevodului românū.

In questo di xii de agosto zonsse qui in Modon per la uia de Lepanto vn zouene Albanese de la Catuna de Grisumpsa del Casal de Scărminga, iurisdiction del vescouado de Modon : el qual narra come zà tre anni el fo menado schiauo in Andrinopolli, donde luy fuzi, et in zorni 16. per terra zonsse a Lepanto, et da Lepanto vene qui ; che vegneria mancar de Andrinopolli giorni xviii et dice come el signor Turco zorni otto auanti el fugir del dicto schiauo era gionto in Andrinopolli cum copioso exercito mal in ordine senza alcuna demonstration de victoria ; et che la piu parte del dicto exercito passato per la via de mare maggiore era venuto a piè, perche per el grandissimo manchamento hauto de victualie et aqua el forzo de soy caualli de fame et sete crepono, et quelli caualli se pote sostegnir, sono menati a man cum grandissima difficultà ; in modo che'l dicto signor, per manchamento de caualli non poria vsir in campo fin a tempo nouo. In Andrinopolli se diceua come el dicto signor, andato per longo camin dentro la Valachia, menò cum luy el fratello del signor Vlacho. Et aprosimando a certo luogo doue l'exercito de Vlachi era reducto in certa fortezza de paludi, vna nocte fu assaltato per l'exercito de Vlachi. Et fono morti da la parte doue era acampato el Bassa et el Bazaro de l'exercito turcho xxx. mila Axapi et altra zente per la summa de. L. mila Turchi ; in modo che, vedendo el dicto signor turcho non hauer el modo de offender el dicto signor Vlacho per

esser reduto in locho forte circondato de palude, et dubitando de l'exercito de Hungari, el qual aspetaua in subsidio de Vlachi, fece la volta de mar magior, et cum grandissima incomodità de victualie per lo exercito e caualli loro, ritornò in Andrinopolli mal in ordine, come è dicto. — Item che'l dicto signor non deliberaua de licentiar el dicto exercito suo de Andrinopolli, dubitando che Hungari non passino in Grecia. — Item dice che'l dicto signor douea caualcar per esser a Constantinopolli al piu presto.

In questa Amorea licet i Turchi habino facto certa demonstratione de letitia, dauano a sapere a soy subditi che'l suo signore era ritornato cum victoria, tamen stano uniti tuti in le parte de Corinto et tuti spauentati perche alcune catune de Albanesi hauevano rebellado. In modo che'l Flamburiaro de la Morea, el qual non ha piu vltra 200 Turchi cum luy, per questa suspicion ha tolto la vita a circa xvij Albanesi principali homeni de questo paese, et ha mandato per alcuni altri Albanesi principali, et loro per non esser morti coniurano scoprirsse : et forza ge ferrà leuar conuenta l'usanza loro. El dicto Flamburiaro ha facto deueto che da suo logo non sia portado victualia alcuna in logi nostre ; nè biade, nè carnagi non podemo hauer da la Morea già piusori giorni passati ; et non atrouano altra excusation se non che li non vien lasiato trare ferro et arme da le logi nostre.

V

1475, februarîū 12.

Rectorulū și consiliulū Ragusei scriū Dogelū Veneției despre marea victoriă a lui Ștefanū Voevodulū Moldovei asupra Turcilorū, după scirile aduse de nunții lorū.

Exemplum litterarum *Magnifice* Comunitatis Ragusji ad Ill-mum *Ducem* Dnium Venetorum.

Serenissime Princeps, et *Excellentissime domine domine honorandissime*.

Post humillimam comendationem, Bassa Romanię, qui numeroso cum exercitu per viam Valachię maioris in Moldauiam traiecerat, vt pluribus ad nos affertur nuntijs, maximam accepit stragem a Steffano Vayuoda Moldauię, multis ex suis magni pretij interfectis et plurimis captis. Ipsum Bassam vix euasisse ferunt. Si dictum nouum per alios deinceps continue confirmabitur, id per alias nostras litteras *Celsitudini vestre* significare curabimus. Redituros insuper ad nos Constantinopoli toto hoc mense speramus oratores nostros; quicquid retulerint confestim innotescet *Serenitati vestre*, cui nos etiam atque etiam comendamus.

Ex Ragusio die xij Februarij 1475.

Eiusdem *Serenitatis vestre* deuotissimi seruitores
Rector & Consilium Ragusij.

VI

1475, febrnariü 13.

Paulü de Pute scrie din Ragusa lui Zacharie Barbaro despre pregătirile și forțele maritime ale Turcilorü, superiöre creștinilorü. Confirmă scirea că Suliman-Pașa a fostü in modü miraculosü sdrobotü de Ștefanü domnulü Moldovei, pentru care se pôte creștinătatea mângăia.

Exemplum.

Magnifice et *generose* Miles et D-ne. Post debitam *Comendationem*. Pochi di fono vi ho significato dele occorentie del canto di qua et per vna lista intimato la numerosità e l'ordene del'aparato dela naualle classe Turchesca. A mio *Juditio* e degli altri che intendono el suo potere, e de gli *Cristiani*, el volere per poco intendere et incredulità et zilosia con falsa opinione, si tiene suspetoso et pericologissimo vxir de questa armata per tuti lochi de questo sino adriatico. Et vltra per modo, ne pensar, ne scriuer, ne a chi vien leto consolatione ne dileto de tal aduixi si po hauer ne dar.

Hora in alcuna parte si potemo consolar. Suliman Bassa con vero e stato sfrachassato mirabelmente dal signor dela Moldauiam, per modo che de vna gran copia de gente d'arme

parua quantitate euaxita. Et fertur affirmatiue essere lui in persona ferito grauemente.

Apresso vno suo flamurarj, del Turcho appellato Schenderi Bey, fratello de Alibey e fuzito a Belgrado sul Danubio per la prexa et Captiuità; ha dato el Turcho a suo fratello prefato Alibey chel e stato el piu valente e piu fidato capitano de gli soi de qua et dela del mare e nobel homo et Turcho natural

.

Ex Ragusio xiiij febr. 1475.

a tergo :	Ex V. M. In omnibus Paulus de Pute
Magnifico et generoso d-no Zacharie	se recomanda
Barbaro militi plurimum hon.	

VII

1475, martiū 21.

Rectorulū și consiliulū Ragusei scriū Dogelū Venetiei despre pregătirile și pornirea flotei turcesci spre Morea și despre plecarea Sultanelulū cu oștea de uscatū, fiindū înfuriatū pentru sdrobirea suferită în Moldova de cătră prefectulū Romaniē.

Sereniss-e princeps et Ex-me vir. Hodie per nuntium oratorum nostrorum Constantinopoli habuimus Turcorum Imperatorem ea omnia sine intermissione moliri quibus liquido queat intelligi eius Classem omnino exituram esse. Quo eius intentio dirigatur non habemus pro certo : sed pro quanto ipsi oratores explorare potuerunt intendit in loca Moreę terra marique impetum conuertere. Classem eius futuram esse ferunt ad numerum velorum Quingentorum : cui prefectus est Aghmat Bassa vnus ex tribus internuntiis siue auditoribus curię suę. Dictus autem imperator cum terrestri Exercitu profecturus est : nec ab hac expeditione terrestri naualique ferocem animum reuocare uidetur strages quam maximam accepit hiis diebus prefectus Romanię in partibus Moldavię.

Ex Ragusio XXI martii 1475.

S. M. V. Deuotissimi seruitores Rector et
Consilium Ragusii.

VIII

1475, Iuliù 10.

Iacobù Justinianù dela Sio scrie probabilù Dogelul Veneției despre ocuparea Cafei de cătră Turci, după care Sultanul merse la Moncastro în Valachia, unde se crede că o să pățescă rușine, pentru că acele locuri sunt de temutù.

Copia de vna littera scripta de Sio adi X luglio 1475 per ser Jacomo Justiniano de Sio.

Aduisoui como heri hauemo hauto littere de Pera, et da Bursia de di 28 et 29 del passato, affermano la perdita de Caffa, de che é da dolore ad ogni cristiano, et dice in questo modo.

A di. iij. del passato l'armata del Turcho é gionta in Caffa, et subito smontò in terra et fu alle mani con li Tartari, et li homini de Caffa; visto lo imperatore de Tartari non potersi saluare, intrò dentro da Caffa con homini mille et cinquecento. Lassiò el suo Bassa con el resto della sua gente, lo quale con el resto delli Tartari sono acordati con el Capitaneo della armata, et Incontinente li dette soccorso de victualie, et altri bisogni, et cominciò ad combattere la terra per zorni iiij^o, et alli cinque li Greci et Armeni se leuorno, et disseno alli Latini che elli non voleuano piu offendere alli Turchi, et che se voleuano rendere, visto li Latini essere pochi, non potendosi deffendere, se sono renduti con certi pacti, delli quali non non obseruato nulla, ma ha facto tagliare la testa al Consolo con altri tricento Zenouesi, et facto scriuere lo hauere de Caffa, dice Case octomillia, anime settantamillia, et ha lassato lo loro fornito et e andato ad Moncastro in Valachia, vnde forte se dubita non habia honore. Et questo perche gia giorni xx. et piu é andato con grande exercito in dicto loco de Valachia, perche forte é da dubitare de tuti li lochi de quelle bande. Idio per sua bonta habia misericordia alli cristiani.

IX.

Enrică de Haimoim (!) căpitanulă Nandralbeî comunică Dogelul Veneției (?) scirile aduse de trimișil seî specialil în Turcia despre învingerea Sultanului în Moldova asupra lui Stefană Voevodă, cu detalie despre mersulă răsboiului: Stefană-Vodă cu ajutoră ungurescă se întorče asupra Turciloră, pe caril il fugăresce cu rușine; perderile Turciloră ; apoi mergerea loră asupra Semendriei și impresurarea ei.

Copia acăsta plină de greșeli e fără dată și e tradusă în latinesce din slavonesce.

Copia litterarum in sclavonico que traducte fuerunt in latinum.

Serenissimo princeps.

Miseramus exploratorem ad Turciam usque ad Kusouium qui reuersus ista retulit : quod fuit apud unum fratrem suum carnalem qui fuisset presens in exercitu imperatoris Turcorum et fuisset ibi semper usque in finem expeditionis. Dicit etiam quod dum cesar Turcorum traiecit cum exercitu ad *Moldaviam* quadraginta octo diebus transfectationem ipsam consumauit. Et postea premisserat aliquam partem gentium ante exercitum suum, quem Stefanus Vayuoda profligauit, vbi multi homines imperatoris periclitati sunt. Postea videns imperator eum non posse excipere ab Alpibus, posuit sibi insidias, talli modo videlicet : locavit duos Bassa in duabus partibus in siluis, ipse autem mouit se iterum uersus Danubium. Hoc intellecto Stephanus Vayuoda exiuit de Alpibus, putans imperatorem in totum recessisse cum omni exercitu. Imperator autem, postquam eum exiuisse de Alpibus sensit, conuertit se contra eum cum copiis; ab alia parte etiam duo Basse, qui in insidiis collocati erant, ipsum Vayuodam a tergo consecuti cum omnibus copiis suis prostrauerunt, ita ut ipse solus vix duodecimus euaderet, et dictus imperator super eum campum obtineret ; postea videns hoc imperator obsedit duo castra ipsius vayuode et incepit fortissime expugnare. Quo intellecto Ungari coadunato suo exercitu venerunt

sub (*sic*) Alpibus ad succurendo Stephano Vayuode, quod ubi ipse Vayuoda cognouit cum reliquis (*sic*) gentium suarum, quas leuare potuit, uenit obuam illis ut se illis coniungeret. Imperator vero Turchorum statim ut intellexit Stefanum Vayuodam cum exercitu Vngarorum sese coniunxisse, relictis bombardis et omnibus obsidionis instrumentis una cum exercitu suo dedit turpem fugam.

Item dicit quod cum imperator Turcorum venisset ad Danubium et audiisset Vngaros venire contra se, relictis omnibus curibus et camellis ac etiam alijs ingenijs una cum toto exercitu quatuor diebus transfecit Danubium quem quidem exercitus prius in quadraginta octo diebus traiecerat.

Item dicit quod postquam Danubium transfecit omnes copias suas domum remissit, solus autem ad Drenapol ad hyemandum ivit; et in tota Romania nunc nullum exercitum expeditum habet, quoniam omnes qui cum eo profecti fuerant quasi maior pars equitum propter famem pedites reuersi sunt. Qui vero Turcorum habere xx equos vix cum duobus reuersi sunt. Et etiam gentes omnes que fuerunt cum Alibegh, illi presertim qui fuerunt alicuius reputationis, interfecti et amissi sunt.

Item, Serenissime Rex, misseram quendam mercatorem de Namdralba ad Smedrio ad Allibegh, et commisseram ei ut de rebus nostris noua sciscitaret, qui ad me reuersus talia noua reportavit: Quod a Rascianis, qui erga *Maestatem vestram* occultam fidem fererunt (*sic*), intellexisset qualiter imperator Turcorum in hac expeditione sua ad Moldauiam maximum damnum perpesus fuisset, tam in gentibus quam etiam in camellis. Et quod postquam reuersus fuisset gentes suas domum remisserit, se uero ipse ad Drenapo ad hyemandum contullerat. Duos uero Bassas alium in Plodin et alium in Sophia colocauerat.

Item dicit idem mercator quod Alibegh misserat ad imperatorem nuntians ei qualiter Hungari ad hanc futuram hyemem omnino pararent obsidere Smedrium. Quo audito impe-

rator missit quod Allibegh et alijs diceret nomine suo : quod ipsi starent forti animo, quoniam si Ungari castrum Smedrio obsiderent ipse eis omnino succureret et contra Ungaros veniret.

Item dicit ipse mercator quod dum ipse fuisset in Smedrio superuenisset unus explorator de Buda ad Senderbeg qui nuntiasset qualiter ipse fuisset xx diebus in Buda et aliquotiens etiam castrum intrasset intellexissetque pro certo qualiter Ungari cum toto exercitu suo pararent uenire contra eos, et si hoc uerum non foret tunc paratus esset amittere caput. Quo audito Turci in magno timore positi sunt hominesque omnes inualidos et impuberes ac mulieres de Smedria expulerunt, relictis solis illis qui ualentes essent et expediti ad pugnam. Imperator autem trecentos Janiceros ad Smedrio (*sic*) missit. Dicit preterea quod omnes asseres, scandulas, quibus tecta domorum coperta erant cum lutio desuper contegunt timentes incendium. Et quod Turci deliberauerunt cum primum intellexerint exercitum Ungarorum Belgradum appulisse, vt suburbium castrum Smedrio penitus comburatur quo possint ipsi securiores ab incendio permanere in castro.

Item sciat *Maestas vestra* quod iterato missimus unum alium exploratorem usque ad Plodin, qui nondum reversus est; cum autem revertetur de omnibus que retulerit auisatam statim facemus *Maestatem vestram*.

Ceterum sciat *Sublimitas Vestra* quod si quid nunc contra Turcos facere intendit, nunc tale tempus habetur quale fortassis a deçem annis nunquam habuistis; quod si neglexeritis nescimus quando tallis oportunitas offeretur *Maestati Vestre Serenissime*. Quid autem *Serenitas Vestra* facere intendit significet nobis, ut et nos parati expectemus hic *Serenitatem Vestram*.

Excellentie Vestre Serenissime fidelis seruitor
 Henricus Honofry de Haimoim (?)
 Capitaneus Nandralbensis,

SCORNESCŪ și STĚRNESCŪ

UNŪ SPECIMENŪ DE NECESITATEA VECHILORŪ TEXTURI PENTRU ORŪ-CE
CERCETARE LINGUISTICĂ

de

B. P. Hasdeu.

Usulŭ a începutŭ a amesteca pe *scornescŭ* cu *stĕrnescŭ*, doue cuvinte cu totulŭ străine unulŭ altuia, cari ne întimpină forțe desŭ în vechile texturi române, unde însă ele nicăiri nu se confundă.

De'ntăiu, despre *scornescŭ*.

În *Lexiconulŭ Budanŭ*, la pag. 621, noi găsimŭ :

- «*Scornire*, fictio, excogitatio, die Erdichtung, Ausdichtung;
- «*Scornitoriu*, fictor, der etwas erdichtet;
- «*Scornitură*, figmentum, commentum, die Dichtung, Erdichtung...»

Cândŭ vine însă la verbulŭ *scornescŭ*, apoi pe lângă semnificațiunea cea corectă : «*scornescu* vre-o veste, basnă, men-
«ciună, fingo, confingo, excogito, comminiscor, dichten, aus-
«dichten etc.»; o semnificațiune care singură rezultă din sensulŭ derivatelorŭ *scornire*, *scornitoriu* și *scornitură*, ne mai isbesce pe neașteptate : «*scornescu* pre quine-va din somnu, i. e. «deșteptu, trezescu, excito, expergefacio, aufwecken, aufmun-
«tern», cea ce nu provine decâtŭ din confusiunea lui *scornescŭ* cu *stĕrnescŭ*.

În adevărŭ, la pag. 671, *Lexiconulŭ Budanŭ* ne și spune că *scornescŭ* e totŭ una cu *stĕrnescŭ*.

Semnificațiunea destulŭ de corectă a lui *scornescŭ* cu tôte nuanțele sale, o aflămŭ la d. Raoul de Pontbriant, pag. 660 :

- «*a scorni*, inventer, controuver, fabriquer, forger, conter des fables,
«faire des contes bleux;

- *scornire*, invention, fable, conte, mensonge, action de controuever,
- de fabriquer, de forger, de faire des contes bleux;
- *scornitorŭ*, inventeur, menteur, conteur;
- *scornitură*, invention, fable, mensonge, conte...

În Dicționarulŭ reposașilorŭ Laurianŭ și Massimŭ, acesta din urmă ne spune în t. 2 p. 1100, că *scornire* însemnăză nu numai «a imagina etc.», ci încă pe prima liniă :

«a ammutiă, a interrită, a indemnă, a scote d'în culcușiu : a *scornî* «câni la venatu, a *scornî venatulu, scornira multi lupi si aprî.»*

Și apoi ajunge la etimologia cuvîntului :

«Probabile d'în *es si cornu*, asiă co *scornire* la venatu = a face *se éssa* «venatulu; pote si cu allusione la acea-asi radecina cu *scariare* = *sgariare.*»

Iar pe *sgăriare*, la pag. 1083, Massimŭ îlŭ înrudesce cu latinulŭ *scarificare*, cu totulŭ departe de latinulŭ *cornu*, astŭ-felŭ că 'n rezultatŭ cititorulŭ celŭ mai bine-voitorŭ remăne cu gura căscată între «probabilŭ» și între «pôte».

Totŭ Massimŭ, în «Glossariu» p. 534, ne spune :

«*sgornire*, expellere; a espelle, a espulsă; vedi si *scornire* in Dictionariu».

Vomŭ vedé mai la vale că 'n tôte acestea licăria o scânteiă de adevărŭ, dar o scânteiă năbușită, din nenorocire, sub o grósă spuđă.

Trecemŭ acumŭ d'a-dreptulŭ la d. Cihac (*Dict. II p. 44*), care sună așa :

«Cărnesc, *i*, vb., tourner, tourner, changer de direction, dévier, «biaiser, gauchir, courber; a umbla cărnind tourner autour du pot; om «cărniț esprit de travers; - *scornesc, i*, remuer, fouiller, relancer, dénichier, découvrir, inventer, controuever, forger (fig.); - *scornaciu, a.*, in-ventif, ingénieux, avisé; - *scormonesc, scormolesc, i*, remuer, fouiller, «farfouiller, fureter; *vsl.* křenati-křenā, sŭkřenati *deflectere*; křenati *flectere*; křeniti *se torquere*; *nsl.* kerniti, kernôti *pousser de côté*, kreniti «*mouvoir*; *cr. serb.* krenuti, kretati, skrenuti, skretati *mouvoir, exciter, se mettre en marche*; *v.* cărceiu, creș, scrintesc, scruntar.»

Prin urmare, după d. Cihac *scornescŭ* e nu numai slaviculŭ,

dar se înrudesce anume cu *cărnescă* și cu *scormonescă*, ba încă și cu *cărceiu*, cu *crețu*, cu *scrintescă* și cu *scruntară*; iar dacă veți trece în Dicționarul d-sale la aceste din urmă patru cuvinte, apoi veți mai constata la pag. 41 și 82 că totu de acolo se trage *sfîrcă*, *cruntă*, *scrînciobă* etc.

Pentru ca să ajungă acolo, d-sa începe prin a falsifica sensul vorbeii, asigurându-ne că ea însemnă pe prima liniă : «remuer, fouiller», dar fără a cita și fără a pute să citeze vre-ună singură textă, în care *scornescă* să aibă sau să fi avut vre-o dată o asemenea semnificație.

Mai întâiu, să urmărimă acestă cuvintă în literatura română veche.

În «Parimiarulă» mitropolitului Dosofteu dela 1683, noi l'amă găsită de vr'o nouă ori, și anume :

1°. I f. 20 retro : «care scornescă pără în mijlocă de frați...»;

2°. I f. 30 retro : «ură scornescă biruiră...»;

3°. II f. 6 verso : «cuvintulă aspru scornescă urgii...»;

4°. II f. 8 verso : «lungă-răbdătorilă omă potolăște părăle, iară necuratulă le scornescă mai vartosă...»;

5°. II f. 12 retro : «price scornescă totă carele-î rău...»;

6°. II f. 124 verso : «đina spurcăcăuneloră ș'a necurăđailoră ce ș'aă scornită păgăniă...»;

7°. *ibid.* : «scornisă vrăjmașulă pre Athina đina...»;

8°. II f. 133 verso : «ș'oră scorni legă cine știe pentru asuprélele măi mariloră besérică...»;

9°. I f. 17 retro : «Iavală acesta-î ce-aă scornită cobuzulă...»;

În Psaltirea slavo-română a mitropolitului Dosofteu dela 1675 :

10°. F. 105 verso : «mérge-vor întră scorniturile lor...»

În Psaltirea din Bělgradă dela 1651, ne întîmpină următoarele patru pasage :

11°. F. 66 retro : «durorile ce-să scornite den boala lui...»;

12°. F. 98 verso : «scornescă spre mine mincună...»;

13°. F. 98 retro : «vântulă carele să scornescă den volbură...»

14°. F. 147 verso : «scorni austru den ceră...».

In Evangeliarulă dela Bělgradŭ din 1648 :

- 15°. F. 17 v. : «scornindu-să fugă și răzmiriță...» ;
 16°. F. 67 v. : «să scorni frică pre toțŭ vecinii lor și în tot ță-
 «nutul...» ,
 17°. F. 71 r. : «să scorni spaimă spre toțŭ...» ;
 18°. F. 78 v. : «să scorni în ezer vivorŭ de vântŭ...» ;
 19°. F. 164 v. : «ai scornitŭ rădicare și ai scosŭ în pustie patru
 «mie de sicari», etc.

In cronicile năstre, *scornescŭ* apare érašŭ câtŭ se pôte de desŭ, astŭ-felŭ că dacă vomŭ lua numai pe Nicolae Costinŭ (*Letopis.* ed. I t. 2), și totŭ încă vomŭ afla :

- 20°. p. 5. «în zilele acestŭi Domn s'aŭ scornit și pogonăritul
 «de viŭ...» ;
 21°. p. 16 : «s'aŭ scornit oaste asupra Cehrinuluŭ...» ;
 22°. p. 21 : «aŭ scornit și Duca-vodă mortasipia în țară...» ;
 23°. p. 23 : «s'aŭ scornit vrajbă mare de oșŭi maŭ la toate îm-
 «părățiile...» ;
 24°. p. 129 : «ŭ-a ŭ scornit neprietenŭi cuvînt, cum aŭ strîns
 «și strînge banŭi mulțŭ...»

Cu nuanța pasagiuluŭ din urmă, într'unŭ actŭ dela Mateiŭ Basarabŭ din 1649 noi citimŭ (*Arch. istor.* t. I part. I p. 107) :

- 25° : «bine să știț, că voŭ trimité dumnîe-mé de vă vor pune pe
 «toțŭ pre marginé orașuluŭ ca pre niște oameni ce umbiaŭ cu min-
 «ciună și nimica de față n'aț văzut ; ce forte să vă feriț și în pace să-i
 «lăsaț, să nu mai scorniț cuvînte ca aceste...»

In fine, în Cronica luŭ Moxa, scrisă în Oltenia pe la 1620 (*Cuv. d. bătr.* t. I) :

- 26°. p. 369 : «se scorni negură întunecată și vihorŭ iute pre
 «creștini...» ;
 27°. p. 376 : «se școrni vântŭ cu vivorŭ și porni ploi cu grin-
 «dine...» ;
 28°. p. 387 : «cântări cu curvele de iuboste scorniŭa...» ;
 29°. p. 393 : «Nikiforŭ voevod scorni oșŭi și trecu la Critŭ...» .
 30°. Totŭ acolo, dintr'o remarcabilă fusiune a doué cuvînte *mascară*
 și *scornire*, vedemŭ formată *măscorniciă* : «numai ce bé și măinca cu
 «alăute și cu măscornicii» (pag. 358, cfr. p. 437 lit. b).

Examinăndŭ acumŭ cele trei-șeci de numere de maŭ

susŭ, pe carŭ nu le-amŭ alesŭ, ci le-amŭ luatŭ în ŝirŭ unulŭ cŃte unulŭ prin despuiarea texturilorŭ, constatŃmŭ cŃ :

No. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 20, 23, 24, 25, 38 ŝi 30 exprimŃ nuanŃa de a da nascere unei mincŭnei sau nedreptŃŭŭ;

No. 3, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 26, 27, 29, nuanŃa de a da nascere unei turburŃri sau stŃri anormale.

Ambele nuanŃe lesne se potŭ confunda pe la mŃrgini, dar totuŝi fie-care posedŃ cŃte unŭ centru propriŭ destulŭ de caracterisatŭ : cea de'ntŃiŭ ca mincŭnŃ, cea-l'altŃ ca turburare.

Care din aceste doue semnificaŭni sŃ fie cea fundamentalŃ ?

În favoarea primului sensŭ arŭ pŃrŃ a fi o locuŭiune romŃnŃ aprŃpe proverbialŃ, pe care o gŃsimŭ deja la Cantemirŭ (*Chronic.* t. I p. 156) : «acŃsta povŃste este cŃriŃa noi Moldo-
«vŃniŭ ŝi zicemŭ mincŭnŃ cu carne.»

PŭnŃ astŃdŭi la orŭ-ce mincŭnŃ prŃ de necreduŭtu poporulŭ obicŭnuiesce a dice : «astaŭ cu carne.»

Totŭ aci aparŭine Cornea, epitetulŭ romŃnescŭ poporanŭ alŭ cornoratului pŃrinte alŭ mincŭnei, de ex. în Antonŭ Pann (*O ŝedŃtŃore la ŝŃrŃ,* Buc. 1851, t. I. p. 52) :

În adevŃr, te cutremurŭi, te sperŭi ŝi'ncremeneŝti
D'Ńsa lucrurŭi peste fire ŝi fapte diavoleŝti,
CŃ C o r n e a, ucigŃ'l tŃca, nu face puŭurŭi ŝi punŭŭi,
Orŭ mŃnŃstirŭi ŝi bisericiŭ unde va pe niscaŭ muntŭi,
Ci ca naiba 'ŝi virŃ cŃda prin casele omeneŝti....

Întru cŃtŭ «calomnia» nu este decŃtŭ unŭ gradŭ extremŭ alŭ «mincŭnei», totŭ aci arŭ încŃpŃ urmŃtorulŭ pasŃgŭ din Pravila lui Vasile Lupulŭ, anume în capitoulŭ «pentru cea ce suduescŭ ŝi ocŃrŃscŭ pre neŝtine cu scrisoare», fŃla 137 retro : «Cea ce va spŃnŭura la uŝia cui-va «niscare carne (νιςκŃρε κŃαρνε) sau altŭ ce-va strŃvŭ în-
«puŭitŭ, sŃ sŃ cŃarte ca ŝi cea ce scrie mai susŭ...»

IatŃ ŝi o dispoŝiŭiune aprŃpe identicŃ din legislaŭiunea medievalŃ a latinitŃŭi occidentale, cuprinsŃ în Statutele o-

rașului Mantova din secolul XIV : «Si vero qui *ad injuriam* alterius posuerit ad domum alicujus Cornu seu «Cornua bestiarum, puniatur et condemnetur...» (ap. Du Cange, ed. Carpent. t. 2 p. 608).

Cu acesta se lĂgă italianul *scorno* «infamiă», *scornare* «a rușina», *scornacchiare*, *scornacchiata* etc., pe care nu trebuie cine-va să confunde cu sinonimul *scherno* sau *schernire*. Acestu din urmă pĂte să fie germanu, ca și provențalul *esquern*, *esquernir*, *escarnir* etc., spaniolul *escarnir* și *escarnecer*, vechiul franceș *eschernir* sau *escharnir* și altele (Fr. Michel, *Dictionnaire d'argot*, Paris, 1856, p. 141); celu de nĂtăiu Ănsă e curatĂ latinul *excornare* (Diez, *Etymol. WĂrterb.* ed. 2, t. 2 p. 62), de unde de asemenea vechiul franceș *escorner*, ĂntrebuințatĂ altĂ datĂ cu sensu de «desprețu», de ex. Ăn pasagiulĂ citatĂ de Francisque Michel :

L'autre question, en effect,
Est telle : Ung Macé guoguelu
Treuve sa femme seur le fait :
Assavoir mon se s'est mieulx fait
A luy d'appeler ses voisins...
Pour sa povre femme *escorner*...

sau Ăn «Des dames gallantes» a lui BrantĂme, citatĂ totĂ acolo : «... j'en ay veu et cognu une dame Ă laquelle un grand «prince—fit ceste *escorne* d'Ăntroduire et apposter un cordelier d'Ă aller trouver son mary etc».

ChĂrĂ astĂđĂ Ăn limba tĂlhĂrescĂ din Franța *Ăcorner* ĂnsemnĂzĂ «ĂnjurĂ».

Prin ĂmprutĂ dela Franceș, totĂ de aci, iarĂ nu din vre-o sorginte germanĂ, vine englesul *scorn* «desprețu».

Ăn portugesa *Ăcornar* vrea să đică «a desprețu» și «a Ămpunge cu cĂrne» totĂ-o-datĂ, cea ce ne indicĂ adevĂrata genesĂ a locuđiunii : *excornare* nu este «a rumpe cui-va cĂrnele», dupĂ cumĂ presupunea Diez și alđĂ, ci «a scĂte cĂrnele Ăn fața cui-va, a-Ă arĂta cĂrnele, a-Ă amenința cu cĂrne».

Ăn acestĂ *excornare*, *Ă* nu e privativĂ, ci numai ĂntensivĂ,

întocmai ca în *exambire, exabusus, edurus, egelidus, emori* etc. Confusiunea se nasce de acolo că'n limbile romanice occidentale, alături cu intensivul *excornare* «a da cu córne», a trecutú de asemenea privativul *excornare* «a descorna». Inșă în același modú la noi intensivul *in* figuréză în «îndură-te» lîngă privativul *in* din «nu te îndura». Lătinesce *infractus* vrea să ȃică «nefrântú» cu privativul *in*, dar «fórte frântú» cu intensivul *in*; totú așa *inclamo, intendo, incanus* etc.

Termenii francesi, italianí, spanioli și portugesi se explică pe deplin prin *excornare* «a împunge cu córne» dela *cornu* cu sensul primitivú de «cornú»; termenulú românú însă nu se explică prin acésta nici măcarú pe jumătate, căci nu numai nuanța de «turburare», dar pînă și cea de «mincîună» lipsescú vorbelorú romanice occidentale, alú cărorú înțelesú fundamentalú este «mépris, honte, affront». Așa dară, românulú *scornire* trebuí despărțitú de portugesulú *escornar*, de italianulú *scornare*, de francesulú *escorner* etc., iar prin urmare de latinulú *cornu* cu sensul celú ordinarú de «cornua bestiarum». De aci resultă, că elú se depărtéză atâtú de draculú *Cornea*, precumú și de locuțiunea «cu córne», alú cării paralelismú urméză a fi căutatú aľurea, bună óră în italianulú «dir c o r n a di alcuno» saú «dir c o r n a ad alcuno», orí póte în «mincîunosulú cu cornú în frunte» la Provençalí (ap. Raynouard, *Lexique roman*, t. 2 p. 486) :

Que'l lauzengier e'l trichador
Portesson c o r n el fron denan..;

cătú se atinge de pasagiulú din Pravila lui Vasile Lupulú, de nu va fi o traducere, totuși elú constată celú multú unú usú, dar unú usú fără resunetú în limba română.

Numai din latinulú *cornu* cu sensul celú derivatú de «instrumentú musicalú» se desfășurá alú nostru *scornire* cu tóte nuanțele și chiarú sub-nuanțele sale. D. Cihac (*Dict.* I p. 30) scie că românulú *sbuciumú* «remuer, mouvoir, agiter» nu este altú ce-va decâtú *ex-buccino*, derivándú din *buciumú = buccino*

«jouer du chalumeau, sonner de la trompette, trompeter». Cumă dară nu i-a venită în minte de a căuta pe românulă *scornescă* în străbunulă «cornă», credinciosulă tovarășulă ală «buciumulă»? Vomă vedē îndată că tranzițiunile logice dela *cornă* la *scornescă*, presimțite deja într'ună modă vagă de reposațiilă Lauriană și Massimă, sunt nu numai mai istorice decâtă cele dela *buciumă* la *sbuciumă*, dar încă ne oferă totă-o-dată interesante puncturilă de contactă cu cele-l'alte limbilă surorilă.

Pe tărîmulă curată românescă, *scornescă* din *ex-cornu* coincidă cu *sbuciumă* din *ex-buccina* prin nuanța de *turburare*, pe care o posedă ambele. Totuși «turburarea» în *scornescă* diferă întră câtă-va de «turburarea» în *sbuciumă*, de care lată ună specimenă din «Divanulă lumilă» ală lui Cantemiră (*Arch. istor. t. 2 pag. 108*): «s b u c i u m â n d u-ț i mintea, crierilă «nu-țilă mai pedepsi».

Ună paralelismă mai avută, nu numai ideologică, dar și lexică, ne întîmpină pe tărîmulă romanică generală.

În latinitatea vulgară, *cornare* însemna «a cânta din cornă», cea ce în latina clasică se dicea: «cornu inflare». Frațilă noștrilă din Occidente, plecândă dela acestă *cornare*, fără intensivulă *ex*, pe care 'lă aveaă deja în *excornare* «a împunge cu cörne», după cumă aveaă și pe privativulă *ex* în *excornare* «a descorna», aă ajunsă și ei pe nesimțite la noțiunea de *turburare* din cauza împregiurărilor ce însoțău mai totă-d'a-una sunetulă cornulă. Pe la țără, acestă sunetă anunța biețiloră sătenilă năvala dușmaniloră: «ut cornu irruptiones hostium vicinis significant» (Du Cange). În orașe, oră-ce convocare a mulțimilă se făcea prin sunetulă cornulă: «facerent cornare ut nobiles et ignobiles venirent» (ibid.). Într'ună casă, se *scornia* glătă; în celă-l'altă, se *scornia* resboțu; în ambele, se *scornia* *turburare*.

Ca mijlocă de a atrage atențiunea publică, cornulă servindă a aduce la scirea tuturoră o dispozițiune administrativă saă o noutate politică, *cornare* luase înțelesulă de «rem quam,

piam promulgare», «publier à son de trompe» (Du Cange). Și fiindă-că generalmente asemeni avisuri nu erau tocmai plăcute și adesea nu erau de loc adevărate, *cornare* a căpătăt din ce în ce un sens mai pejorativ.

Intr'unu actă francesă din 1460 noi citim: «Le suppliant «presentant le vin à Jehan de Montagu, icellui de Montagu lui «dist — que il n'en prendroit point de sa main, car il le a-«loit *corneant* qui est à dire qu'il lui a voit perté «hayne...»

Du Cange (ed. Carpent. t. 7 p. 108) explicându pe *cornéer* prin: «blâmer quelqu'un en public», pasagiulă de mai susă românesce ară fi ce-va ca: «îi umbla scornindă, căci îi purtase ură».

Francesulă *cornéer* presupune latinulă *corneare*. Latinitatea vulgară mai avea forma *cornicare*, de ex. într'ună textă citată totă de Du Cange: «ex fatua et inepta Bernardi «Presbyteri *cornicatione*...»

Românesce ară fi: «din neghioba și prósta scornitură a popei Bernardă...»

În *cornicare* însă cuvîntulă *cornu* «cornă» s'a ciocnită cu cuvîntulă *cornix* «cióră». În «canes *cornicando* ad se vocavit» (Du Cange) este învederată vorba de «cornă». Totă așa de sigură e înțelesulă lui *corniculare* în: «*corniculantium strepitus resonabat venatorum*» (ibid.). E greă însă a decide, dacă va fi în jocă *cornu* saă *cornix*, care anume din doue, în: «alii *sublatis* in altum humeris et intra se nescio «quid *cornicantes*...» (ib.). Italianulă *cornacchiare* «a bārfi, a spune mincūni» vine necontestabilă din *cornacchia* «cióră», care însemneză totă-o-dată și «mincūnosă». Acestă întâlnire a «cornulă» cu «cióră» a putută să întărescă în Occidente și mai multă sensulă celă nefavorabilă ală lui *cornare*.

În «Cântulă lui Roland», superba epepeă francesă din secolulă XII, *corner* «a cânta din cornă» se consideră ca ce-va mișelescă. Olivier đice lui Roland (vers. 1710, cfr. v. 1075-6, 2101—2):

Se vus cornez, n'iert mie hardement...

ceia ce Léon Gautier traduce: «Sonner de votre cor, non, ce n'est pas d'un brave».

Cu tôte astea, nu «cornulū» s'a perpetuatū în limba francesă ca unū isvorū de mincună, ci soțulū seū «trâmbița». «*Tromper* — ȃice Littré (*Études et glanures*, Paris, 1880, p. 65; «cf. Génin, *Récréations philologiques*, Paris, 1858, t. 1 p. 4—6) «ne signifiait originairement que jouer de la *trompe* ou *trompette*».

Spaniolesce, de asemenea, *trompa* = «*trompe*», *trompar* saū *trompear* = «*tromper*».

Avemū dară nesce analogie decisive pentru cele doue nuanțe ale cuvîntulū ce ne preocupă :

1°. Analogiă internă ideologică pentru nuanța de turburare în alū nostru *sbucūmare*;

2°. Analogiă externă ideologică pentru nuanța de minciună în francesulū *tromper* și spaniolulū *trompar*;

3°. Analogie externe ideologice și lexice totū-o-dată în diferețite întrebunțări ale medio-latinulū *cornare*, *corneare*, *corniculare* etc., în privința căroră, pe lîngă exemple de mai susū, amū mai putē aduce altele mai multe; bună-ōră :

Desa aplicare a românilū *scornire* cătră «vîntū», «vijeliă», «furtună» (No. 13, 14, 18, 26, 27) se explică prin vulgarulū latinū «*cornu sufflare*», în vechia francesă chîarū *siffler* în locū de *corner* (Du Cange, ed. Carpent. t. 2 p. 605), orī *corner* însoțitū de *huer*, de ex. «grand bruit de corner et de huer» saū «*huerie et cornerie qu'il avoit fait*» (ibid.).

Pasagîlū din Moxa (No. 28): «cântări scornița» saū din Dosofteū (No. 9): «au scornitū cobuzulū», precumū și compusulū măscorniciă (No. 30), ne aducū a-minte vechilū francesū *corner la danse* (Du Cange, v. *cornator*) saū într'unū actū medio-latinū : «*ystrio sive menestrellus pro ludendo de suo artificio cum corneto ivisset*» (ibid. v. *cornetum*).

Față cu paralelurile occidentale, cea ce mai pare a fi specifică vorbei române, este numai dóră forma *excornire* pentru *excornare*. Insă chiar în latina vulgară *cornare* lesne putea să trecă în *cornire*. Românesce, mai cu sémă, schimbul conjugățiunii e ce-va fórte obicnuită. Din lat. *adaugere* noi amă făcută *adaogere* cu participiul *adaos*, *adăugire* cu *adăugitū* și *adăugare* cu *adăugatū*; din *fugere*—*fugire* (it. *fuggire*, prov. *fugir* etc.); din *sorbere*—*sorbire* (it. *sorbire*, prov. *sorbir* etc.); dintr'ună tipă *adverare*, de unde franc. *avérer*, it. *avverare* etc., noi avemă *adeverire*, după ce vechiulă *adevărare* s'a mai conservatū abia în forma participială *adevărătū*; din *conspuere* Românulă are *scuipare* și *scuipire* (span. *escupir*, prov. *escopir* etc); pentru *integrare*—*întregire*=*integrare*; și așa mai încolo.

Ne mai rămâne ună singură punctū de lămuritū, dar ună punctū de o importanță capitală.

Intre sensurile lui *scornire*, d. Cihac pune: «relancer, dénicher».

Dicționarulă Lauriană-Massimă aduce locuțiunile: «a scorni căniilă la vînatū», «a scorni vînatulă», «scorniră mulți lupi»; iar Glosariulă mai pune ca variantă pe *sgornire* «expellere».

În «Vocabularulă româno-nemțescă» ală lui Sava Bărcianu, afară de *scornire* «erdichten, ausersinnen, erfinden, aufwecken, aufmuntern» pe pag. 234, figuréză deosebită pe pag. 241: «sgornescă, fortjagen, wegjagen».

În «Vocabularulă româno-francesă» ală lui Ionă Costinescu pe pag. 487 vedemă pe *scornire* «fapta de a scorni neadevăruri, action de controuver, d'inventer une fausseté», iar pe pag. 513: «sgornire, a sgorni, a isgoni, a goni din culcușă; se dice despre vînată, epură, vulpă, căprioare etc.; *chaser, lancer*».

Așa dară sensulă «relancer, dénicher», pe care d. Cihac și reposatulă Massimă îlă pună la *scornire*, aparține astădă mai în speciă, celă puțină în unele localități, formelă *sgornire*.

Sub raportulă fonetică, *sgornire* s'a născută din *scornire* cu

scăderea lui *-co-* la *-go-* orî prin influința sinonimului *gonire*, *izgonire* = slav. гонити, изгонити, și atunci nu pôte fi vechiû în limba română, sau pe o cale independinte ca în *sgaibă* = lat. *scabies* și *sgură* = lat. *scoria*. Casulû de 'ntâiû ni se pare a fi mai probabilû.

Să observâmû că în Moldova *sgornire* nu există de locû.

Dacă însă *scornire* este forma cea primitivă, cumû dară în cele trei-deci de specimene de mai susû despre întrebuintărea cuvîntului nu ne întîmpină nicăiriî sensulû «relancer, dénicher» ?

Acestû sensû, pe de o parte corespunde deplinû romaniculû *cornare* în expresiunile vînătoresci: «canes cornicando ad se vocavit» (Du Cange), «corniculantium strepitus venatorum» (ibid.), «cum canibus tota die cornicantes» (ib.) etc.

Pe de altă parte, noi îlû aflâmû tocmai în celû mai vechiû manuscrisul românû cu o dată precisă, anume în Evangelia-rulû dela 1574 din British Museum, fôia 223 retro (*Col. l. Tr.* III p. 463), unde se đice că pe oile sale păstorîlulû : «strigă-le pre nume și scornêște iale (СТРІГЛАЕ ПРЕ НОУМЕ ШИ СКОР-Н'КШЕ ІАЛЕ)».

Pasagiulû este la Evangelistulû Iónû, cap. X v. 3, acolo unde textulû latinû are : «proprias oves vocat nominatim et educit eas», iar celû grecû : «τὰ ἴδια πρόβατα φωνεῖ κατ'ὄνομα καὶ ἐξάγει αὐτά».

În Evangelia-rulû dela Belgradû din 1648 : «ale lui oile chiamă pre nume și le duce pre iale» ; în celû Bucurescênû dela 1688 : «pre ale sale oi le chiamă pre nume și le scôte pre iale» ; de asemenea în celû dela 1703. Totû «scôte», în locû de «scornêște» dela 1574, figuréză în edițiunile moderne.

Prin sunetulû cornului, clobanulû își scotea oile din stână. Într'unû actû francesû dela 1381 noi citimû : «dictus «pastor, cum quodam corneto, quod more ceterorum

pastorum gerebat, incepit fortiter clangere» (Du Cange).

Iată dară ce înseamnă *scornire* în textul românesc de la 1574.

Este unŷ soŷ nedespărŷitŷ alŷ lui *scornire* la vînători, că- rora cornulŷ le servia nu numai a strŷnge cānii, ci mai alesŷ a scŷte din culcuŷŷ vŷnatulŷ : «relancer, dēnicher».

Pe lŷngă cele douē nuanŷe de turburare ŷi de min- ciună, mai avemŷ dară pentru *scornire* o a treia nuanŷă totŷ atātŷ de fundamentală de scŷtere dintr'unŷ adăpostŷ, fie acesta stānă, fie vizuină.

E a-nevoe a decide, care anume din cele trei sensuri s'a des- voltatŷ celŷ de 'ntāiŷ ŷi care celŷ din urmă. Nuanŷele de tur- burare ŷi scŷtere dintr'unŷ adăpostŷ parŷ a se fi născutŷ cam în acelaŷi timpŷ, înainte de nuanŷa de min- ciună, care pŷte să fie mai recentă, judecāndŷ după lipsa acestui sensŷ în alŷ nostru *sbucŷumare*.

Orŷ-cumŷ arŷ fi, prin nuanŷa de scŷtere dintr'unŷ a- dăpostŷ, *scornire* s'a întâlŷnitŷ la noi ŷi a ajunsŷ a se con- funda cu cuvŷntulŷ *stērnire*.

D. Cihac, ce e dreptŷ, nu le confundă pe unulŷ cu altulŷ, dar face o altŷ-felŷ de confusiune mai curiosă : după cumŷ pe *scornire* ilŷ confundase cu *sfirculŷ* ŷi cine mai scie cu cāte altele, totŷ aŷa pe *stērnire*... dar să reproducemŷ mai bine în- seŷŷi cuvŷntele d-sale, t. II p. 369 :

«*Stīrnesc*, *ī*, vb., susciter, exciter, inciter, remuer, pousser, (v. Pum. «L. 3. 59 : ca precum s'au stīrnit Hristos din morŷŷi); cfr. *vsł.* strŷmiti se «*prorumpere, impetum capere*, strŷmŷ *declivis*, strŷmŷnŷ *praeruptus*; *rus.* «stremitiŷ *chasser, pousser, diriger*, stremitiŷ*ja se jeter* &c., *pol.* stromy «*raide*, *trzmic saillir, cech.* strmēti, stromēti, stromiti *saillir, se raidir*, «*strmy escarpé, nsl. sterm escarpé, stermēti saillir, s'épouvanter.*»

Decl, după d. Cihac, *stērnire* înseamnă «susciter, exciter, inciter, remuer, pousser», ŷi numai atāta. Totuŷŷ în uniculŷ textŷ citatŷ de d-sa : «s'a stīrnitŷ Hristosŷ din morŷŷi», *stērnire* nu are ŷi nu pŷte avē nici unulŷ din aceste sensuri.

«Hristosŭ s'a stĕrnițŭ din morțŭ!» vrea să ȃică că «s'a sculatŭ», «s'a deșteptatŭ», «se leva», «s'éveilla», iar nu «poussa», nu «remua», nu «incita», nu «excita», și nici chiarŭ «suscita» .

Faptulŭ este că în vechea limbă română *stĕrnire* era sinonimŭ cu «sculare» și «deșteptare».

În cronică luŭ Nicolae Costinŭ, din care noi amŭ reprodușŭ mai susŭ patru pasaje cu *scornescŭ*, ne întîmpină unulŭ cu *stĕrnescŭ*, și anume t. 2 p. 29 :

1° Nemțŭi, *stărnind u-se* ca din somnŭ, s'au gătŭtŭ de grabă... »

În Psaltirea luŭ Dosofteŭ, se găsește unŭ singurŭ *scornire*, dar de optŭ ori *stĕrnire* :

2°. F. 55 v. : «stărnŭiaște-te; a ce dormŭi, Doamne? scŭlă-te...»

3°—5°. F. 70 v. : «stărnŭiaște-te, slava mŭia; stărnŭiaște-te, «psăltire și lăută; stărnŭi-m'oi deminĕță...» ;

6°. F. 91 v. : «ca visul celuŭa ce să stărnŭiaște...» ;

7°. F. 101 v. : «și să stărnŭi ca din somnŭ Domnulŭ...» ;

8°. F. 129 v. : «tu, stărnŭindu-te, veŭ cruța Sionulŭ...» ;

9°. F. 200 v. : «scula-să-vor morțŭi și stărnŭi-să-vor cei de «prin mormănturŭi...»

În Parimiarulŭ luŭ Dosofteiŭ, pe lŭngă cele optŭ pasaje cu *scornire*, aflămŭ altele trei cu *stĕrnire* :

10°. II f. 28 r. : «să culcă de dormŭi ca leulŭ și ca puŭlul de leŭ ; cine «să'l stărnĕscă pre insŭ?...» ;

11°. II f. 66 v. : «cu tine mă stărnescŭ astăȃŭ, ce te-ai sculatu-te...» ;

12°. III f. 27 r. : «să culcă de să odihni ca leulŭ și ca puŭlul de leŭ, «și cine-l' va stărnŭi pre insulŭ...»

Desfidemŭ pe d. Cihac de a găsi unŭ singurŭ textŭ romănescŭ pŭnă la anulŭ 1700, în care *stĕrnire* să aibă vre-unŭ altŭ înțelesŭ decătŭ acela de «sculare» și mai alesŭ «deșteptare», întocmai ca în cele doue-spre-dece specimene.

Fără nici o legătură cu paleo-slaviculŭ *strămŭiti-se* «pro-

rumpere, impetum capere», *stĕrnire* este, din punctŭ în punctŭ, cu schimbulŭ conjugățiunii ca în *scornire* și'n alte casuri analoage, latinulŭ *exsternere* «a scula din patŭ» sau chiarŭ «a deștepta din somnŭ», compusŭ din privativulŭ *ex* și din *sternere* în «sternunt se somno», «somno stratus», «somno sternunt» etc. În latinitatea vulgară, însuși «patulŭ», adecă *stratŭ* = lat. *stratum*, se numia *sternum* (Du Cange, ad. voc.), iar adjectivulŭ *sternitus* însemna «culcatŭ», prin urmare *exsternitus* «sculatŭ».

Prin trecerea sa în a patra conjugățiune, perđendŭ accentulŭ de pe *e*, cea ce a adusŭ întunecarea acestuia, *stĕrnire* = *exsternere* a scăpatŭ de acea palatalizare a lui *s*, pe care o vedemŭ în înruditulŭ *așĕrnere* = *adsternere*. Totŭ așa cată a fi explicată conservarea lui *s* în *sĕrbăre* = *servare* și *sĕptĕmână* = *septimana* față cu palatalulŭ *ș* în *șĕrbŭ* = *servus* și *șĕpte* = *septem*. Ori-cumŭ arŭ fi, precumŭ nu se pŕte nega identitatea genetică între *șĕpte* și *sĕptĕ*[mână] sau între *șĕrbŭ* și *sĕrb*[are], în același modŭ ea este necontestabilă între *stĕrn*[ire] și [*a*]stĕrn[ere].

În viața cuvintelorŭ, ca și 'n viața omenilorŭ, une-orŭ se rumpŭ alianțele naturale cele mai intime și se contractă cele mai strînse legături cu alte nĕmurŭ. Prin formă și prin sensŭ, *stĕrnire* = *exsternere* s'a înstrăinatŭ cu desăvîrșire de fratele seŭ *așĕrnere* = *adsternere*; prin formă și prin sensŭ, elŭ s'a înfrățitŭ pînă la identificare cu străinulŭ *scornire*, a căruia nuanță: «scŕtere dintr'unŭ adăpostŭ» coincidă pe deplinŭ cu *stĕrnire* «deșteptare, scŕtere din somnŭ sau din patŭ, din odihnă, dintr'unŭ adăpostŭ».

Ambele, *scornire* și *stĕrnire*, s'aŭ fusionatŭ în sensulŭ comunŭ «gonire din culcușŭ», pe care la Muntenŭ îlŭ are mai în speciă forma *sgornire*, astŭ-felŭ că 'n Vocabularulŭ lui Costinescu, pag. 560, ni se spune anume: «*stĕrnire*, veđŭ *sgornire*.»

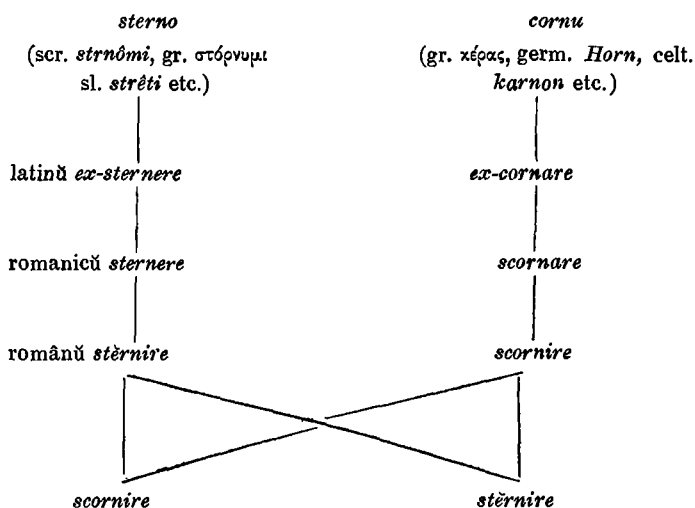
În «Barbu lăutarulŭ» de Alexandri (*Teatru*, ed. Socecŭ, t. I p. 83), vestitulŭ nostru cāntărețŭ — Barbu, nu Alexandri — đice :

«Când se întimpla de se îndrăgea vre un cuconaș de o cuconiță și

«vrea să'i spue aleanu sufletului, socotiți că'i sciea răvășele franțu-
«zești ca în ȕioa de astă-ȕi?.. Așa!.. Mă punea pe mine de cântam
«nopți întregi pe sub ferestrele ei, și în vreme ce cuconașu sta frumos
«până mi se usca gătița... «oftează, Barbule!» striga cuconașu, și eă
«trăgeam niște ahturi de se stîrniaă toți câinii mahalalei!..»

Deși bțetulă Barbu chiuăa din gură, iar nu sufla din
cornă, totuși etimologicesce câinii aci se scorniaă, nu
se stîrniaă. *Stîrnire* pentru *scornire* este rezultatul com-
pletei fusiunii a celor două cuvinte, pe care noi amă constata-
ta'o deja mai susă în Lexiconulă Budană.

Iată dară ună arbore genealogică :

Pentru a demonstra acăsta, ni-aă trebuită cinci-ȕeci de
texturi!

GENÉALOGIE DE LA FAMILLE BRANKOVIĆ

PAR

ÉMILE PICOT.

La famille Branković a joué pendant plus d'un siècle un rôle considérable, non seulement chez les Serbes, mais dans toute l'Europe orientale; aussi nous a-t-il paru intéressant d'en dresser un tableau généalogique, plus complet que celui qu'a publié M. Křížek dans sa *Dějiny národu slovanských v přehledu synchronistickém* (v Táboře a Jindřichově Hradci, 1872, gr. in-8, tab. XXV). Nous nous sommes particulièrement attaché à relever les alliances contractées par les Branković avec les Grecs, les Turcs, les Italiens, les Roumains, etc. Par là se trouvera justifiée la publication de notre travail dans la «*Columna lui Traianu*», un recueil spécialement consacré aux études roumaines.

Les documents qui concernent la famille Branković sont épars dans un grand nombre d'ouvrages : dans les *Annales de Pray*, dans *l'Historia critica* de Katona, dans l' *Описание древностей сръбски у святой (Атонской) гори*, Београд, 1847, gr. in-8), dans le *Гласник српског ученог друштва*, dans l' *Очеркъ ученаго путешествія по Европейској Турцији* de Victor Grigorič (Kazan, 1848, in-8), dans les *Památky dřevního písemnictví Jihoslavanův* de P. I. Šafařík (v. Praze, 1851, in-8), dans le *Hunyadiak Kora Magyarországon* de Joseph Teleki (Pest, 1852 — 1857, 8 vol. in-8), dans le *Magyar történelmi Tár* (Pesten, 1856 et années suivantes, in-8), dans les *Monumenta serbica* de Miklosich (Vindobonae, 1858, in-8), dans les *Starine*, publiées par l'Académie des Slaves du Sud, etc. etc. Il serait à désirer que quelque écrivain consciencieux s'occupât de réunir tous ces documents, dont quelques uns sont fort peu accessibles, et formât ainsi une sorte de *codex diplomaticus*

destiné à devenir la base d'une histoire complète des Branković. En attendant la réalisation de ce projet, nous renverrons aux monographies consacrées jusqu'ici au despote Georges :

Chronica serbica despotae Georgii Branković e codice serbico, latine reddita operante L. B. Francisco Pejačević (Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, III, 1854).

Gyurgye Branković (Smederevac), Despot der Serben. Nach heimatlichen Quellen und zeitgenössischen fremden Akten mit Berücksichtigung der späteren Kritischen Historiker. Von Milan Dimitrijevič, Professor am Obergymnasium in Karlovitz. Neusatz, 1876, in-8.

Деспот Дјурадј Бранковитј господар Срима Подунављу и Зетском Приморју. Написао Недомилј Мијатовитј. Том. I, Beograd, 1880, in-8.

Nous ignorons si la suite de ce dernier ouvrage a paru.

Ces quelques mots suffisent pour nous permettre de passer directement au tableau généalogique ci-joint, dont les détails vont être justifiés par les notes qui suivent.

NOTES SUR LE TABLEAU GÉNÉALOGIQUE.

¹⁾ Mladen, voievode du roi Étienne Dečanski, est cité à la date de 1326 (Miklosich, *Monumenta serbica spectantia hictoriam Serbiae, Bosniae, Ragusii*; Viennae, 1858, in-8, 85). Dans un autre document reproduit par M. Miklosich (p. 223) il est dit que Vuk Branković était petit-fils de Mladen.

On lit dans la Vie du Knèze Lazare publiée par M. Ruvarac d'après un manuscrit du XVI-e siècle (Летопис Матице српске, 1874, II, 114) que Vuk était fils de Branko et petit-fils de Mladen (Бранкаже севастокрагора синь Младеновже вьнськь). Cf. l'inscription du monastère de Bračevšnica publiée par M. M. Gj. Miličević dans le *Glusnik* (XXI, 32).

Le nom de Mladen a été mal transcrit per Chalcocondylas (éd. Bekker, 53) qui appelle le père de Branko Pladice (Βοδλκον τὸν τοῦ Βράγγου τοῦ Πλαδίκεω υἱόν). M. Majkov s'est mépris, cρό-

yons nous, en traduisant Πλαδίκω par Placide. Voy. *Историја српскога народа*, trad. Daničić, Beograd, 1858, gr. in-8, p. 87.

2) Un diplôme cité par Gregorovič, (p. 33) donne à Branko les titres de sevastocrator et de seigneur d'Ohrida. Le même diplôme appelle ses fils Georges et Vuk, tandis qu'un autre document, daté du 11 mai 1365, lui donne pour enfants : Romain, supérieur (*starec*) du monastère de Hilandar, Grégoire et Vuk (Avramović, *Описаніе древностїй*. No. 13; Miklosich, *Monumenta*, 172). — Cf. Majkov, 86.

Radić Branković, qui fut défait en 1379 par le Knèze Lazare (Šafařík, *Okázky občanského Pisemniství*, dans les *Památky dřevního Pisemniství Jihošlovanu^{ov}*, v Praze, 1851 et 1873, in-8, 74), était peut-être de la même famille.

3) Sur les deux noms donnés à ce personnage voy. la note précédente. — Son nom véritable était Grégoire (Miklosich, *Monumenta*, 172, 174).

4) Vuk Branković était seigneur de Priština comme on le voit par un diplôme de 1371 (Šafařík, *Serbische Lesekörner*; Pesth, 1833, in-8, 130; Miklosich, *Mon.*, 181). Un diplôme du 9 avril 1394 qui lui confère l'indigénat vénitien lui donne le titre de « dominus Rassie, Slavonie, et cet. » (I. Schafárik, *Acta Archivi veneti*, I, 288).

Vuk mourut le 6 octobre 1398 (*Glasnik*, XI, 150; Miklosich, *Mon.*, 231); mais les annalistes ne sont pas d'accord sur les causes de sa mort. D'après un auteur, il s'éteignit à Belgrade (Šafařík, *Okázky*, 74); d'après un autre, il fut empoisonné en Macédoine (*ibid.*, 73).

La tradition rapporte que Vuk fut enterré à Kruševac (M. Gj. Miličević, *Клежевина Србија*, Beograd, 1878, in-8, 745).

5) Medo Pucić (Споменици српски 1359 — 1423, Beograd, 1858—1862, gr. in-8, I, 36, 42, 61, 62, 63, 75, 78, 92, 98; II, 63, 80) a publié divers documents relatifs à Marie, qui se placent entre les années 1402 et 1423. La date de sa mort est indiquée par les annalistes serbes (Šafařík, *Okázky*, 62,

72, 73; *Glasnik*, XI, 151; XLII, 11; Miklosich, *Monumenta*, 215, 269).

⁶) Grégoire est cité dans des diplômes de 1390 (Miklosich, *Monumenta*, 215), de 1392 (*ibid.*, 223), de 1402 (Pucić, *Спомен. I*, 36, 42, 43), d'avril 1405 (*ibid.*, 62), de décembre 1405 (Miklosich, 269) et de 1406 (Pucić, 75,79).

Grégoire fut, dit-on, mis à mort, en 1410, avec Georges, son fils, et Lazare, son frère, par Musa, frère et compétiteur de Soliman et de Mahomet Ier; deux fils du Knèze Lazare, Vuk et Lazare, eurent le même sort (Majkov, 113). Les annales serbes, qui ne parlent que de Vuk Knežić ou Knežević, c'est-à-dire Lazarević, et de Lazare Vuković (Šafařík, *Okazky*, 75; *Glasnik*, XI, 150) indiquent pour cet événement, les unes la date du 6, les autres la date du 16 juin, mais bien que M. C. Jireček ait accepté ces données (*Dějiny naroda bulharského*, v Praze, 1875, in-8, 316; *Geschichte der Bulgaren*, 389), les annalistes serbes ont certainement commis une erreur. Grégoire et Lazare Vukovići vivaient encore en 1413. On possède un diplôme, daté du 13 octobre de cette année, dans lequel figurent Etienne-Grégoire, Etienne-Georges et Lazare, ainsi que leur mère (Miklosich, 277). Or la bataille de Camorlu, dans laquelle Musa avait été défait par Mahomet I et était tombé sous les coups de Georges Branković, devenu l'allié de Mahomet, avait été livrée le 10 juillet 1413. Les annales publiées dans le *Glasnik* (XI, 150) commettent une erreur plus grave encore; elles placent la mort de Grégoire en 1406. Ajoutons que le diplôme d'octobre 1413 est le seul document qui donne à Grégoire et à Lazare le double prénom d'Etienne.

Cf. Majkov, 113.

⁷) Les documents relatifs à Georges Branković s'étendent de 1390 à 1456. Voici la liste de ceux qui nous sont connus :

1390 (9 mai), Miklosich, *Monumenta*, 215.

1392 (21 novembre), *ibid.*, 222.

1402 (février), Pucić, I, 36.

- (12 décembre), *ibid.*, I, 42.
- *1405 (29 décembre), Miklosich, 269.
- 1406 (11 février), Pucić, I, 75.
- (1er avril), *ibid.*, I, 78.
- 1408 (18 août), *ibid.*, I, 92.
- *1399-1408 (?), *Glasnik*, XI, 141.
- 1409 (24 septembre), Pucić, I, 98.
- *1410 (14 octobre), Miklosich, 277.
- *1412 (6 juin), *Starine : na svjet izdaje jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti*, X, 4.
- *1413 (3 octobre), Miklosich, 277.
- * — (15 novembre), *ibid.*, 279.
- 1415 (21 janvier), Pucić, I, 125.
- (7 mai), *ibid.*, II, 61.
- 1417 (juillet), *ibid.*, II, 63.
- 1422 (16 mai), T. Schafárik, *Acta Archivi veneti*, II, 77.
- 1423 (13 juillet), *ibid.*, II, 186.
- * — (12 août), *ibid.*, II, 201.
- * — (décembre), Pucić, II, 80.
- 1425 (20 août), Schafárik, *Acta*, II, 221.
- (3 septembre), *ibid.*, II, 223.
- *1426 (22 avril), *ibid.*, II, 241.
- (2 septembre), *ibid.*, II, 238.
- * — (11 novembre), *ibid.*, II, 260.
- (?), Szalay, *Szerb Telepek*, 119 ; *Serbische Niederlassungen*, 149.
- *1428 (13 décembre), Miklosich, 352
- *1429 (11 septembre), *ibid.*, 359, 363.—Avramović, planche 12, a reproduit une partie de la curieuse miniature placée en tête de ce diplôme.
- * — (?), Miklosich, 362, no. 306 et 307.
- 1430 (3 mars), Schafárik, *Acta*, II, 287.
- * — Inscription de Smederevo. Miličević, 154.
- * — (?), Miklosich, 363, nr. 309, 310, 311. — L'un au moins de ces diplômes, celui que Miklosich cite d'après U-

spenskij (nr. 309) est mal daté; il se confond avec celui du 11 Septembre 1429.

*Vers 1430, **Акты русскаго на святомъ Авоуѣ монастыря Пантелеимона**, Kiev, 1873, in-8, 409.

1433 (24 mai), Miklosich, 377.

1436 (4 mai), *Starine*, I (1869), 200.

*1439 (17 septembre), Teleki, *Hunyadiak Kora*, X, 72.

*1440 (6 avril), *Starine* X, 6.

* — (avril), *Starine*, X, 6.

*1441 (25 janvier), Pucić, II, 96.

— (26 juillet), Miklosich, 406.

* — (31 juillet), Pucić, 98.

*1445 (17 septembre), Miklosich, 437.

*1448. Inscription de Constantinople, Miklosich, 441.

*1449 (21 mai), Teleki, *Hunyadiak Kora*, X, 243.

*1452 (16 février), Miklosich, 451. Cf. *ibid.* 457, 476 (trois diplômes non datés).

*1455 (17 septembre), Miklosich, 433.

*1456 (30 juin), *Glasnik*, XXXII, 192.

— (7 décembre), *ibid.*, 476.

Les astérisques indiquent les documents émanés de Georges lui-même ou les actes dans lesquels il a été partie.

Le diplôme de 1413, dont il a été parlé dans la note précédente (Miklosich, 278), donne au second fils de Vuk, comme à l'aîné, le nom d'Étienne; il l'appelle Étienne-Georges.

Georges ne prit le titre de despote qu' en 1428 (*Glasnik*, XI, 153; cf. Miklosich, *Monumenta*, 355); Majkov dit même en 1435; jusque là il portait le titre de господинь Сръбляемь и Поморѣ и Подснавию (Majkov, 117). Il mourut à Kriva Rijeka, le 24 décembre 1456 (Šafařík, *Pamatky*, 73, 79; *Glasnik*, XI, 153). Un chant populaire bosniaque conserve le souvenir de sa gloire (voy. Petranović, *Српске народне пјесме*, Beograd, 1867, in-8, 471, no. 39).

⁸⁾ Georges dut être marié une première fois vers la fin du

XIV-e siècle, car sa fille Héléne, citée dans un diplôme de 1408 (voy. ci-après la note 12) était une fille légitime.

⁹⁾ Les annales reproduites par Šafařík (*Okazky*, 76) disent que, en 1413, on amena de Salonique Héléne pour être la femme du despote Georges («Принесоше госпождоу деспотицоу Х-леноу втъ Голоуна деспотоу Гюргю въ женоу»). Cette princesse doit-elle être confondue avec Irène, ou bien cette dernière n'aurait-elle été que la troisième femme de Georges? Nous posons la question sans être en état de la résoudre. M. Hopf (*Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues*; Berlin, 1873, in-8, 536) dit qu' Irène était fille de Manuel, protostrator de Morée (1420—1429) et qu'elle ne se maria qu'en 1435. Si cette date est exacte, et nous la croyons assez rapprochée de la vérité, Irène ne peut être confondue avec Héléne; cependant nous n'avons trouvé dans les nombreux tableaux dressés par M. Hopf aucune princesse à laquelle s'applique la mention des annales publiées par Šafařík.

Irène fut la mère de Grégoire, d'Étienne et de Lazare (Miklosich, *Monumenta*, 477, 478); elle mourut à Rudnik, le 3 mai 1456 (Šafařík, *Okazky*, 79).

¹⁰⁾ Lazare est cité dans les mêmes documents que Grégoire, dont il partagea le sort, d'après les annales serbes (voy. ci-dessus la note 6).

¹¹⁾ Křížek (*Dějiny*, tableau XXV) donne à Grégoire Vuković deux fils : Georges et Jean, à qui leur oncle Georges aurait fait crever les yeux. Majkov (p. 113) ne parle que de Georges, qui aurait été mis à mort avec son père, en 1410 ou en 1413, par Musa, frère de Soliman et de Mahomet Ier (voy. la note 6 ci-dessus). Nous n'avons trouvé aucun document précis sur ce point.

¹²⁾ L'existence de cette fille ne nous est connue que par une lettre de la république de Raguse du 11 décembre 1408. Il y est parlé en toutes lettres de Marie, veuve de Vuk Bran-

ković, et d'Hélène, fille de Georges («госпою ІѢЛѢЧѢ КІЕРЬ ГОСПОДИНА ГЮРГА»). Voy. Pucić, I, 93.

¹³⁾ D'après les annalistes serbes le mariage de Catherine avec Ulrich comte de Cilli eut lieu le 20 avril 1434 (Šafařík, *Okázky*, 77).

Ulrich fut assassiné à Belgrade, le 9 novembre 1456, par Ladislas Corvin fils de Jean Hunyadi. On possède une lettre allemande adressée par Catherine à la ville de Ratisbonne (Regensburg), pour lui notifier la mort de son mari, lettre datée de Cilli le 1er Janvier 1457 (Teleki, *Hunyadiak Kora*, X, 535).

¹⁴⁾ Un chant populaire bosniaque conserve le souvenir de cette jeune princesse (КОМНЕНИЈА МЛАДА), qui épousa le sultan Murad II (Petranović, 483). Le mariage eut lieu en 1436 (Leunclavius, *Historiae musulmanae Libri XVIII*, 1596, 548—549).

Après la mort de Murad II (1451), Mara ou Marie conserva son titre d'impératrice qu'elle prend dans des diplômes de 1470 (Miklosich, *Monumenta* 514), de 1473 (*ibid.*, 516), de 1497 (*ibid.*, 520) et dans deux diplômes non datés (*ibid.*, 535, 536). L'acte de 1473 nous la montre encore à Constantinople, mais en 1479 elle était établie à Ieževo au pied du mont Athos (voy. les trois lettres publiées par Paul Karanotvrtković, *Србски споменици*, Beograd, 1840, in-8, Nr. 165, 166, 167; cf. Majkov, 122) et c'est de la même résidence qu'est daté le diplôme de 1497. Un acte de 1501 (Miklosich, 546) fait allusion à la mort de la Sultane.

¹⁵⁾ Grégoire Gjorgjević est cité dans les diplômes de 1445 à 1459 (Miklosich, *Monumenta*, 433, 437, 477, 478). Les annales serbes nous apprennent qu'il mourut moine en 1459. Il avait pris le nom de Germain (Šafařík, *Okázky*, 80) et s'était retiré à Hilandar (*ibid.*, 63), où l'on conserve encore un manuscrit des Homélies de saint Jean Chrysostome exécuté pour lui (*Glasnik*, XLIV, 243).

¹⁶⁾ M. Křížek donne pour épouse à Grégoire Thécle ou

Theodora, fille de Mathieu Cantacuzène. C'est là une erreur manifeste. Mathieu Cantacuzène, associé à l'empire de 1354 à 1355, despote de Morée en 1380, mort au mois de juin 1383, eut bien une fille appelée Theodora, mais cette princesse, dont l'alliance est inconnue, n'est citée qu'en 1355, un siècle par conséquent avant l'époque où dut mourir la femme de Grégoire (Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, 536).

¹⁷⁾ Etienne est cité avec son père et ses frères en 1445 (Miklosich, *Monumenta*, 433, 437), avec ses frères en 1457 (*ibid.*, 476, 478). Un diplôme de 1476 (*ibid.*, 518) lui donne le titre de despote. Obligé de chercher un refuge en Albanie, puis en Italie, il mourut dans ce dernier pays, vers 1480, à l'âge de 56 ans (*Glasnik*, XXI, 269; *Матице српске*, 1875, II, 117).

¹⁸⁾ Angéline était fille de Georges Arianiti Topija Golam Comnène, seigneur de Crminica, Katafigo, Mokino et Spate-nija (mort en 1461), et de sa première femme Marie Musaki. Voy. Giovanni Musachi, *Historia della casa Musachia*, apud Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, 307). Une de ses soeurs, Andronique, avait épousé Georges Skanderbeg (Hopf, 535).

Angéline est nommée par son mari dans le diplôme déjà cité de 1476 (Miklosich, *Monumenta*, 518). On possède d'elle un diplôme de 1495 (Miklosich, 540), dont l'original se voit encore au monastère de Saint-Paul, au mont Athos (*Glasnik*, XLIV, 276).

On conserve dans l'église Saint-Martin à Pozsony (Presbourg) un riche voile brodé par Angéline pour recouvrir les reliques de saint Jean l'Aumônier qu'elle envoya au roi Mathias Corvin Šafařík, *Gesch. der südsl. Lit.*, III, 173). Le savant slaviste à qui nous empruntons ce renseignement ajoute que la plupart des manuscrits de Krušedol ont appartenu à la princesse serbe et portent des annotations de sa main.

Šafařík (*loc. cit.*) nous apprend encore qu'Angéline mourut en 1516, peu de temps après son fils Georges.

Cf. Majkov, 180.

¹⁹⁾ Lazare est cité en 1445 avec son père et avec ses deux frères (Miklosich, *Monumenta*, 433). Le 18 décembre de l'année suivante, le despote Georges l'associa au pouvoir (Šafařík, *Okazky*, 78); il lui donnait la préférence sur Grégoire et sur Étienne, sans doute parce que ceux-ci avaient eu les yeux crevés par le sultan. Lazare Gjorgjević porta le titre de despote en même temps que son père pendant dix ans; il ne lui survécut qu'un an et 26 jours. Il mourut le 22 janvier 1458 (Šafařík, 73); d'autres disent le 20 (*ibid.*, 79). Nous possédons un diplôme de lui daté du 12 août 1457 (Miklosich, 476).

²⁰⁾ Hélène était la fille aînée de Thomas, despote de Morée, établi à Calavryta (1428 — 1432), prince d'Achaïe, établi à Clarentza (1432—1460), dépossédé par les Turcs (1460), mort le 12 mai 1465, et de Catherine Zaccaria, héritière d'Achaïe, mariée en janvier 1430, morte le 6 août 1462 (Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, 536). Elle épousa Lazare en 1446, au moment où celui-ci fut proclamé despote (Šafařík, *Okazky*, 78). Devenue veuve, elle entra dans un couvent sous le nom d'Hypomone et mourut le 7 novembre 1474 (Hopf, 536).

C'est d'Hélène, femme de Lazare Gjorgjević, qu'il paraît être question dans un diplôme d'Étienne Thomas Ostojić, de l'année 1458, qui fait partie du recueil de Miklosich (p. 481). C'est à elle également que se rapporte un diplôme inexactement daté que cite Avramović, 66; cf. Majkov, 121.

²¹⁾ Alexis le Magnifique était fils de Michel Span, mort en 1442, et d'Agnès Tripalda de Polog. Voy. Hopf (*Chroniques gréco-romanes*, 535).

D'après M. Ljubić (*Opis jugoslavenskih novaca; u Zagrebu*, 1875, in-fol., 160), qui lui-même reproduit le tableau dressé par Du Cange, Elisabeth, veuve d'Alexis Span, aurait épousé Démètre Jakšić et aurait pris alors le nom de Milica. Bien que

Giovanni Musachi dise de même dans son *Historia della Casa Musachia* (ap. Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, 306) : « Lisabet, autrement Miliza », nous avons quelque peine à admettre cette confusion. Alexis ne mourut qu'en 1495 ; sa femme devait avoir alors plus de cinquante ans. Quant à Démètre Jakšić, il avait été tué à Smederevo en 1486. Voy. la note suivante.

²²⁾ Les auteurs qui ont étudié l'ancienne histoire des Serbes admettent qu'une fille de Georges Branković, appelée Milica, épousa le voïévode Démètre Jakšić (voy. Nevostrujev dans le *Glasnik*, XXV, 278, et Ljubić, *Opis jugoslav. novaca*, 160) ; nous l'admettrons donc avec eux, bien que nous n'ayons trouvé aucun document qui établisse d'une manière positive la filiation de Milica.

Un fait rapporté par Engel (*Geschichte von Serwien und Bosnien*, 445), d'après Kermer, ferait remonter jusqu'au XIIe siècle l'illustration de la famille Jakšić. En 1140, un voïévode serbe appelé Jakšić, revenant d'une guerre en Asie serait venu en Pologne où il aurait épousé la fille d'un grand seigneur du pays. Nous ne nous égarerons pas à rechercher les preuves d'un fait qui nous paraît fort suspect ; nous nous bornerons à dire quelques mots des représentants de la famille Jakšić à la fin du XVe siècle.

Il y eut, à ce qu'il semble, deux personnages du nom de Démètre Jakšić. L'un, qui prit part, en 1479, à la bataille de Kenyér Mezö (Teleki, *Hunyadiak Kora*, V, 120) et en 1485 au siège de Vienne (voy. Georges de Sirmie dans les *Monumenta Hungariae historica*, I, 20, et dans le Србскій ѡброкъ, 1858, II, 14), fut tué en 1486 à Smederevo (Šafařík, *Okrašky*, 82 ; *Glasnik*, XI, 154) ; l'autre, qui combat un géant au siège de Kassó en 1491 (Istvánfi, 13), se retrouve en Transylvanie en 1493 (Georges de Sirmie, I, 23 ; Србскій ѡброкъ, 1858, II, 17). En 1510, ce dernier tua le prince de Valachie Mihnea à Hermannstadt et fut lui-même massacré par les habitants de la ville (Šafařík, 82 ; *Glasnik*, XI, 155 ; Urechi, *Chronique des*

Princes de Moldavie, éd. Picot, 264). Le mari de Milica ne peut avoir été que le premier, dont le second était probablement le neveu.

Démètre Ier Jakšić était fils, comme son nom l'indique, d'un guerrier serbe appelé Jakša. Il eut un frère appelé dans un chant populaire Théodore (Vuk Stefanović Karadžić, *Ијесме*. II, 592), dans un autre, Bogdan (Dozon, *Poésies populaires serbes*; Paris, 1859, in-12, 202, 205), mais partout ailleurs Étienne (voy. Bogišić, *Народне ијесме*, 110, 112, 113, 115, 117).

Un des chants traduits par M. Dozon donne à la femme de Démètre le nom d'Angéline (p. 202); un autre (*ibid.*, p. 207) lui donne avec raison le nom de Milica. Un troisième chant, publié par Petranović (p. 647) l'appelle Kumrija. D'après les mêmes sources (Vuk Stefanović Karadžić, II, 592, 605), Étienne aurait épousé Ikonija ou Hajkuna ou Vukosava (Dozon, p. 205), ou la fille du faiseur de cages Euthyme (Petranović, 652). Une sœur de Démètre et d'Étienne, Marguerite, aurait été enlevée par le «ban» de Morée (Bogišić, 117).

Nous n'insisterons pas sur les renseignements tirés des chants populaires, dont la valeur historique n'a pas encore été suffisamment étudiée. Nous ajouterons seulement que Milica et ses deux fils Étienne et Marc firent en 1506 une fondation au monastère de Hilandar. Le document original (*Glasnik*, XXV, 278) ne fait aucune mention de Démètre Jakšić, nouvelle preuve qu'il était mort à cette époque.

La fille d'Étienne, Hélène, que nous croyons avoir été sœur de Démètre II, épousa le despote Jean Stefanović Branković, mort en 1502 (voy. ci-après la note 31).

Nous résumons dans le tableau suivant nos recherches sur la famille Jakšić :

Jakša			
Démètre I ^{er} , † 1486 ; ép. Milica		Étienne I ^{er} Marguerite † à Vienne ? 1489.	
Étienne II cité 1506	Marc cité 1506 et 1528	Démètre II cité 1491, 1493, † 1510	Hélène, ép. le despote Jean, † 1502.

Voy. la note 36.

En 1514 Istvánfi (p. 71) cite parmi les chefs de l'armée royale qui combattirent les bandes de Georges Dózsa Jean et Marc Jakši. Il faut lire sans doute Étienne et Marc.

²³⁾ M. Křížek cite Georges et Hermann dans sa généalogie des comtes de Cilli (tabl. XXVIII); il omet, par contre, Elisabeth qu'il mentionne cependant dans sa généalogie des Brankovići (tabl. XXV).

²⁴⁾ Voy. Teleki, *Hunyadiak Kora*, II, 105; Fessler, *Gesch. von Ungarn*, bearbeitet von Klein, II, 518.

²⁵⁾ C'est une tradition constante chez les Serbes que Vuk était fils de Grégoire Gjorgjević (voy. par exemple *Glasnik*, XXI, 271). Les annales serbes, qui rapportent que, en 1476, il s'empara de la ville de Zaslou (Sabac), de concert avec Mathias Corvin, lui donnent dès lors le titre de despote (Šfařik, *Okazky*, 81; *Glasnik*, XI, 154).

Parmi les documents publiés par Mesić dans les *Starine* de l'Académie des Slaves du Sud, on trouve quatre diplômes relatifs au despote Vuk, savoir :

1478 (Bude, 1er juin), Vuk, mettant fin au différend qui l'était élevé entre lui et l'évêque de Zagreb, promet de lui laisser percevoir la dîme sur les propriétés qu'il possède dans le diocèse de Zagreb (*Starine*, V, 120);

1482 (Székes Fehérvár [Stuhlweissenburg, Stojni Biograd], 14 avril), Mathias Corvin fait don au despote Vuk des châteaux de Komogojna et de Gradisa, confisqués, ainsi

que leurs dépendances, à Jean Frajlehovic, qui s'était rendu coupable d'un assassinat (p. 121);

1482 (3 mai), Vuk fait donation à Barbe, sa femme, de Fehérkö et de cent autres domaines, situés dans diverses provinces (p. 122);

1483 (8 mai), Vuk, ému de pitié envers Jean Frajlehovic, lui permet d'habiter, sa vie durant, le château de Gradisa (p. 122).

Le despote mourut en 1485 (Safařik, 82).

Vuk est célébré dans une foule de chants populaires sous les noms de *Zmaj* (Dragon) ou de *Zmajognjeni* (Dragon de feu). Voy. Vuk Stefanović Karadžić, II, 255, 577, 587; Petranović, 483, 587, 522; 550; — Bogišić. 37, 40, 42, 49.

Un manuscrit des quatre Évangiles conservé au monastère de Hilandar porte, avec la date de 1481, cette mention, qu'il a été exécuté du temps du pieux et chrétien seigneur le despote Vuk (въ дни благочестиваго и христолубиваго господина деспота вѹка), alors que Timothée était métropolitain de Belgrade (*Glasnik*, XLIV, 239).

²⁶⁾ Jean Pruisz, évêque de Nagyvárad, de 1476 à 1490, avait une soeur qu'il maria au despote Vuk Branković. Cette soeur, qui mourut jeune, laissa un fils appelé Valentin, qui succéda, en 1490, à son oncle comme évêque de Nagyvárad. Voy. la note 37 ci-après.

²⁷⁾ Barbe, fille du comte Sigismond Frangipani, épousa Vuk avant 1482. Par un acte du 3 mai de cette année, le despote lui fit don de Fehérkö et de cent autres propriétés (*Starine*, V, 122). Le 19 août 1485, Barbe était déjà veuve, comme on le voit par un diplôme de Mathias Corvin, qui lui concède le château de Komogojna (*Starine*, V, 124). Cette dernière donation fut confirmée le 29 juillet suivant (*Starine*, V, 125).

Le 10 novembre 1489, Hélène, veuve de Sigismond Frangipani, institua héritières ses deux filles : Barbe, veuve de

Vuk, et Dorothee, femme d'Étienne de Blagai (Teleki, *Hunyadiak Kora*, XII, 472).

Barbe épousa en secondes noces François Berislav de Grabarja; elle est citée avec son nouveau mari dans des actes du 28 mai 1498 (*Starine*, V, 133), de 1499 (*ibid.*, V, 125), du 14 février 1500 (*ibid.*, V, 126), de 1501 (*ibid.*, V, 135). Elle était morte en 1508 (*ibid.*, V, 147).

François Berislav, devenu veuf, épousa Marguerite X..., qui était devenue veuve le 27 juin 1518 (*ibid.*, V, 174) et se remaria avec Jean Bánfi (*ibid.*, V, 177).

28) La vie de saint Maxime, écrite par un contemporain, a été publiée par A. Vukotinović dans le *Glasnik* (XI, 125-129), et en traduction roumaine, par M. Hasdeu dans l'*Archiva istorică a României* (II, 125—129).

D'après ce document, Maxime aurait dû épouser Isabelle d'Aragon, duchesse de Bari, née le 2 octobre 1470, fille d'Alphonse d'Aragon et d'Hippolyte Marie Sforza, nièce, par conséquent, de la reine Béatrice de Hongrie. Maxime, ayant refusé de se convertir au catholicisme, les projets de mariage auraient été rompus. Isabelle épousa en 1489 Jean Galeas Sforza.

Voyez encore sur Maxime un chant bosniaque publié par Petranović, 546.

29) Nous donnons cette alliance d'après le *Dictionnaire historique* de Moreri.

30) Jean ne prit pas le titre de despote aussitôt après la mort de Vuk. En 1486, Mathias Corvin donne ce titre à Georges et non à son frère (Katona, XVI, 752). Le 1er novembre 1490, Georges et Jean emploient la formule suivante: «Nos Georgius, regni Rascie despotus, et Johannes, frater ejusdem carnalis» (Firnhaber, *Beiträge, zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II, und Ludwig II.*, 1849, 47). Le 7 mars 1492, Georges est encore seul revêtu de la dignité de despote (Firnhaber, 135); au contraire dans

un diplôme de 1496 Georges et Jean prennent l'un et l'autre la qualification de despote (*Glasnik*, XXV, 271).

Jean mourut le 10 décembre 1502 (Šafarík, *Okázky*, 82). Le souvenir de sa mort s'est conservé dans un chant populaire (Vuk Stefanović Karadžić, II, 572).

³¹⁾ Hélène était fille d'Étienne Jakšić (Šafařík, *Okázky*, 64; cf. ci-dessus note 22). On a un acte d'elle, daté de Bude le 11 juin 1502, dans lequel elle prend le titre de ДЕСПОТИЦА СРБСКАЯ (Miklosich, *Monumenta*, 458). Elle vivait encore en 1521 (Šafařík, 83).

³²⁾ En 1459, la veuve du despote Lazare donna sa fille Hélène au roi de Bosnie Étienne Tomašević (Šafařík, 80). Étienne fut tué en 1464; sa veuve dut chercher un refuge en Hongrie (*ibid.*).

³³⁾ Voy. Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, 533.

³⁴⁾ Voy. Engel, *Geschichte von Serwien und Bosnien*, 454. — Le nom de Despina que les inscriptions d'Argeș donnent à la cfeme de Neagoie vient précisément de ce qu'elle était la fille du despote serbe. Voy. Reissenberger, *L'Église du monastère épiscopal de Kurtea d'Argis en Valachie* (Vienne, 1867, gr. in-4), 42, 43.

La veuve de Neagoie vivait encore en 1538. M. Hasdeu a retrouvé un document relatif à un procès qu'elle intenta cette année à un orfèvre de Hermannstadt pour lui réclamer une couronne qu'elle lui avait confiée (voy. *Columna lui Traiană*, 1874, 129).

³⁵⁾ Voy. Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, 535.

³⁶⁾ Voy. la note 22, ci-dessus. Marc Jakšić est cité en 1528 par Georges de Sirmie (I, 208; Србскиѣ лѣтоп., 1858, II, 69).

³⁷⁾ Jean de Pruisz se démit de l'évêché de Nagyvárads en faveur de son neveu Valentin, «quem diutina experientia ita dilexit ut filii loco semper haberet» (Buonfini, IV, X, in fine; éd. de 1744, 536). Valentin, à qui le roi Ladislas confia diverses missions de confiance (voy. notamment Fessler, *Gesch. von Ungarn*, bearbeitet von Klein, III, 234, 236) mourut en

1495 «ex aqua inter cutem» (Buonfini, V, v; éd. de 1744, 573).

38) Nous donnons Jean Vuk et sa descendance d'après Engel, *Gesch. von Serwien und Bosnien*, 446.

39) Voy. le *Dictionnaire historique* de Moreri.

40) Voy. Ljubić, *Opis jugoslavenskih novaca*, 168. — D'après M. Křížek, la fille de Jean s'appelait Hélène.

Ferdinand Frangipani était fils de Bernardin; il avait pour frères aînés Mathias et Christophe (*Starine*, V, 152, 185).

41) Voy. la note 33.

42) Théodose mourut à Constantinople peu de temps après la mort de son père (Urechi, *Chronique des Princes de Moldavie*, éd. Picot, 265, 267).

Pierre mourut enfant. L'inscription qui recouvrait sa tombe au monastère d'Argeş est en partie effacée (Reissenberger, *L'Eglise du monastère épiscopal de Kurtea d'Argis*, 44).

Les deux derniers chiffres de l'épithaphe de Jean au monastère d'Argeş sont effacés (Reissenberger, 44); en tout cas il mourut enfant.

Stana ne figure pas dans les inscriptions publiées par Reissenberger, bien que son tombeau existe à Argeş. Nous devons ce renseignement à une obligeante communication de M. Alexandre Odobescu.

Rocsanda épousa Radu IV d' Afumaţi, qui fut tué le 4 janvier 1529 (Reissenberger, 43). Son portrait se voit dans l'église d'Argeş, à côté de celui du prince, son mari.

Angéline est enterrée à Argeş (Reissenberger, 43).

43) La Chronique valaque de Constantin Căpitanul rapporte que Vlad, fils de Radu IV, fut massacré avec lui par le vornic Neagoie et le postelnic Drăgan (*Magazinu istoricu pentru Dacia*, I, 166).

44) Les auteurs roumains sont aujourd'hui d'accord pour faire de Radu le Moine, dit aussi Radu Païsius, du nom qu'il portait en religion, le fils de Radu et le père de Pătraşcu (voy.

Hasdeu, *Ion Vodă cel cumplit*, 207; Tocilescu, *Petru Cercellă*, 27). Radu était en possession du trône de Valachie avant la fin de l'année 1535; on possède de lui un diplôme du 4 octobre de cette année (Brezoianu, *Vechile Instituțiunii ale României*, 249); il fut exilé par les Turcs en Egypte au commencement de l'année 1545 (voy. la chronique de Constantin Căpitănuț dans le *Magazinu istoricu pentru Dacia*, I, 176).

Par Rocsanda et par la mère de cette princesse, Michel le Brave descendait de Georges Branković. Voici sommairement d'après MM. Hasdeu (*Ion Vodă*, 207) et Tocilescu (*Familia lui Michaii vodă Vitezulă*, 2-a ed.; Bucuresci, 1880, in-8) un tableau de la famille de ce prince :

Radu, moine sous le nom de Païsius, prince de Valachie, 1535-1545			
Pătrașcu le Bon, prince de Valachie, 1554; m. 1557; ép. Voica, m. religieuse sous le nom de Théophana, m. avant 1606.			
Vintila, prince de Valachie, 1577.	Marie, ép. Spinaci	Pierre Cercel, prince de Valachie 1582—1585; m. 15 mars 1590.	Michel le Brave, ban de Craïova, puis prince de Valachie, 1593; m. 8 août 1601; ép. Stanca, veuve de Jean, boïar grec, m. 1604; concubine Théodora.
	Radu Bidiviul	Marcu-vodă, circa 1600.	
		Nicolas Pătrașcu, ép. Anca, fille de Radu Șerban.	Florica, ép. Preda, clucer.
		Hélène, ép. Evstratin second lo- gothète.	Mărula ép. Socol.
			Buica, ép. Pierre clucer.
			Hélène, ép. Pana Părdescu, grand clucer.
			Alexandrine. Mathie u.

45) Voy. les Annales de Bocskai, à la suite des Décades de Buonfini, années 1597 et 1640.

CUVINTELE CREȘTINE ÎN LIMBA ROMÂNĂ.

NOTE FILOLOGICE

de

G. CHIȚU.

(Urmare. Vești No. 10—12, 1882)

DESPRE TIMPŪ ȘI ÎMPĂRȚIRILE LUI.—SEPTEMÂNĂ.—ȚILE DE
SERBARE SÊŪ SERBĂTORI.—ȚILE LUCRĂTORE
SÊŪ DE LUCRU etc.

Cine ȝice timpŭ, cu divisiunile și subdivisiunile lui, ȝice *Calendariŭ* sêŭ *Cărintariŭ*; iar Calendariulŭ, pentru verŭ-ce poporŭ, fiindŭ-că coprinde numirile sêrbătorilorŭ și indică sêŭ consacră evenimentele cari se referă la cultŭ și la credința religioasă, face parte integrantă din istoria Bisericeŭ a-celuŭ poporŭ.

Dela acêstă noțiune elementară plecândŭ, mi-amŭ luatŭ sarcina a mai demonstra și de astă dată d-lui Cihac, decă demonstrațiune mai încape, că amarŭ se înșelă cândŭ susține, fără cea mai mică probă, fără celŭ mai slabŭ argumentŭ, că : *Românii Daciilorŭ au fostŭ creștinați prin inițiativa Slovenilorŭ și Bulgarilorŭ !*

Lăsămŭ la o parte vorbele : *timpŭ* (tempus), *anŭ* (annus), *lună* (luna, maced.-rom. *mese*, lat. *mensis* și *mesis*, ital. *mese*, fr. *mois*), *ȝi* și *ȝiuă* (dies), *oră* (hora) etc.

Mai lăsămŭ asemenea la o parte numirile populare române ale lunelorŭ, ca : *Cărintariŭ* (Januariŭ), *Feurariŭ* sau *Faurŭ* (Februarius), *Martășor* (Martius), *Ciresarŭ*, *Florarŭ*, *Cuptorŭ*, *Augustŭ* și *Austŭ* sau *Gustarŭ*, *Brumarŭ* etc., numiri cari diferă ca cerulŭ de pămintŭ de tôte numirile lunelorŭ în tôte dialectele

slavone ¹⁾ și despre cari noi amău vorbită mai pe largă într'ună altă articolă, publicată deja totă în această revistă.

Să venimă de a dreptulă la o altă vorbă, la ună altă termină ală Calendarulă română, la ună termină nu număi religiosă în genere, ci eminentă creștină: *Septemână*.

Acastă vorbă însemneză una din cele patru mică periode, în cari se subdivide luna seă menea. Patru *septemână* facă o *lună*. Vorba derivă din lat. *septem* prin adjectivulă *septimus* (*septimanus*) ca grecesce ἐβδομάς dela ἐπτά prin ἑβδομος, însemnândă ună intervală de șapte zile. Etimologia este foarte simplă, foarte lesne de înțelesă; dar nu totă atâtă de simplă este întrebarea: în ordinea istorică bisericăscă cumă ore și de unde luat'ău Romaniă această vorbă, această numire? Să nu displacă d-lui Cihac, decă vomă face aci o lecă de sciință.

Este de toți cunoscută, și cândă dică «de toți» imă place a nu escepta nică măcară pe d. Cihac, că Romaniă ceă vechă înainte de Creștinismă, nu aveaă sistema de a subdivide luna în septemână seă particele de câte șapte zile, ci aveaă sistema *Calendeloră, Noneloră, Ideloră*.

Dar atunci cumă și de unde în Roma această inovațiune, această nouă sistemă *septemânariă*? Savantulă germanistă J. Grimm și aprăpe egalulă seă slavistulă Miklosich sunt de acordă a recunosce că : împărțirea luneă în periode de câte șapte zile este de origine *semitică* seă *judanică*, și că ea nu s'a introdusă la Romani decătă *o-dată cu întroducerea Creștinismulă* în Cetatea eternă, și acăsta prin mișlocirea Alexandriniloră. Ei mai afirmă și recunoscă, că această inovațiune judanică, devenită romană, număi pe la începutulă secoliloră IV și V a fostă adoptată de Germani, însă directamente prin Romani, măiestri loră în cultură și în religiune.

Așa fiindă, și nică că se putea a fi alt-felă, permită-ne d. Cihac a-lă întreba : de vomă admite ipotesa d-nieă sale de creștinare, atunci ce caută vorba *septemână* în limba română?

(1) Veđi Miklosich, *Ueber die Monatsnamen in den slavischen Dialekten*, Wien, 1867.

Dacă noi luarăm creștinismul de la Sloveni, cum nu adoptarăm și numirea lucrului, sistemului nou religios bisericesc, totu de la dinșii? De ce noi, Latini-păgâni pînă la venirea mântuitorilor Sloveni-creștini, nu primirăm de la ei, cum era foarte natural, o-dată cu instituțiunea și numele acestei instituțiuni?

Ară ajunge unu singur cuvîntu ca *săptămână* pentru a proba, că Creștinismul la Români s'a introdus în același epocă și pe același cale ca și la toți frații noștri din Occidente; căci periodul ebraic, devenit cel specific creștinesc de șapte zile, se numește în același mod în întreaga lume neo-latină, și numai în lumea neo-latină: ital. *settimana*, span. și portug. *semana*, provenç. *setmana*, franc. *semaine* etc.

Ș'acum mai este altu-ceva totu atât de caracteristic, totu atât de peremptoriu. Să vedem, cum Slavii, și Grecii chiar, adoptîndu sistema săptămînei, și-au creat nesce numiri proprie pentru zilele cari compun o săptămână. Unii și alții au combinat sistema acesta: plécă seú pornesc de la prima și seú ziua primară, pe care o numesc *a Domnului*, lat. *Dominica*, grec. Κυριακή și Πρώτη, apoi dicu: *a doua*, gr. δευτέρα, slav. *vătorinikú*; *a treia* sau *miđlociá*, gr. τρίτη, slav. *sréda*; *a patra*, gr. τετάρτη, slav. *cítvrătúkú*; *a cincea*, gr. πεντάς, slav. *patúkú* etc. Așa au đisú, așa au făcutu Români?

De unde le-a venitú lorú în capú, Latinilorú din ambele Dacie, să dică nu numai *Duminică* (Dominica), ci încă *Luni* (dies Lunae), *Martí* (Martis), *Mercurí* (Mercurii), *Jouí* (Jovis), *Vinerí* (Veneris) etc.? Și cum, prin ce întimplare, prin ce miraculoasă coincință, prin ce neexplicabilă *consvătuire*, împreună cu Romanii din Dacie, cari după d. Cihac primíau botezul Creștinismului de la Slovenii cei ce numíau zilele în ordinea I. II. III. IV. V etc., același nomenclatură ebdomadară o vedem la toți Neo-latinii: ital. *Lunedí*, *Martedì*, *Mercoledì*, etc; franc. *Lundi*, *Mardi*, *Mercredi*, etc.; span. *Lunes*, *Martes* și așa mai ncolo?

Afle d. Cihac, că Romanii pagani nu dedeau numirea zilelor, nici ale Calendelor, nici ale Nonelor, nici ale Idelor, după Deitățile, ci se mărginau numai a dice : *prima ante Calendas, secunda ante Calendas* etc. ; și că numai după ce prin Creștinismul au adoptat instituțiunea *săptămânei* iudaice venită din Alexandria, au dat, și bine au făcut să dea, cel puțin numiri naționale zilelor care compun cea săptămână, după numile vechilor lor Deități, de cari nu se puteau despărți așa de voios.

Nu vede oare d. Cihac în acest botez al săptămânei și al zilelor ei un sigiliu creștinesc curat roman, o romanizare ca să dică așa a instituțiunii străine, un efect al sistemului adoptat dela început și urmărit cu cea mai riguroasă consecință de părinții și reformatorii Romei : d'au îmbrăca în vestminte naționale toate noile credințe, pe cari le adoptau dela străini ?

Dar este oare o singură instituțiune creștină—pentru cine știe!—care să nu se resimtă de Mitologia Greco-romană, de tot atiraliul și aparatul auguro-pontifical al Romei ? Dacă n'au da drept exemplu decât numirea și adorarea lui *Sabaot*, Deul unic, spiritual, invisibil, omneputinț și omnesciutor, după modelul lui Jupiter, Jous-pater, Dominus-Deorum, în *Dominus-Deus = Domnu-deu*, și cum chiar *crossa* sau *crocea* Episcopală nu este decât bastonul augural, pus în mâna Augurului creștin, — încă pentru verice om care vede și cugetă ar fi destul spre a se convinge de ceea ce afirmă mai sus.

Resultă dar din toate acestea, într'un mod clar și pozitiv, că Românii, cari au avut și au vorba *Săptămână* cu numirea *Zilelor săptămânei* în mod identic cu Romanii și cu toți populi de ginte latină, fără cea mai mică diferență, această identitate de nomenclatură latină fiind ea și creștină tot d'o-dată; resultă dar, ca concludiune logică și inevitabilă, pentru toți cugetătorii serioși, că din acea sorginte dela care avem săptămâna și numirea *zilelor săptămânei*, avem și întreaga creștinizare ; deci originea creștinării la noi este *latino-romană*, și nu *slovână*.

Preocupați de aceste reflexiuni, uitasemă a dice două-trei vorbe și asupra *Sâmbetei*. Dér ca să nu lăsămă pe d. Cihac fără o *Sâmbătă*, écă o aducemă și pe dinsa în chorulă și la capetulă celoră-lalte șése zile. Vorba *Sâmbătă*, lat. *Sabbatum*, gr. Σάββατον, este judaniculă *Șabat*.

De odată ară puté dice cine-va : veți, că acéstă di a sêptemânei a remasă curatū *judanică*, nu s'a romanisatū de Romanii Dniei-tale cel a-totū-putinți și a-totū-sciutori. Dér nu este așa; căci și pentru acéstă di Romanii aū avutū o numire latină, o numău *Dies Saturni*, diua lui Saturnū : o vechiă, străvechiă Țeitate a Lașului; se vede însă că numirea acésta nu se generalisase în tóte provinciile romane, deși cată să fi fostū populară într'o parte óre-care a Imperiului, de óră ce dela Romanii o împrumutaseră Germanii, de unde vechiulă germanū *Säteresdag*, anglo-saxonulă *Saeternesdäg*, actualulă englesū *Saturday*. Și la Germanii însă, aprópe pretutindenii a învinsū, ca și la Romanii, terminulă judanicū «sâmbătă»: *Samstag*. A învinsū așa dar numirea cea propagată prin mulțimea judană în Roma, ca și în Alexandria și în Grecia orientală, de *Șabat*, *Sabbatum*, remânendū *Dies Saturni* numire latină creștină numai pentru cărturarii și scribiilă romanii. Inșă *cu o flóre nu se face véra*, și de aceea trecemă înainte.

Ba, să ne mai oprimă puțină totū asupra *Sâmbetei*, ca s'o mai despicămă câtū se póte de bine.

De ce diică și aū dișū Româniilă *Sâmbătă*, și nu *Sábătă*? De ce adică aū intercelatū eil unū *m* înainte de labiala *b*, care nu este în *Sabbatum* latină?

Fii pe pace, d-le Cihac! Acéstă intercalațiune nu s'a făcutū de cătră Româniilă *more slovonico*, după cumă și-arū place să esclami. Nu, ea se face totū *more romanico*. Nu se vede óre acestū *m* intercalatū și în francesulă *Samedi*, care de sigurū corespunde unuilă vechiū *Sambedi*? Nu mai amintimă pe vechiulă germanū *Sambazdag*, de unde actualulă *Samstag*. La Slavii, din contra, acestū *m* nu există nici într'unulă din dialectele cele vorbite, nici chiară la Polonii, căroră le place atătū de multū na-

salisarea, astăzi-felul că prezența lui numai în paleo-slaviculă *сѣбота* poate fi atribuită mai curând influinței române, ca și în forma ungerescă *Szombat*.

În ceea ce concerne rangul său importanța zilelor, Românil le împartă : 1° în zile de *lucru* său *lucrătoare* (fr. quasi *jours ouvriers*, germ. *Arbeitstage*). În limba română vorba *lucru* nu însemnează numai *lucrum*, de unde neologismul *lucrative* ci mai cu seamă «opus», «travail», printr'o asociațiune de idei între *lucrum* «câștig» și *lucru* «muncă» foarte remarcabilă. 2° în zile de *Serbătoare*, dela latinul *servare* = *serbare*. 3° în zile *bune* (lat. *bonae* său *boni dies*) și zile *rele* (dela *reus* = «malus»), precum aveau și Romanii pagani zile *faste* și zile *nefaste*, *propice* și *nepropice*, de *bună* și de *reă* *augur*. Se mai conservă și numirea de zile *albe* și zile *negre*, quasi *Dies albae* și *Dies nigrae*. Albe : de lumină, de fericire, elyseeice ; ér negre : de întunecă, de suferință, de infernă. Proverbiul vechi : «banii albi pentru *zile negre*», și altul analog : «n'amă avută nici o dată *zi albă*». Apoi vin zilele de *ajun* (lat. *jejunium*, sau și mai corect latinul popular *adjunium*) cu însemnare de *pridies* = *preșioa* său *șioa* care precede un eveniment, însă anume un eveniment religios, o *serbătoare* mare, o *zi solemnă*, în care și primii creștini, și pînă astăzi mai toți Românil pioși, nu mâncau, ci *junau* sau *ajunau*.

Ajun, *ajunare* e nu numai comună tuturor Neo-latinilor : franc. *jéune*, span. *ayuno*, ital. *giunare*, provenț. *junar*, dar încă se distinge în specie prin caracterul său creștin, curată creștină, față cu sensul așa zicându civilul alu sinonimul său *preșiuă*. Așa se dice și astăzi : în *preșioa* marelui bătălii dela Călugăreni, și în *ajunul* Crăciunului ; în *preșiuă* morții cutărui împărat, și în *ajunul* Sântei Marii etc.

Serbătorile cele mari Românil le numesc *serbători împărătesci* (*imperiales*) ; așa sunt : *Crăciunul* său *nascerea Domnului*, *Invierea* său *Pascile* (*în-viuere* cu *in* în sensu pozitiv : *invivere*) ; Duminica *Florilor* său *Floriele* (le Dimanche des Rameaux, des fleurs, lat. *Floralia*) etc.

Câtă despre *Rusalii* (*Rosalia*, *Pasca rosata* etc.), serbătore care cade a 50 și după Înviere sau Pascii, de unde la Greci Πεντηκοστή, fr. *Pentecôte*, d. Cihac se pare a ignora ce a scris d. Tomaschek pentru a demonstra lumii literate că nu Românil aș imprumutată dela Slavii (Ruși, Bulgari, Serbi, Boemi, Croați etc.), ci Slavii dela Romani această frumoasă și poetică numire de *Rosalia*. De ară fi știut d. Tomaschek și această particularitate a limbei române : de a pronunța adică pe latinul *s* între vocale nu ca *z*, precum pronunță Italianii și Francesii, ci ca *ss*, cum bună-ora : lat. *casa* (rom. *cassă*), lat. *nasus* (rom. *nassă*), lat. *Rosalia* = rom. *Rossalii* sêu *Russalii*, ară fi avut, credem, încă un argument lingvistic mai mult pentru întărirea demonstrațiunii sale, că românescă și curată românescă este vorba noastră *Rusalii* și că ea a ramas nealterată de nici o influință străină. *) Insuși Miklosich nu mai susține slavismul *Rusalielor* față cu iresistibila argumentațiune a lui Tomaschek. Numai d. Cihac totu o mai apără în ruptul capului. Apoi să nu dicem cu anticul nostru filosof : *Cuiusquis hominis est errare, nisi insipientis in errore perseverare ...!*

(Va urma)

*) Singura dificultate fonetică este conservarea lui *l* în *Rusalii* în loc de *Rusaie* (cf. *paie*—palea, *tăiare*—taliare, *saiu*—salio, *măruntaie*—minutalia, etc.); dar totu așa în *Duminică* din lat. *Dominica* este o gravă neregularitate fonetică, de ora-ce ară trebui să fie *Dumenică*, ca *biserică*, nu *biserică* din lat. *basilica*; și totuși filiațiunea latino-română în ambele casuri rămâne necontestabilă. *Nota Red.*

INAINTE DE TUDORŪ VLADIMIRESCU.

O CRONICĂ INEDITĂ A ȚEREI-ROMĂNEȘCI DINTRE 1800—1821, SCRISĂ ÎN VERSURI ȘI ÎN PROZĂ SUB PSEUDONIMULŪ DE ZILOTŪ ROMANULŪ.

(Urmare. Veđi No. 10 — 12)

Și așa curgea oblăduirea Domnului IpsilantŪ. Și măcar că tâlharul Manah-Ibraim cu ceta lui iarăși au trecut în țeră pe la luna Fevruarie lét 803, dar bine chivernisind Domnul tréba, s'au isgonit peste Dunăre, și apoi i s'au plinit și lui măsura rēutăților, căci Trestenik-oglu, atanulŪ Rușciucului, cu meșteșug ca acela puindu'l în mână cu toți tâlharii lui, i-au tăiat și au scăpat țera turcescă și cea rumănescă de un tiran ca acesta. Însă fiind că pe vremile acestea era turburați împērații Evropei, sau mai bine să dic ai lumii, pentru Napoleon Bonaparte împēratul Franței, carele din om prost dela ostrovul Corsica, după revoluția ce s'au întâmplat în Franța când s'au surpat și némul împērătesc din ScaunŪ, s'au suit el în Scaun (citesce istoria lui și veđi), și cu biruințele ce făcea în tóte părțile, iar mai virtos asupra Ghermaniei, adusese lucrul la spaimă mare, încât numele de Franțez auđind rămănea fie-ște-care încremenit; și fiind că acest mare tiran Napoleon ținea în față prieteșug cu Pórta turcescă pentru ale mai adânci interesuri ale lui, care prieteșug vedēndu-l Aleco-vodă Suțulu și partidă franțuzescă fiind, necontentit prin Elciul franțuzesc dela Țarigrad vina Domnia Țerei Romănesci. Ipsilant, și insciintāndu-se de acēsta, și avēnd și el tainică împărtășire cu Curtea Rosiei, partidă rosescă fiind, și aflāndu-se și Rosia pe aceste vremi tare și puternică și singură strașnică putere împotriva lui Napoleon, nu mai puțin și Turcilor gogoriță, au făcut cunoscută pornirea și lucrarea Suțului; și nu numai atât, ci trimise pe taină [Pórta] să ia și capulŪ lui Ipsilant; de care insciintāndu-se Elciul rosesce, pe de o parte pe loc făcu scire lui Ipsilant ca să fugă

să-și scape capul, și pe de alta dete cuvînt cătră Sultanul ca : or să lase Domn tot pe Ipsilant pînă la 7 ani, cum serie hatihumaiunurile, adică hrisóvele Porței și legăturile între Pórtă cu Rosia, saú de nu, el fugе la Curtea sa, și atuncea va fi rėsboiul deschis. Iar pricina de se punea Rosia pentru Constantin-vodă Ipsilant, era ade-vărat și a trahtaturilor și a hatihumaiunurilor, dar era mai mult slujbele și indatoririle ce făcuse el Rosiei în vremile acelea, când Napoleon umbla cu tóte meșteșugirile să surpe și pe Rosia, cum surpase și stricase și cele-l'alte împărățit și crăit ale Evropei, gata avēnd resboiul și cu dinsa, și pe taină umblānd a ridica și pe Turci asupra ei, ca mai lesne să o surpe. Care lucru simțindu'l Ipsilant și făcēndu-i'l cunoscut (la care ori bine aú făcut, ca o sēmintă creștină dorind de împărățią creștină, saú reu, căci aú descoperit taina stăpānului seú Turcul altei împărății, este osebit a se judeca), Rosia fórte s'aú fost indatorat lui ; și de aici, mână dréptă avēndu'l la acēsta, cum și la arādicarea Sērbilor împotriva Porței (meșteșugind acēsta Rosia ca să slăbēscă puterea Turcului a nu putē să o por-nēscă tótă asupra-i după cum pohtita Napoleon, ci să aibă în inima stăpānirii sale pe Sērbi piedicā), sta Rosia pentru dīnsul a nu se mi-șcā din Domnia sa, fiindu-i cel mai trebuincios la acele ingrozi-tóre pentru dinsa vremi, ca să'i descopere planurile Turcului cu Franța împotriva-i. Care ocrotire a Rosiei pentru Ipsilant prin Elciul ei la Țarigrad, cu acest fel de hotārire adică : or Ipsi-lant Domn pînă la 7 ani, saú resboiul este deschis, veđēndu-o Pórtă, și focul rėsboiului avēndu-l Sērbii aprins, cari și izbutia asupra Turcilor, cu greú fórte li venia a face hatārul Franțezului, unui ve-cin mai de departe, și a dobāndi vrājmaș pe Ros, vecinul cel mai de aprópe; și în vremea acea mai virtos, când în lāuntru împărăției sale avea bold pe Sērbi, cum s'aú đis. Și așa fu silită Pórtă de scóse pe Suțul din Domniā și orāndui iar pe Costandin-vodă Ipsilant, și trimise fermanul de Domniā tocmai la Rosia, unde se afla fugit cu Dómna, cu beizadelele și cu cei mai aleși Greci ai seí, de unde și plecā singur fără familiā, numai cu unii din boerii seí Greci. Și fiind că rėsboiul între Franța cu Rosia mai se descoperise, Rosia legā a-șeđāmint cu Pórtă ca să aibă voe prin locurile ei a trece o su-

mă de oști spre Dalmația asupra Franțezilor, pe care și pornindu-le, veniă prin Basarabia și intrară prin cetățile turcesci ce cădea pe linia hotarului dintre Turci și Ros; cu chip prietenesc, dar cu socotela într'alt chip, căci se făcea stăpâni, și Turcii le lăsa în mâinile lor și fugia, afară numai din cetatea Ismailul, pe carea nevrând Turcii să o dea, o au făcut Rosii muhaserea cu o sumă de oștiri; iar cu celelalte călătoriră înainte prin Moldova, și apoi aici într'acastă țară Rumănescă. După care oștiri urma și Domnul Ipsilant. Și era un lucru de mirare să vedă cine-va și Domn dela Rusia viind, cu călăuză ôste rnsescă! Așa dar apropiindu-se Rosii, și aflându-se la Bucuresci vr'o cinci-șese mi Turci ce fuseseră venit după fuga lui Ipsilant de făcuseră țera zapt, și mai la urmă se mai și adunaseră spre întimpinarea Roșilor, căci cunosea ei cum-că această trecere a Roșilor pe aici nu sémână a fi tocmai prietenescă, eșiră la Glodénul spre întimpinarea lor. Iar Rosii, dându-le veste iarăși că prietinesce vin, Turcii pricepând cum-că prieteșugul Rosilor este curat ficleșug, fiind că-i vedea făcându-se stăpâni pe cetățile și locurile lor în vreme de pace, le stătură împotrivă a nu-i lăsa să mērgă înainte, din care se aprinse gilcēvă, iar din gilcēvă rēsboiū, la care biruindu-se Turcii, se întorseră la Bucuresci, și de aci, impreunându-se cu câți mai era rămași, fugiră fără a face cea mai mică stricăciune politiei și norodului, carele era incremenit că vor pătimi foc și sabiă. Când atunci fiind în Radul-vodă închisi ca la vre-o 300 Harvați, ômeni ai lui Ipsilant, cari rămâind dela fuga lui, și viind Turcii în Bucuresci ei se fuseseră închis în numita mōnăstire pentru scăpare; aceștia dar, cum au vēđut pre Roși luându-se după Turci, pre mulți au tăiat și au robit. Iar Roșii, supt Gheneral-leitnant Milaradovici, într'acea di la 12 Dechemvrie lét 806, intrară în Bucuresci fără de nici o împotrivire a cui-va-și; și peste trei ȃile sosi și măria-sa Constan-din-vodă Ipsilant la Scaunul seū ca să domnescă, după fermanul ce-i mersese dela Pôrta Turcescă; și tot de o dată veni și gheneral-anșef Mihelson, ce era comandir peste totă armia rusescă. Și așa Domnul domnia și chivernisfa trebile țerei; iar comandirul, ale oștirilor. Și fiind-că și Alexandru-vodă Moruz, ce fusese orânduit Domn Moldovei de o dată cu Ipsilant, vēđând intrarea Roșilor în Moldova cu

chip ciudat, precum am arătat, se fusese tras din Moldova și trecuse peste Dunăre, deteră Roșii și Domnia Moldovei tot lui Ipsilant; și domnia Ipsilant peste amîndoue țările. Aici să fi potrivit cine-va-și lucruri ciudate și împotriva celor drepte și canonisite orânduelti, vrednice era și de mirare și de defăimare: căci Roșii dicea că au pace cu Turcul, iar dela Turc cetățile și țările se luoa de dinșii! Ipsilant domnia în țără orânduit de Pórta Turcescă, iar venirea lui în Scaun silnică de Rosia, de unde era fugit, și cu oștiri rosesci! Mergeai la Curtea domnescă, vedeai pre Domn cu o inchipuire nouă și nepomenită, vedeai adică pre dînsul numai cu o haină după obiceiul țerei, iar cu cele-l'alte tóte rosesci! Tótă pompași orândueltile ce le au Domni, întocmai împărătesci după forma împărăților Țarigradului (afară din caucul turcesc, că în locul caucului pórta eugîumane [*sic*] adică căciuli de samur cu fundul de postav), se încheia cu doi soldați ce pășita cu puscile la ușa odăii în care se afla ședînd, și la capul scării jos vre-o alți căți-va soldați cu o darabană și un fluer; și măcar că acésta la obiceiul evropaicesc este adevărat mare cinste, dar la un Domn al Țerei Rumănesci, supuse Porții Turcesci, era o văpsea necinstită și defăimată. Nu era mai puțin ciudat să veđi că făcea și boerii cu un nou obicei, adică cu pitace domnesci înscris, care se da la obrazele ce se boeria, coprinđetőre că «cutare după slujba sa (sau după altă mijlocire) să se sue la trépta cutare»; care pitace ajunseră mai la urmă de [se] vindea și pe bani, și era destulă ocară, căci le luoa și tóte mascaralele și ómenii netrebnic. Pe de altă parte, Măria-sa făcea mereu și óste, din adunătură de felurimi de ómeni blestemați, cu cheltuélă din Visteria țerei, pe care óste o numia a țerei—era, pociu dice, curată cétă de tálhari, că pe unde ajungea gema pămîntul,—iar în sfirșit o alătură cu oștirile rosesci, și urma cu Roșii de față împotriva Turcilor. Așa dar un fielén în prieteșug deschise un răsboin infricoșat și o peire țerei în felurimi de chipuri; și peste tóte îi lipi Ipsilant, cu netrebnică oștire ce adună într'insa din némuri străine descălecate aici, ponosul de hain cătră Turc, lucru ce biata țără nici o dată nu l'ar fi cugetat (că așa sînt firesce Grecii Țarigradului, sau mai bine să dic toți, cinstesc interesul mai mult decăt tóte), care ponos póte, feréscă

Dumnezeu! vre o dinioră să o supue la urficiune și vinovățire despre Turci.

Într'acest chip ce amă arătat mai sus, începându-se răsmerița Roșilor cu Turcii, și mai domnind și Ipsilant cât-va, cu chip defăimat și despre oștirile rosesce și despre norodul țerei, pentru că Roșilor le venia cu strimbul în vreme când stăpânița ei țera să domnescă Grec Fanariot orânduit de Pôrta Turcescă, țerei Iarăși îi cădea foarte cu greu să fie suptă de două părți: și de oștirile rosesce, și de Domn cu Grecii și cei-l'alți ai sei, în vreme ce stăpânirea era acum rosescă; care vădând Ipsilant și înțelegând că nu pôte merge lucrul așa, încă și temându-se să nu pătimescă ce-va-și reu, au plecat la Iași și de acolo au mers la Rosia. Iar pe drum mergând de aici la Buzêu, i-au eșit Turcii înainte, și puțin au lipsit să'l prindă și să cadă rob; dicea lumea că ar fi fost vindut de Roșii la Turci pentru pizmă. Și așa rămăseră țerele amîndoue supt otcărnuirea boerilor celor mai mari numindu-se Comitê; fiind și câte un gheenerar orânduit, care se numia însă: cel de Iași «Prezedent», iar cel de aici «Vițe-prezedent», de carii spîndura tótă puterea cea poruncitóre, căci boerii Comitê trebuia să urmeze celor scrise de dînșii. Iar cercetând adevêrul cum era mai înființat, Comitê era otcărnuitorii cu numele, iar în faptă Vistierii cei mari și cu Prezedentii, precum le croia așa se urma, căci Vistierii avênd în mâna lor moneda ce se strîngea din țeră, trebuia negreșit și Prezedentii i cei-l'alți toți să se unescă cu dînșii și să 'i albă în ochii lor mai tari, mai mari și mai cinstiți decăt pre cei-l'alți boeri și divaniți, fiind că nu puțin se împărtășia și ei din Vistieria. Iar cele-l'alte dregătorii ale țerei se urma ca și mai înainte în vreme de pace, și tôte se alegea de Comitê și se întăria de Prezedentii. Mai la urmă s'au fost orânduit și câte un ofițer ispravnic pe la fie-și-care județ d'impreună cu doi ispravnicii pămîntenii, care s'au făcut pentru multele jafuri, ca cu mijlocul ofițerilor să înfrîneze, dar fu mai reu, căci unde întâiu măcar doi, la urmă măcar trei, fiind-că ofițerul unindu-se cu pămîntenii ispravnicii rumpea cât putea, și apoi mergea tréba bine, pentru că era ofițer la mijloc; și dacă era ofițer om împêrătesc, cine putea cu-teđa să 'i dică că este necinstit și mîncator săracilor?

Poeticul :

Luoat'am séma ș'am vėđnt pravilele Evropei,
 Și sînt bune adevėrat pe din afar'a pliopei;
 Iar în băuntru ce să veđi? un lup supt pielea oil,
 Dela 'mpėrat pîn'l' ofișer, ᾗπαντες ἕνα σοῦ...

Și pentru că Vistierul cel mare însemna la Roși cea mai mare dregătorie precum am đis, dumnėlor boerit mari începurã a vîna Vistieria, nu numai cu dare de bani (care o poroclise «prosfora», adică poclon la casa împėrătėscã, iar adevėrul era cã se da la comandiri, prezedenți și cei din prėjma lor), ci și cu alte urmãri proste și necinstite, încã și de suflet pierđėtore negreșit.

Poeticul :

Dator aș fi s'acoper,
 Iar nu să defăimez
 Pė cei d'un nēm cu mine;
 Dar greū, frate! ohtez,
 Cã n'am altfel cum face,
 Siliti sînt d'adevėr :
 El imi đice a scrie
 Tóte pîn'la un pėr.
 Rea este defăimarea,
 Mai reū e a minți :
 La lucru ce-ı de față
 Rușine poți păfi.
 Istorici sînt, n'am frate,
 N'am rudã, n'am vecin :
 Stãpãn am p'adevėrul,
 Lui catã să mē'nchin ! (Va urma)

SCHIMBĂRI ÎN ÎNVĚȚĂMÎNTULŪ FILOLOGIEI ROMANICE.

În urma morții distinsului romanist și simpaticului filo-român N. Caix, profesor de filologia romanică la Institutul de studii superioare din Florența, catedra vėduvită va fi ocupată, dela începutul anului viitor școlastic, de Pio Rajna, actualmente profesor de literaturile neolatine la Academia Științifico-literară dela Milan și atăt de cunoscut pentru studiile sale adincı asupra întinderii influenței și desvol-

tării literaturii vechi franceze în Italia. — Pînă la sfîrșitul anului sco-lastic, regretatul Caix va fi suplenit de colegul său Morosi, cunoscut prin studiile sale asupra Grecilor din provinciile sudice ale Italiei.

*

Catedra de limba și literatura veche franceză, înființată nu de mult ca extraordinară la Facultatea de litere din Paris, a fost înălțată la catedră ordinară, și d-lă A. Darmesteter, care o ocupa, a fost numit profesor ordinar. D-sa continuă cursurile începute, adică : istoria sintaxei limbii franceze, și cetirea cu traducere literală și etimologică și cu comentarii gramaticale din *Chanson de Rolland* v. 1338 sqq. edit. Gautier.

*

În urma acestei numiri, d-lă Darmesteter înceta de a mai fi profesor la Școala de înalte studii, ceea ce era o pierdere mare pentru numeroșii și zeloșii săi elevi. La insistența lor însă, d-lă Darmesteter s'a hotărît a nu întrerupe lecțiunile sale și le-a mutat spre a le continua la Facultatea de litere, așa că elevii au plăcerea a asculta continuarea cursurilor de fonetică și de morfologie comparată a limbilor romanice.

*

La Școala de înalte studii s'a schimbat și titlul catedrei rămasă vacante după trecerea d-lui Darmesteter la Sorbona ; catedra nouă este de dialectologia franceză, și s'a dat unui distins tiner filolog, d-lă Gilliéron, care a studiat în mai mulți ani fundamentul câte-va familii dialectale franceze. Cursul său va începe în semestrul al doilea ; pînă la finele celui curent, conferința sa e ocupată cu cetirea unui interesant text francez din secolul XII : *Viéța S-tului Toma de Canterbury de Garnier du Pont-Sainte Maxence*.

În semestrul al doilea, cursul d-lui Gilliéron va fi o introducere generală la studii dialectologice, și se va sili a da indicațiuni asupra celor mai potrivite procederi spre a studia dialectele moderne.

I. B.

C R O N I C A.

În acest moment apare a doua fasciă din importanta *Revistă pentru istorie, arheologie și filologie* de d. Gr. Tocilescu.

Cuprinde următoarele :

Episcopul Melchisedec : O vizită la câte-va mănăstiri și biserici antice din Bucovina ;

Mich. Sutz : Lanțul de aur delă Grădiștóra și tesaurul din Maramureș ;

- Gr. G. Tocilescu : Monumente epigrafice și sculpturale din Dobrogea;
 V. M. Burlă : Despre accentuațiunea formelor contrase ale substanțelor latine terminate în *-ius* și *ium* ;
 H. Tiktin : O foaie de zestre din 1669 ;
 D. O. Garbea : Asupra cuvîntului compus de profesorul Lazăr, învățătorul și directorul școlilor românesce din Bucuresci, dela 1822;
 Episcop. Melchisedec : Două urice inedite dela marele Stefanu ;
 Gr. G. Tocilescu : Documente istorice inedite ;
 Teodoru T. Burada : O călătoria la muntele Athos ;
 A. D. Xenopol : Teoria lui Rössler.—Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană ;
 Teodoru T. Burada : Biserica sf. Ioan din Vaslui ;
 G. Maior : Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae ;
 P. Ispirescu : Dicțori populare ;
 A. Vizanti : Abecedariul lui G. Lazăr ;
 Miscelle : N. Popillian : Țetatea;
 G. Ionescu-Gion : Montaigne și Valachia.

* * *

În lista de mai sus, noi amu omisă într'adinsu pe d. Gaster, căci aru fi fostu mai bine de a nu' lă mai vedé continuându colosalul non-sensu intitulatū «Stratificarea limbii române», despre care s'a spusu deja cuvîntul nostru în *Columna* pe 1882, pag. 528.

De astă dată d. Gaster mai publică în rubrica Miscelilor unu curiosu specimenū despre : «Țigani ce și-au mîncatū biserica». În trecutu, d-sa combate acolo, pag. 473 — 4, provenința proverbului românescū *Nu e în tôte zilele Pasce* din latinul *Non semper Saturnalia erunt*, fiindu—că proverbe despre «mai multe amărăciuni decâtū bunătăți» există la mai tôte poporele, iar între cele-l'alte și la Evreii cari — după d. Gaster — diceau : «nu în tôte zilele e Crăciunū». Alăta numai a scăpatū din vederea d-sale că :

1°. În proverbulu românescū nu e vorba de o bucuriă și nici chiarū de o serbătore în genere, ba nici măcarū despre Crăciunū în parte, ci anume despre *Pasci*;

2°. Că trăsurrele cele caracteristice ale *Pascilorū* la creștini coincidă în specie cu *Saturnaliele* și numai cu *Saturnaliele* la Romani;

3°. Că nici la Slavi, nici la Germani, nici la Unguri, din întâmplare nici la Evreii, proverbulu nu se referă la *Pasci*;

4°. Că alături cu românulū : *Nu e în tôte zilele Pasce* se găsesce, la unu altū capetu alū lumii latine, dar numai alū lumii latine, în limba sardă : *Ogni die non est Pascha*....

* * *

În numărulū viitorū, între cele-l'alte, vom publica mai multe lucrări cari n'au pututū încăpé în celū de față, precumū : *Obiciele juridice ale poporului din Gorjū* ;—noțițe linguistice de dd. L. Schein și G. Crețu; unu documentū ineditū despre pribegirea familiei Petriceicu-Hasdeu în Polonia etc.

OPERELE D-LUI B. PETRICEICU-HASDEU

1. *Vięta și scrierile lui Luca Stroici* ; București, 1864, în 16. *Epuisé*.
2. *Filozofia portretului lui Tepeșu* ; București, 1864, în 16. *Epuisé*.
3. *Analize literare externe* ; Wolf, Raicevici, Eutropius, Palauzow etc. București, 1864, în 16 *Epuisé*.
4. *Micuța*, o nuvelă satirică ; București, 1864, în 16. *Epuisé*.
5. *Ión Vodă celú cumplitú* ; cu unú portretú și 10 gravure ; București, 1865, în-8. pagine 246. *Epuisé*.
6. *Schylock, Gohseck și Moise* ; studiu literarú ; București, 1866, în-8.
7. *Talmud* ; studiu filosoficú ; București, 1866, în 8.
8. *Industria națională față cu principiulú concurenței* ; studiu politico-economicú ; București, 1866, în-8.
9. *Răsvan-Vodă* ; dramă istorică în 5 acte în versuri ; București, 1868, în 8.
10. *Istoria toleranței religioze în România : protestanți, catolici, mahometani, lipoveni și jidani* , edițiunea 2, București, 1865, în 8. — Prețulú 2 franci ; pe hárțiá veliná — 3 franci.
11. *Satirulú* , díarú umoristicú ; București, 1866, în-fol. *Epuisé*.
12. *Archiva istorică a României* ; București, 1865—1867, în 4, 4 tomuri mari ; prețulú 40 franci.
13. *Poesú* ; București, 1873, în 8.
14. *Istoria critică a Românilorú* ; tomulú 1-iú, a 2-a edițiune. Tomulú II sub presă—In-4 mare în-2 colóne fără linie. Prețulú tomulú I—24 franci.
15. *Principie de filologia comparativă*. Cursú ținutú la Facultatea de Litere din București. Aú eșit numai patru lecțiuni, pag. 108. — 4 franci. Pe hárțiá veliná 6 franci.
16. *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente Dacice. I. Ghiuj*.—București, 1876, în-8, pe hárțiá veliná, tipăritú în 100 exemplare, 3 franci.
17. *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente Dacice II. Ghiob*. — București, 1876, în-8, pe hárțiá veliná, tipăritú în 100 exemplare. — 3 franci.
18. *Baudouin de Courtenay și dialectulú slavo-turanicú din Italia*. — *Cum s'áú introdusú slavismele în limba română ?* — Notiță lingvistică. — București, 1876 în-8, pe hárțiá veliná, tipăritú în 100 exemplare. — 2 franci.
19. *Dina Filma, Goții și Gepizii în Dacia*. — Studiu istorico-lingvisticú. București, 1877, în-8, pe hárțiá veliná, tipăritú în 100 exemplare. — 2 franci.
20. *Columna lui Traian*. Revista mensuală pentru istoriá, lingvistică și psihologia poporană. 7 tomuri.
21. *Trei crai dela Resăritú* ; comedió în 2 acte. București, 1879, în-16. 2 franci.
22. *Originile Craiovei 1230—1400*. București, 1878, în-8. 4 franci.
23. *Cuvente den bátráni*. Tom. I. Limba română vorbită între 1550-1600. Studiu paleografico-lingvisticú ; 448 pag. în 8 maj.
24. *Cuvente den bátráni*. Tom. II. Cърțile poporane ale Românilorú în secolulú XVI. Studiu de filologiá comparativă. Pagine XLVI și 768 în-8 maj.
25. *Cuvente den bátráni*. Suplementú la tomulú I. Controverse. Pagine a—u și CX în 8 maj.
26. *Cuvente den bátráni*. Tom. III. Istoria limbei române. Făsc. I, pag. XVI, 160